

BEGINNING SANSKRIT 1

สันสกฤตเบื้องต้น

เอกสารประกอบการสอน 016101

รวิ จันทรส่อง

Rawee Jansong

สาขาวิชาภาษาบาลี-สันสกฤต-ฮินดี คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๐๑๖๑๐๑

สันสกฤตขั้นต้น ๑

BEGINNING SANSKRIT 1

ผศ.ดร.ระวี จันทร์ส่อง

สาขาวิชาภาษาบาลี-สันสกฤต-ฮินดี

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ได้รับทุนสนับสนุนจากคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

งบประมาณรายได้ปี 2559

คำนำ

เอกสารประกอบการสอนนี้จัดทำขึ้นเพื่อเป็นคู่มือในการเรียนการสอนวิชา **สันสกฤตขั้นต้น 1 (Beginning Sanskrit 1)** เพื่อให้นักศึกษาได้ทราบประวัติความเป็นมาและกฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์เบื้องต้น เนื้อหาประกอบด้วยประวัติของภาษาสันสกฤต สระ พยัญชนะ นามศัพท์การันต์ต่าง ๆ คุณศัพท์ สรรพนาม สังขยา การประกอบกริยาจากธาตุหมวดต่าง ๆ เป็นต้น โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 10 บท

ผู้จัดทำพยายามจัดทำเนื้อหาให้กระชับ ตัดกฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์บางอย่างที่ซับซ้อนออกไป ยกตัวอย่างการใช้ภาษาสันสกฤตทั้งการแปลสันสกฤตเป็นไทยและแปลไทยเป็นสันสกฤตให้หลากหลาย รวมถึงการเพิ่มคำอ่านเป็นอักษรโรมัน ในภาคผนวกได้เพิ่มวิภक्तिกริยาและตัวอย่างการแจกวิภक्ति คำนามการันต์ต่าง ๆ รวมทั้งศัพท์ทานุกรมกริยาและคำนามให้มากขึ้น เพื่อให้นักศึกษาได้ทบทวนทำความเข้าใจได้ด้วยตนเอง

ขอขอบคุณคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นอย่างสูง ที่มอบทุนสนับสนุนในการจัดทำ

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าเอกสารประกอบการสอนฉบับนี้จะเป็นประโยชน์สำหรับผู้เริ่มศึกษาภาษาสันสกฤตทุกคน

ผศ.ดร.ระวี จันทรส่อง
สาขาวิชาภาษาบาลี-สันสกฤต-ฮินดี
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สารบัญ

คำนำ	ก
สารบัญ	ข
คำชี้แจงอักษรย่อ	จ
บทนำ	1
บทที่ 1	อักขรวิธี
-	เสียงสระ 5
-	เสียงพยัญชนะ 7
-	ฐานกรณ์ 8
-	การประสมพยัญชนะและสระ 11
-	เครื่องหมายกำกับเสียง 12
-	พยัญชนะสังยุคต์ 14
-	พยัญชนะซ้อน 16
บทที่ 2	สนธิ
-	ฝึกอ่านอักษรเทวนาครี 20
-	การสนธิ 24
-	สระสนธิ 24
-	กฎการสนธิ 26
-	ตารางสำเร็จรูปสระสนธิ 29
บทที่ 3	วิภक्ति สก
-	ศัพท์ควรรู้ 34
-	องค์ประกอบของกริยาในกลุ่มสารวธาตุกะ 36
-	การสร้างประโยคกรตุจาก 40
-	กริยาธาตุหมวดที่ 1 42
-	ประธานในประโยค 44
-	กริยาธาตุหมวดที่ 6 48

	- กริยาธาตุหมวดที่ 4	50
	- กริยาธาตุหมวดที่ 10	52
	- อพยยศัพท์บางตัว	55
บทที่ 4	นามศัพท์ อ การันต์	
	- นามศัพท์	59
	- การแจกวิภักตินามศัพท์	61
	- วิภักตินาม	64
	- คำแปลวิภักตินาม	66
	- ตัวอย่างการแจก อ การันต์ ปุลงลิงค์	74
	- อพยยศัพท์บางตัว	75
	- ตัวอย่างการแจก อ การันต์ นปุงสกลิงค์	77
	- การใช้ฮพยยศัพท์	79
บทที่ 5	วิภักติ ลง	
	- วิภักติ ลง	83
	- หลักเกณฑ์ทั่วไปในการประกอบกริยา	84
	- อพยยศัพท์บางตัว	88
	- ตัวอย่างการแจกวิภักติธาตุหมวดที่ 1, 4, 6, 10	86
บทที่ 6	นามศัพท์ อา การันต์	
	- การแจก อา การันต์	90
	- ตัวอย่างการแจก อา การันต์ สตรีลิงค์	92
	- พยัญชนะสนธิ	95
	- ตารางสำเร็จรูปพยัญชนะสนธิ	98
บทที่ 7	นามศัพท์ อิ การันต์	
	- นามศัพท์ อิ การันต์	102
	- ตัวอย่างการแจก อิ การันต์ ปุงลิงค์	104
	- ตัวอย่างการแจก อิ การันต์ นปุงสกลิงค์	107
	- ตัวอย่างการแจก อิ การันต์ สตรีลิงค์	110

บทที่ 9	คุณศัพท์	
	- คุณศัพท์	113
	- ตัวอย่างการแจกวิภักติคุณศัพท์ที่ลงท้ายด้วย อ	115
	- คุณศัพท์ที่ขยายคำนาม पुल्लिङ्	118
	- คุณศัพท์ที่ขยายคำนาม नपुंसกลिङ्	119
	- คุณศัพท์ที่ขยายคำนาม स्त्रीलिङ्	120
บทที่ 8	สรรพนาม	
	- สรรพนาม	126
	- การแจกวิภักติบุรุษสรรพนาม	127
	- ตัวอย่างการแจกสรรพนาม อุตตมบุรุษ	127
	- ตัวอย่างการแจกสรรพนาม มัธยมบุรุษ	128
	- ตัวอย่างการแจกสรรพนาม ประถมบุรุษ	129
บทที่ 10	สังขยา	
	- สังขยา	150
	- ปกติสังขยา 1-100	151
	- สังขยาจำนวนเต็ม	158
	- การแจกวิภักติสังขยา	158
	- เอก (1)	159
	- ทวิ (2)	160
	- ตริ (3)	161
	- จตุร (4)	162
	- ปณฺจน (5)	163
	บรรณานุกรม	169
	ภาคผนวก	171
	- วิภักติกริยารวม	172
	- ตัวอย่างการแจกวิภักตินามศัพท์	173
	- ศัพท์านุกรมสันสกฤต-ไทย (กริยา)	179
	- ศัพท์านุกรมสันสกฤต-ไทย (คำนาม)	198

คำชี้แจงอักษรย่อ

อ.	หมายถึง	อันว่า
ทส.	หมายถึง	ทั้งสอง
ท.	หมายถึง	ทั้งหลาย
เอก.	หมายถึง	เอกรวณะ
ทวิ.	หมายถึง	ทวิรวณะ
พหุ.	หมายถึง	พหุรวณะ
ป.	หมายถึง	ปรัสไมปทีธาดู
อา.	หมายถึง	อาตมเนปทีธาดู
ปรัส.	หมายถึง	ปรัสไมบท
อาต.	หมายถึง	อาตมเนบท
อุ.	หมายถึง	อุภยปทีธาดู
ปุล.	หมายถึง	ปุลลิ่งค์ (เพศชาย)
นปฺง.	หมายถึง	นปฺงสกลิ่งค์
สตรี.	หมายถึง	สตรีลิ่งค์ (เพศหญิง)
คุณ.	หมายถึง	คุณศัพท์
สัง.	หมายถึง	สังขยา
อัพย.	หมายถึง	อัพยศัพท์
กิ.วิ.	หมายถึง	กริยาวิเศษณ์
1	หมายถึง	ธาดูหมวดที่ 1
		ตัวอย่างเช่น 1 ป. หมายถึง ธาดู
		หมวดที่ 1 ปรัสไมปทีธาดู
		(ถ้าเป็นตัวเลขอื่นก็ให้ทราบโดยนัยนี้)
→	หมายถึง	เปลี่ยนเป็น, กลายเป็น

บทนำ

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับภาษาสันสกฤต

ความหมายของสันสกฤต

หากพิจารณาตามรูปศัพท์ที่ปรากฏคำว่า “สันสกฤต” มาจากคำว่า ส + กฤต (sam + kṛt) ส เป็นอุปสรรค แปลว่า ดี, พร้อม, สมบูรณ์ กฤต เป็นกริยา แปลว่า ทำแล้ว เมื่อรวมเข้าด้วยกันจึงแปลว่า “ตกแต่งดีแล้ว, ทำให้ดีแล้ว, ผสมกันดีแล้ว” หรืออีกนัยหนึ่งก็คือภาษาที่ได้รับการพัฒนาไว้อย่างสมบูรณ์แล้วนั่นเอง

ภาษาอินโด-ยูโรเปียน

ภาษาสันสกฤตจัดอยู่ในตระกูลอินโด-ยูโรเปียน (Indo-European) เช่นเดียวกับหลายภาษาในยุโรป เช่น อังกฤษ ละติน กรีก เป็นต้น ในบรรดาภาษาเหล่านี้ สันสกฤตได้ชื่อว่าเป็นภาษาเก่าแก่ที่สุดที่มีการบันทึกไว้ สาขาหนึ่งของภาษาตระกูลอินโด-ยูโรเปียน คือ อินโด-อิราเนียน (Indo-Iranian) ผู้ใช้ภาษาในสาขานี้เรียกว่า อารยัน (āryan) ซึ่งมาจากศัพท์สันสกฤตว่า ārya และจากศัพท์เปอร์เซียโบราณว่า airya อันเป็นต้นกำเนิดของคำว่า Iran นั่นเอง ภาษาในสาขานี้คือภาษาอินเดีย (Indic) และอิหร่าน (Iranian) หรือ (Persian) ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะภาษาอินเดียเท่านั้น

เมื่อ 2,000-1,500 ปี ก่อนคริสตกาล ชาวอารยันกลุ่มหนึ่งได้อพยพเข้าไปในอินเดียทางตะวันตกเฉียงเหนือ ซึ่งขณะนั้นชาวพื้นเมืองดั้งเดิมใช้ภาษาทราวิท ต่อมาชาวอารยันได้พัฒนาภาษาขึ้นและให้ความสำคัญจนกลายเป็นภาษาหลักของอินเดียเหนือ หรือที่เรียกว่าภาษาอินโด-อารยัน ภาษานี้แบ่งเป็น 3 ระยะด้วยกันคือ

สันสกฤตขั้นต้น 1

● อินโด-อารยันยุคเก่า

ประมาณ 1,000 ปี ก่อนคริสตกาล ยุคเก่านี้มี 2 ภาษาคือภาษาพระเวทกับภาษาสันสกฤต

ภาษาพระเวท จะใช้ในบทสวดคัมภีร์พระเวทของชาวอารยัน เนื่องจากพระเวทแต่งขึ้นในสถานที่และยุคสมัยต่างกัน ภาษาที่ใช้จึงต่างกัน บางครั้งต้องอาศัยการอธิบายจึงจะเข้าใจได้ เมื่อเวลาผ่านไป ภาษาในคัมภีร์ก็ผิดเพี้ยนไปจากของเดิม พวกนักปราชญ์ก็คิดกันว่าจะอย่างไรจึงจะถ่ายทอดคัมภีร์ได้อย่างถูกต้อง จึงพยายามวางหลักไวยากรณ์ เริ่มด้วยการอธิบายเสียงและรูปอักษรเพื่อให้ออกเสียงได้ถูกต้อง จึงอาจกล่าวได้ว่าการศึกษาไวยากรณ์ของอินเดียเริ่มมาจากศาสนานั่นเอง

ภาษาสันสกฤต หลังจากปานิณี นักภาษาศาสตร์คนสำคัญได้จัดระบบภาษาพระเวท และเขียนตำราชื่ออักษราธยายขึ้นแล้ว จึงเกิดภาษาที่เรียบเรียงและตกแต่งใหม่เรียกว่า**ภาษาสันสกฤต** สมัยต่อมานักภาษาศาสตร์นิยมเรียกภาษาพระเวทว่าภาษาสันสกฤตพระเวท (Vedic Sanskrit) และเรียกภาษาสันสกฤตว่าภาษาสันสกฤตแบบแผน (Classical Sanskrit)

● อินโด-อารยันยุคกลาง

ประมาณ 240 ปี ก่อนคริสตกาลถึงคริสต์ศตวรรษที่ 10 ภาษาที่มีพัฒนาการมาจากภาษาพระเวท แบ่งออกเป็น 2 สายคือ

สายแรก หมุนนักปราชญ์ได้ชำระสะสางให้มีกฎเกณฑ์รัดกุมเรียกกันว่า**ภาษาสันสกฤต** คือภาษาที่ตกแต่ง ชัดเภา ทำให้ดีแล้ว

สายที่สอง พัฒนาการอยู่ในหมู่บ้าน มีการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติและได้ปะปนกับภาษาพื้นเมืองเดิม เรียกว่า**ภาษาปรากฤต** คือภาษาธรรมชาติ

การเปลี่ยนแปลงจากภาษาพระเวทมาเป็นภาษาป्राकृत เป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านการลดขั้นตอนความสลับซับซ้อนและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เช่น ทำสระและพยัญชนะให้น้อยลง มีตัวควบกล้าน้อยลง มีข้อยกเว้นในการสนธิ และมีการกลมกลืนเสียงเพื่อให้ออกเสียงได้ตามธรรมชาติ จึงทำให้เป็นภาษาที่ง่ายขึ้นกว่าเดิมมาก นักภาษาได้แบ่งภาษาป्राकृतเป็นกลุ่มดังนี้

- *प्राकृतयुक्ता* ได้แก่ ภาษาของแคว้นมคธหรือภาษาบาลีที่พบในจารึกของพระเจ้าอโศกประมาณ 250 ปีก่อนคริสตกาล ภาษาบาลีในพระไตรปิฎกและในวรรณคดีพุทธศาสนา เช่น คัมภีร์มहाวศ์และชาดก และภาษาบาลีในคัมภีร์ของศาสนาไชนะ หรือเชน (Jain) นอกจากนี้ยังพบว่า บทละครสมัยต้น ๆ เช่น บทละครของอชวเมธ มีการใช้ภาษาป्राकृतที่เก่าแก่พอที่จะจัดอยู่ในกลุ่มप्राकृतयुक्तานี้ด้วย

- *प्राकृतयुक्त* ได้แก่ ภาษาป्राकृतที่ใช้ในบทละคร เช่น ภาษามหาราष्ट्र ภาษาเศารเสนี ภาษามาคธี และภาษาअररमाचธี กล่าวคือตัวละครหญิงมักจะพูดภาษาเศารเสนี แต่เมื่อร้องเพลงจะใช้ภาษามหาราष्ट्र วิหขกะ (สหายของพระเอก) ใช้ภาษาเศารเสนี ส่วนตัวละครเล็ก ๆ เช่น ขาวประมงในเรื่องศकुन्तला ใช้ภาษาअररमाचธี เป็นต้น

- *प्राकृतयुक्तलङ्* ได้แก่ ภาษาอปภรศะ ซึ่งไม่ปรากฏมากนักในวรรณคดี

● อินโด-อารยันยุคปัจจุบัน

คือภาษาที่ใช้พูดกันในปัจจุบันตามท้องถิ่นต่างๆ เช่น เบงกาลี ปัญจาปี อินดี เป็นต้น ในที่นี้จะไม่กล่าวถึง

สันสกฤตขั้นต้น 1

ภาษาสันสกฤตพระเวทกับภาษาสันสกฤตแบบแผน

ภาษาสันสกฤตแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือภาษาสันสกฤตพระเวท และภาษาสันสกฤตแบบแผน ภาษาสันสกฤตพระเวทเป็นภาษาของกลุ่ม คัมภีร์สัหิตาและพราหมณะ เก่าแก่กว่าภาษาสันสกฤตแบบแผน มีคัมภีร์ที่เก่าแก่ที่สุดในกลุ่มนี้คือฤคเวท (Rgaveda) หรือฤคเวทสัหิตา

ส่วนภาษาสันสกฤตแบบแผนเป็นภาษาที่ได้รับการพัฒนามาจากภาษาสันสกฤตพระเวทอีกต่อหนึ่ง มีการกำหนดกฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์ที่ชัดเจน และเป็นระบบ นักไวยากรณ์ที่ได้รับการยกย่องว่าเก่งและฉลาดที่สุดคนหนึ่งของโลกคือท่านปาณินิ ผู้เขียนตำราไวยากรณ์ “อัสชฺวาศยัยี” หรือคัมภีร์แปดบทอันโด่งดังและเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง ภาษาสันสกฤตแบบแผนนี้เป็นภาษาของวรรณกรรมที่สำคัญของอินเดียหลายเรื่อง เช่น มหาकाพย์ รามายณะ มหาकाพย์มहाภารตะ และวรรณกรรมยุคหลัง เช่น ศกุนตลา เมฆุต เป็นต้น

อักษรที่ใช้เขียนภาษาสันสกฤต

ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาเสียงหรือสัทภาษา ไม่มีอักษรเป็นของตนเอง เช่นเดียวกับภาษาบาลี ดังนั้นภาษาสันสกฤตจึงสามารถเขียนด้วยอักษรชนิดใดก็ได้เพื่อมาแทนเสียง เช่น ประเทศอินเดียใช้อักษรเทวนาครี ศรีลังกาใช้อักษรสิงหล ประเทศไทยใช้อักษรไทย ประเทศแถบทวีปยุโรปและอเมริกาใช้อักษรโรมัน เป็นต้น

บทที่ 1

อักษรวิธี

อักษรวิธีเป็นเรื่องเกี่ยวกับอักษรในภาษาสันสกฤต ซึ่งคำว่าอักษรหมายถึงสระ และพยัญชนะรวมกัน ภาษาสันสกฤตแบ่งเสียงออกเป็น 2 ชนิดคือเสียงสระ ซึ่งมีทั้งสิ้น 14 เสียง แต่นิยมเพียง 12 เสียง และเสียงพยัญชนะ 33 เสียง สระ ที่มีการใช้น้อยและไม่ค่อยนิยม 2 ตัวคือ **ऌ (ฤ)** **ॡ (ऋ)**

การเรียนรู้ภาษาสันสกฤตมีสิ่งที่สำคัญไม่แพ้กฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์ก็คืออักษร ชนิดต่าง ๆ ที่ใช้ในการถ่ายทอดเสียง นอกจากอักษรไทยแล้วยังมีอักษร เทวนาครีและอักษรโรมันที่มีความสำคัญเช่นกัน หากสามารถอ่านเขียนอักษร เทวนาครีได้ก็จะทำให้การเรียนรู้ภาษาสันสกฤตง่ายขึ้น เพราะตำราสันสกฤต ส่วนใหญ่จารึกด้วยอักษรเทวนาครี ส่วนอักษรโรมันก็ถือว่าสำคัญไม่แพ้กัน เพราะเป็นอักษรที่นักวิชาการส่วนใหญ่ใช้ในการถ่ายทอดเสียงในงานค้นคว้า และงานวิจัยต่าง ๆ อักษรทั้งสองชนิดจึงเป็นอักษรที่ผู้สนใจเรียนภาษา สันสกฤตควรจะต้องรู้ด้วยเช่นกัน

ด้วยเหตุดังกล่าว หนังสือเล่มนี้จึงนำอักษรทั้ง 3 ชนิดคืออักษรเทวนาครี อักษรโรมัน และอักษรไทย มาไว้เป็นบทนำ เพื่อให้ผู้สนใจได้ศึกษาได้อ่าน และเปรียบเทียบกับตนเอง เมื่อสามารถจดจำอักษรชนิดต่าง ๆ ได้แล้ว จะช่วยให้การศึกษาไวยากรณ์ซึ่งเป็นขั้นตอนต่อไปทำได้ง่ายและรวดเร็วขึ้น

เสียงสระ

เสียงสระที่นิยมใช้ในภาษาสันสกฤตแบ่งออกเป็น 12 เสียง จัดเป็น 2 ประเภท คือสระลอย และสระจม

- **สระลอย** คือสระที่เขียนตามลำพังหรืออยู่ต้นคำจะเขียนเต็มตัว
- **สระจม** คือสระที่ไปประกอบกับพยัญชนะ มีการเปลี่ยนแปลงรูป บางตัวก็คงเค้าเดิมไว้บ้าง บางตัวก็เปลี่ยนไปไม่คงเค้าเดิมไว้

สันสกฤตขั้นต้น 1

สระในภาษาสันสกฤต

अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ॠ	ए	ऐ	ओ	औ
a	ā	i	ī	u	ū	r	ṛ	e	ai	o	au
อ	อา	อิ	อี	อุ	อู	ฤ	ฤ	เอ	ไ	โ	เอา

สระลอยและสระจม

สระลอย	अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ॠ	ए	ऐ	ओ	औ
สระจม	-	-I	-ि	-ी	उ	ू	ृ	ॄ	े	ै	ो	ौ

สระแท้และสระประสม

สระทั้ง 12 เสียงแบ่งตามฐานที่เกิดได้ 2 ประเภทคือ สระแท้ และสระประสม

- **สระแท้** คือสระที่เกิดจากฐานเดียวกันเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “สุทสระ” มีทั้งหมด 8 เสียง ได้แก่ อ อา อิ อี อุ อู ฤ ฤ
- **สระประสม** คือสระที่เกิดจาก 2 ฐาน หรือสระ 2 ตัวประสมกัน เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “สันธยักษระ” มีทั้งหมด 4 เสียง ได้แก่ เอ ไ โ ओ

สระแท้และสระประสม

สระแท้	अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ॠ
	อ	อา	อิ	อี	อุ	อู	ฤ	ฤ
สระประสม	ए	ऐ	ओ	औ				
	เอ	ไ	โ	เอา				

สันธยักระ

ए	ऐ	เกิดจาก	अ , आ + इ , ई	อ, อา + อิ, อี
ऐ	औ		अ , आ + ए	อ, อา + เอ
ओ	औ		अ , आ + उ , ऊ	อ, อา + อุ, อู
औ	ऐ		अ , आ + ओ	อ, อา + โอ

เสียงพยัญชนะ

พยัญชนะในภาษาสันสกฤตมีทั้งหมด 33 เสียง แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ พยัญชนะวรรค และพยัญชนะอวรรค หรือเศษวรรค

- พยัญชนะวรรค ได้แก่พยัญชนะที่เกิดจากฐานกรณ์เดียวกัน มีทั้งหมด 5 วรรค แต่ละวรรคมี 5 เสียง รวมเป็น 25 เสียง
- พยัญชนะอวรรค หรือเศษวรรค ได้แก่พยัญชนะที่ไม่สามารถจัดเข้าในวรรคได้เนื่องจากคุณสมบัติต่างกัน มีทั้งหมด 8 เสียง

สันสกฤตขั้นต้น 1

พยัญชนะวรรค

ฐานที่เกิด	1	2	3	4	5
คอ	क	ख	ग	घ	ङ
	ka	kha	ga	gha	ṅa
	ก	ข	ค	ฆ	ง
เพดาน	च	छ	ज	झ	ञ
	ca	cha	ja	jha	ña
	จ	ฉ	ช	झ	ญ
ปุ่มเหงือก	ट	ठ	ड	ढ	ण
	ṭa	ṭha	ḍa	ḍha	ṇa
	ฏ	ฐ	ฑ	ฒ	ณ
ฟัน	त	थ	द	ध	न
	ta	tha	da	dha	na
	ต	ถ	ด	ธ	น
ริมฝีปาก	प	फ	ब	भ	म
	pa	pha	ba	bha	ma
	ป	ผ	บ	ภ	ม

พยัญชนะอวรรค

य	र	ल	व	श, ष	ष	स	ह
ya	ra	la	va	śa, ṣa	ṣa	sa	ha
ย	ร	ล	ว	ศ, ษ	ศ	ส	ห

ฐานกรณ์ (articulator)

ฐานกรณ์ คือคำที่ใช้เรียกอวัยวะต่าง ๆ ในช่องปากที่ใช้ในการออกเสียง ประกอบด้วยฐานและกรณ์

- ฐาน (passive articulator) หมายถึง ตำแหน่งที่เกิดของเสียงซึ่งเป็นอวัยวะในช่องทางเดินเสียงที่ไม่เคลื่อนที่ขณะเปล่งเสียง ได้แก่ ริมฝีปากบน ฟันบน แนวปุ่มเหงือก หลังปุ่มเหงือก หน้าเพดานแข็ง เพดานแข็ง เพดานอ่อน ลิ้นไก่ และผนังคอ เป็นต้น
- กรณ์ (active articulator) หมายถึง อวัยวะที่ใช้ในการเปล่งเสียงซึ่งเคลื่อนที่ไปกระชิตหรือใกล้ชิดกับฐาน ได้แก่ ริมฝีปากล่าง ปลายลิ้น ปลายลิ้น เป็นต้น

การแบ่งพยัญชนะและสระจะแบ่งตามลักษณะเสียงที่เปล่งออกมา ได้แก่

- 1) อโฆษะ คือเสียงไม่ก้อง ได้แก่ พยัญชนะลำดับที่ 1, 2 ทั้ง 5 วรรค และ ศ ษ ส
- 2) โโฆษะ คือเสียงก้อง ได้แก่ สระทั้งหมด, พยัญชนะลำดับที่ 3, 4, 5 ทั้ง 5 วรรค และพยัญชนะอวรรค ได้แก่ ย ร ล ว ห
- 3) ลิลิต คือเสียงเบา ได้แก่ พยัญชนะลำดับที่ 1, 3 ทั้ง 5 วรรค
- 4) ธนิต คือเสียงหนัก ได้แก่ พยัญชนะลำดับที่ 2, 4 ทั้ง 5 วรรค และ ห
- 5) อนุนาสิก คือมีเสียงขึ้นจมูก ได้แก่ พยัญชนะลำดับที่ 5 ทั้ง 5 วรรค
- 6) อรรธสระ คือพยัญชนะกึ่งสระ ได้แก่ ย ร ล ว
- 7) อุษมัน คือมีเสียงลมสอดแทรกออกมาตามฟัน ได้แก่ ศ ษ ส

สันสกฤตขั้นต้น 1

ฐานกรณ์ที่เกิดเสียง และลักษณะของเสียงที่เปล่งออกมา สามารถสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางแสดงเสียงพยัญชนะและสระ

ฐาน	อโฆษะ		โฆษะ				
	พยัญชนะวรรค					อวรรค	สระ
	สถิล	ธนิต	สถิล	ธนิต	อนุนาสิก		
คอ	क ka	ख kha	ग ga	घ gha	ङ ṅa	ह ha	अ a आ ā
เพดาน	च ca	छ cha	ज ja	झ jha	ञ ña	य ya श śa	इ i ई ī
ปุ่มเหงือก	ट ṭa	ठ ṭha	ड ḍa	ढ ḍha	ण ṇa	र ra ष ṣa	ऋ ṛ ॠ ṝ
ฟัน	त ta	थ tha	द da	ध dha	न na	ल la स sa	
ริมฝีปาก	प pa	फ pha	ब ba	भ bha	म ma		उ u ऊ ū
ฟัน + ริมฝีปาก						व va	

* श (śa), ष (ṣa), स (sa) เป็นพยัญชนะอโฆษะ

การประสมพยัญชนะและสระ

สระมีการเขียน 2 แบบ คือเมื่อเขียนตามลำพังหรือเป็นตัวแรกของคำจะใช้รูปสระลอย เมื่อนำไปประสมกับพยัญชนะจะมีการเปลี่ยนรูปเป็นสระจม เช่น คำว่า आहार (āhāra) สระ อา เมื่ออยู่ต้นคำจะเขียนเป็นรูปสระลอย ได้แก่ รูป आ (ā) แต่เมื่อประสมกับพยัญชนะแล้วจะเปลี่ยนรูปเป็นสระจม ได้แก่ รูป -I เช่น आहर (āhāra) อย่างนี้เป็นต้น

พยัญชนะโดยทั่วไปไม่สามารถออกเสียงได้ด้วยตนเอง ต้องอาศัยสระจึงจะออกเสียงได้ การเขียนพยัญชนะที่ยังไม่ได้ประสมกับสระจะเขียนโดยมีเครื่องหมายวิรाम (◌) อยู่ใต้พยัญชนะเสมอ เมื่อประกอบกับสระแล้วเครื่องหมายนี้จะหายไป ดังตัวอย่าง

क् + अ = क	k + a = ka (ก)
क् + आ = का	k + ā = kā (กา)
क् + इ = कि	k + i = ki (กิ)
क् + ई = की	k + ī = kī (กี้)
क् + उ = कु	k + u = ku (กู)
क् + ऊ = कू	k + ū = kū (กู)
क् + ऋ = कृ	k + ṛ = kṛ (กฤ)
क् + ॠ = कृ	k + ṛī = kṛī (กฤ)
क् + ए = के	k + e = ke (เก)
क् + ऐ = कै	k + ai = kai (ไก)
क् + ओ = को	k + o = ko (โก)
क् + औ = कौ	k + au = kau (เกา)

สันสกฤตขั้นต้น 1

ข้อสังเกต

- พยัญชนะ ॠ (r) เมื่อประสมกับสระ उ (u) และ ऊ (ū) ตำแหน่งของสระจะไม่เหมือนพยัญชนะตัวอื่น จะมีรูปพิเศษคือ

$$\begin{aligned} ॠ + उ &= रु \\ r + u &= ru \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} ॠ + ऊ &= रू \\ r + ū &= rū \end{aligned}$$

- พยัญชนะ ॠ (r) เมื่ออยู่หน้าพยัญชนะอื่น ประสมกับพยัญชนะที่ตามมา จะเปลี่ยนรูปโดยจะขึ้นไปอยู่ด้านบนพยัญชนะที่ตามมา เช่น

$$\begin{aligned} ॠ + ग &= र्ग \text{ ในคำว่า सवर्ग (สวรค์)} \\ r + ga &= rga \text{ ในคำว่า savarga} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} ॠ + म &= र्म \text{ ในคำว่า कर्म (กรรม)} \\ r + ma &= rma \text{ ในคำว่า karma} \end{aligned}$$

- พยัญชนะ ॠ (r) ควบกล้ำ มีพยัญชนะอื่นอยู่หน้า ตามหลังด้วยสระ จะเปลี่ยนรูปโดยจะไปอยู่ด้านล่างพยัญชนะนั้น ๆ เช่น

$$\begin{aligned} प + ॠ &= प्र \text{ ในคำว่า प्रज्ञा (ปรัชญา)} \\ p + ra &= pra \text{ ในคำว่า prajñā} \end{aligned}$$

- ภาษาสันสกฤตจะไม่มีการประสมระหว่างพยัญชนะ ॠ (r) กับสระ ऋ, ॡ (r, ṛ)

เครื่องหมายกำกับเสียง

ภาษาสันสกฤตมีเครื่องหมายหลายชนิดซึ่งมีชื่อและหน้าที่แตกต่างกันไป ในเบื้องต้นนี้ควรรู้จักเครื่องหมายที่มีโอกาสพบบ่อยในการเรียนสันสกฤตได้แก่

- 1) **วิรाम ()** พยัญชนะเมื่อไม่ได้ประสมกับสระจะต้องมีเครื่องหมายวิรามกำกับอยู่ได้พยัญชนะเสมอ เครื่องหมายวิรามทำหน้าที่ห้ามเสียง นอกจากนี้พยัญชนะที่มีเครื่องหมายวิรามกำกับอยู่สามารถอ่านเป็นตัวสะกดได้หากตามหลังสระ เครื่องหมายวิรามนี้เมื่อถ่ายถอดมาสู่อักษรไทยจะเขียนเป็นจุด (พินทุ) ได้พยัญชนะ ดังตัวอย่าง

เทวนาครี	โรมัน	ไทย
क् ख् ग्	k kh g	ก ข ฅ
गजान्	gajān	คชาน

- 2) **อนुสวาระ (')** ใช้แทนเสียงอนุนาสิก หรือเสียงขึ้นจมูก มีลักษณะเป็นวงกลมเล็กๆ อยู่เหนือพยัญชนะเช่นเดียวกับภาษาไทย ตัวอย่างเช่น

เทวนาครี	โรมัน	ไทย
मंगल	maṃgala	มณฑล
संस्कृत	samskṛta	สันสกฤต

- 3) **วิสตระ (:)** ใช้แทนเสียงลมหายใจแรงที่พ่นออกมา มักจะเป็นส่วนท้ายของคำ เมื่อถอดเป็นอักษรไทยจะใช้วิสรรชนีย์ (ะ) ตัวอย่างเช่น

เทวนาครี	โรมัน	ไทย
रामः	rāmaḥ	รามะ (ตามหลัง อะ)
जनाः	janāḥ	ชนาะ (ตามหลัง อา)
अग्निः	agniḥ	อคนิะ (ตามหลัง อิ)

- 4) อวครหะ (ऽ) หรือ อวเคราะห์ ใช้แทนสระ “อะ” ที่ถูกลบไปใน การสนธิ เมื่อถอดเป็นอักษรไทยจะเขียนเป็นสัญลักษณ์ที่มีลักษณะ คล้ายเครื่องหมายอัฒประกาศเดี่ยวที่เขียนสักดข้างหลัง (’) เพื่อให้รู้ว่ามี การสนธิ ดังตัวอย่าง

เทวนาครี	โรมัน	ไทย
कोऽ पि	ko’ pi	โก’ ปี

พยัญชนะสังยुक्त

เมื่อพยัญชนะ 2 ตัวติดกันโดยไม่มีสระคั่นกลางเรียกว่า **พยัญชนะสังยुक्त** หรือ **พยัญชนะซ้อน** วิธีเขียนพยัญชนะสังยुक्तทำได้ 2 แบบ คือเติมเครื่องหมาย วิวรाम (्व) ใต้พยัญชนะตัวหน้า เพื่อให้รู้ว่ามีพยัญชนะนั้นไม่มีสระกำกับ เช่น **द्य** (dya) ในคำว่า **विद्या** (vidyā) เป็นต้น อีกวิธีหนึ่งคือลดรูปพยัญชนะ ตัวหน้าโดยเขียนเป็นพยัญชนะครึ่งตัว เช่น **व्य** (vya) ในคำว่า **काव्य** (kāvyā) เป็นต้น

การเขียนภาษาสันสกฤตด้วยอักษรเทวนาครี เมื่อคำศัพท์ประกอบด้วย พยัญชนะสังยुक्त นิยมเขียนพยัญชนะสังยुคตินั้นด้วยการเขียนพยัญชนะครึ่ง ตัวประกอบเข้ากับพยัญชนะเต็มตัว สำหรับเครื่องหมายวิวรामจะใช้เขียน ด้านล่างของพยัญชนะที่อยู่ท้ายคำในกรณีที่พยัญชนะนั้นไม่มีสระประสมอยู่ เช่น **बालकान्** (bālakān) เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม พยัญชนะทุกตัวไม่สามารถเขียนแบบครึ่งตัวได้ ดังนั้น พยัญชนะบางตัวที่ไม่มีรูปครึ่งตัว ก็อาจมีการเขียนเครื่องหมายวิรามกำกับอยู่ เช่น พยัญชนะ ढ (t) ढ (th) ढ (d) และ ढ (dh) เป็นต้น เมื่อเขียนเป็น พยัญชนะสังยุคต์ อาจจะเขียนเป็น ढढ (tta) หรือ ढ (tta) ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ ความนิยม พยัญชนะที่นิยมเขียนครึ่งตัวมีดังนี้

พยัญชนะครึ่งตัว

พยัญชนะ	เต็มตัว	ครึ่งตัว
ก	क	क्
ข	ख	ख्
ค	ग	ग्
ฌ	घ	घ्
จ	च	च्
ช	ज	ज्
ญ	झ	झ्
ณ	ण	ण्
ต	ट	ट्
ถ	थ	थ्
ด	ध	ध्
น	न	न्

พยัญชนะ	เต็มตัว	ครึ่งตัว
ป	प	प्
ฟ	ब	ब्
ภ	भ	भ्
ม	म	म्
ย	य	य्
ล	ल	ल्
ว	व	व्
ศ	श	श्
ษ	ष	ष्
ซ	स	स्

สันสกฤตขั้นต้น 1

พยัญชนะซ้อน

พยัญชนะเมื่อประสมหรือซ้อนกันแล้วจะมีการเปลี่ยนแปลงรูป พยัญชนะบางตัวยังคงเค้าเดิมไว้บ้าง กล่าวคือ พยัญชนะตัวหน้าจะลดรูปเป็นพยัญชนะครึ่งตัว ส่วนตัวหลังเขียนเต็มตัว พยัญชนะบางตัวเมื่อประสมกันแล้วไม่คงเค้าเดิมไว้เลยก็มี ลักษณะพิเศษเหล่านี้เป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาภาษาสันสกฤตต้องใส่ใจเป็นพิเศษ ตัวอย่างต่อไปนี้คือพยัญชนะซ้อนบางตัวที่พบบ่อยเท่านั้น

พยัญชนะซ้อน

พยัญชนะ	รูปสำเร็จ
กก	क् + क
กต	क् + त
กน	क् + न
กม	क् + म
กย	क् + य
กร	क् + र
กล	क् + ल
กษ	क् + ष
ขย	ख् + य
คธ	ग् + ध
คน	ग् + न
คร	ग् + र
คล	ग् + ल
คว	ग् + व

พยัญชนะ	รูปสำเร็จ
จน	ञ् + न
จย	ञ् + य
จร	ञ् + र
จว	ञ् + व
จก	ञ् + क
จค	ञ् + ग
จจ	च् + च
จฉ	च् + छ
จม	च् + म
จย	च् + य
ชช	च्च + ज
ชญ	च्च + ञ
ชร	च्च + र
ฉจ	च्च + च

พยัญชนะซ้อน (ต่อ)

พยัญชนะ		รูปสำเร็จ	พยัญชนะ		รูปสำเร็จ
ณช	ञ + ज	ञ्ज	ทว	द + व	द्व
ณฉ	द + ट	दृ	ธन	ध + न	ध्न
ณณ	ण + ण	ण्ण	ธม	ध + म	ध्म
ณม	ण + म	म्म	ธย	ध + य	ध्य
ตต	त् + त	त्त	ธร	ध + र	ध्र
ตन	त् + न	त्न	ธว	ध + व	ध्व
ตป	त् + प	त्प	न्न	न् + न	न्न
ตม	त् + म	त्म	นม	न् + म	न्म
ตย	त् + य	त्य	नย	न् + य	न्य
ตร	त् + र	त्र	นร	न् + र	न्र
ตว	त् + व	त्व	ปต	प् + त	प्त
ทค	द + ग	द्ग	ปน	प् + न	प्न
ทท	द + द	दृ	ปม	प् + म	प्म
ทธ	द + ध	द्ध	ปย	प् + य	प्य
ทพ	द + ब	द्व	ปร	प् + र	प्र
ทภ	द + भ	द्भ	ปล	प् + ल	प्ल
ทม	द + म	द्म	ปส	प् + ส	प्स
ทย	द + य	द्य	พช	ब + ज	ब्ज
ทร	द + र	द्र	พท	ब + द	ब्द

พยัญชนะซ้อน (ต่อ)

พยัญชนะ	รูปสำเร็จ
พธ	ब् + ध
พน	ब् + न
พร	ब् + र
ภน	भ् + न
ภร	भ् + र
มณ	म् + न
มม	म् + म
มร	म् + र
มล	म् + ल
ยว	य् + व
ลป	ल् + प
ลम	ल् + म
लय	ल् + य
ลล	ल् + ल
วย	व् + य
วร	व् + र
ศจ	श् + च
ศน	श् + न
ศม	श् + म

พยัญชนะ	รูปสำเร็จ
ศร	श् + र
ศล	श् + ल
ศว	श् + व
ชฏ	ष् + ट
ชฐ	ष् + ठ
ชณ	ष् + ण
ชป	ष् + प
ชม	ष् + म
สน	स् + त
สม	स् + म
สย	स् + य
สร	स् + र
หณ	ह् + ण
हन	ह् + न
หม	ह् + म
หย	ह् + य
หุร	ह् + र
หल	ह् + ल
ห्व	ह् + व

แบบฝึกหัดท้ายบท

1. จงปริวรรตเป็นอักษรไทย

अहिंसा	अनङ्ग	अक्का	अध्याय
.....			
अधिष्ठान	अनाचार	अन्नति	अशोकमहाराजा
.....			
अश्विन्	अनामय	अवतार	आज्ञा
.....			
अकाल	अनुवंश	अथर्ववेद	अनागर
.....			
अमृत	अन्धकाल	अधर्म	आदित्य
.....			

2. จงปริวรรตเป็นอักษรเทวนาครี

संसार	साहस	सैवक	सर्प
.....			
संसृष्ट	सारिका	सहायक	सीदेष
.....			
सीयक	सामवेत	सकुन्दला	सुगाथिद
.....			
संगेत	सारधनुष	सगुन	सुकुन
.....			
सुहृत्	हायन	सुवर्ण	हस्तินापुर
.....			

บทที่ 2

สนธิ

วัตถุประสงค์

นักศึกษาสามารถ

1. อ่านภาษาสันสกฤต
2. ประกอบสนธิ

เนื้อหาวิชา

1. ฝึกอ่านอักษรเทวนาครี
 2. การสนธิ
 3. สระสนธิ
-

ฝึกอ่านอักษรเทวนาครี

หลังจากที่เรียนรู้เรื่องอักษรเทวนาครีทั้งสระและพยัญชนะชนิดต่าง ๆ แล้ว ขอให้อ่านบทฝึกอ่านอักษรเทวนาครีนี้ให้คล่อง เพื่อเป็นการทบทวนความรู้ โดยบทฝึกอ่านนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ทบทวนและจดจำอักษรเทวนาครีให้แม่นยำขึ้น มีทั้งหมด 10 ชุด ในขั้นแรกให้ฝึกสะกดคำและอ่านโดยยังไม่ต้องทราบความหมายของคำ เมื่อจดจำอักษรได้แม่นยำแล้วจะทำให้การเรียนรู้ในลำดับต่อไปง่ายขึ้น

ชุดที่ 1

अभ्यन्त्र	अहिंसा	अनङ्ग	अक्का	अध्याय
अग्रसावक	अधिष्ठान	अनाचार	अन्नति	अशोकमहाराजा
अग्रे	अश्विन्	अनामय	अवतार	आज्ञा
अञ्जलि	अकाल	अनुवंश	अथर्ववेद	आगार
अग्नि	अमृत	अन्धकार	अर्घ	आदित्य

ชุดที่ 2

आकार	आर्य	ईश्वर	उपादान	उपवसथ
आकीर्ण	आशीर्वाद	ईशान	उपासक	उर्वशी
आख्यान	इन्द्रिय	उदार	उपाय	एकादशरथ
आरण्यक	इन्द्रराज	उदयधानी	उपेक्षा	एकचक्षु
आवास	इक्ष्वाकु	उमादेवी	उपमेय	एरावण

ชุดที่ 3

ओषध	अंकुर	ऋग्वेद	कोकिल	काकी
औषधि	अंश	कर्ण	कोमल	कारवेक
ओंकार	ऋषि	कण्ठ	कालिदास	कार्य
औरस	ऋद्धि	कृष्णा	कारिका	कंदली
अंक	ऋतु	कारुण्य	कार्तिक	करुणा

ชุดที่ 4

कैलास	कम्पनाद	करणीय	कुमुदिनी	क्षीर
केयूर	कर्म	करडिका	कुशलोपाय	क्षमा
कीर्ति	कन्या	कुबेर	कंवल	क्रीडा
कंकणी	कंठ	कुम्भीर	क्षेत्र	खण्ड
कल्याण	करेणु	कूर्मावतार	क्षेम	गृहदेवता

ชุดที่ 5

गुणाकर	चर्चा	जिह्वा	जयवर्मन्	त्रिरत्न
घातकर	चीवर	जातक	ज्ञान	दिवाकर
चक्री	चराचर	जीवितक्षय	तारा	देवलोक
चौरिका	छविवर्ण	जलाशय	तर्कविद्या	दीर्घ
चोर	छायातरु	जलचर	तिपिटक	दुःख

ชุดที่ 6

दुर्जन	धर्मशास्त्र	निद्रा	पृथिवी	परिव्राजक
दर्शनीय	धनागार	निशाचर	पाणिनि	पतिव्रता
द्रव्य	निदेश	नृपति	पञ्चमराजा	पद्मपाणी
धृतराज	निर्दोष	नेत्र	पाठकथा	परलोक
धर्म	निर्मित	नपुंसक	पद्मिनी	परशुराम

ชุดที่ 7

पल्लव	पूजनीय	प्रज्ञा	प्रकाश	ब्राह्मण
पुष्पा	पूरण	प्राकृत	प्रमाण	ब्रह्मलोक
पुण्य	पूराण	प्रार्थना	पिण्ड	बोधि
पुत्र	पूर्व	प्रेतलोक	फाणित	बोधिसत्त्व
पूजा	पर्वत	प्रतिदिन	फलाफल	बहुल

ฤฤฤ 8

บहुवचन	भिक्षाचार	मृत्युराज	मञ्जरी	मनुष्य
बकुल	भिक्षु	मण्डणा	मातृग्राम	मूर्ति
बिन्दु	मित्र	मांस	मेखला	यज्ञ
भ्रमर	मिथ्या	मात्रा	महाभारत	याचक
भार्या	मृगदायवन	मार्ग	मणिपुर	यजुर्वेद

ฤฤฤ 9

युग्म	रूपावचर	राजरथ	रविवार	विषय
यशोधर	रूपक	राजतृणमय	रश्मि	विज्ञान
रुचिर	रभ	राज्य	ललना	विक्रम
रुक्मिणी	रक्षण	रामायण	ब्रीहि	विचार
रुधिर	राजद्वार	रेखा	विद्या	विजय

ฤฤฤ 10

विकाल	विशाल	वाचा	वारि	वृक्ष
विपरीत	विशेष	वादित	वाक्य	वातभय
विपुल	विश्वकर्मन्	वाचक	वार	वायु
विवेक	वर्षा	वारुणी	वास	वचीविभाग
विवर्धन	वज्र	वाणिज्य	वासना	वैकुण्ठ

การสนธิ

สนธิ คือการเชื่อมอักษร 2 ตัวที่อยู่ติดกัน ซึ่งจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านเสียงเพื่อให้เกิดความกลมกลืนกันของเสียง ทำให้คำสละสลวยและง่ายต่อการออกเสียง ภาษาสันสกฤตให้ความสำคัญกับการสนธิมาก แทบจะกล่าวได้ว่าจุดไหนสามารถทำสนธิได้ก็ต้องทำ นอกจากการออกเสียงแล้วสนธิยังเป็นส่วนสำคัญในการประกอบกริยาด้วย เพราะธาตุแต่ละหมวดจะมีหลักเกณฑ์ในการประกอบกริยาแตกต่างกัน เมื่อเราเข้าใจเรื่องการสนธิแล้วจะทำให้เข้าใจการประกอบกริยาได้ดียิ่งขึ้น สนธิที่ควรทราบเบื้องต้นคือสระสนธิ พยัญชนะสนธิ และ วิสระสนธิ จะกล่าวเฉพาะสระสนธิก่อน

สระสนธิ

สระสนธิ คือการเชื่อมกันระหว่างสระกับสระ เพื่อให้คำกระชับและสละสลวย เมื่อเกิดสระสนธิขึ้น จะต้องคำนึงถึง 3 เรื่องต่อไปนี้

- สระแท้ที่เกิดจากแหล่งเดียวกัน เมื่อสระแท้พบกันจะได้เสียงยาว
- คำหน้าลงท้ายด้วยสระ अ, आ (a, ā)
- คำหน้าลงท้ายด้วยสระอื่น

การสนธิโดยทั่วไปจะประกอบด้วย 2 ส่วนหลักคือสระหน้าและสระหลัง **สระหน้า** หมายถึงสระที่ลงท้ายของคำหน้า ส่วน**สระหลัง** หมายถึงสระที่ขึ้นต้นของคำหลัง เช่น नर + इन्द्र (nara + indra) สระหน้าคือ อะ (สระที่ลงท้ายของคำว่า nara) สระหลังคือ อิ (สระที่ขึ้นต้นของคำว่า indra) เมื่อรู้จักสระหน้าและสระหลังแล้ว จากนั้นทำการสนธิตามขั้นตอนต่อไป

ตารางการเปลี่ยนรูปของสระ

ชั้นธรรมดา	अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ
	a	ā	i	ī	u	ū	r̥
	อ	อา	อิ	อี	อุ	อู	ฤ
ชั้นคุณ	अ	आ	ए		ओ		अर्
	a	ā	e		o		ar
	อ	อา	เอ		โอ		อร
ชั้นวฤทธิ		आ	ऐ		औ		आर्
		ā	ai		au		ār
		อา	ไอ		เอา		อาร์
พยัญชนะกึ่งสระ							
ชั้นที่ 1		य्	व्	र्			
		y	v	r			
		ย	ว	ร			
ชั้นที่ 2		अय्	अव्				
		ay	av				
		อย	อว				
ชั้นที่ 3		आय्	आव्				
		āy	āv				
		อาย	อาว				

ข้อสังเกต: अ (อ) เมื่อเป็นชั้นคุณไม่มีการเปลี่ยนรูป ส่วน आ (อา) ไม่มีการเปลี่ยนรูปทั้งในชั้นคุณ และวฤทธิ

กฎการสนธิ

- 1) สระชั้นธรรมดา พบกันในคู่ของตัวเอง ได้สระเสียงยาวหนึ่งเสียง เช่น

माला + अस्ति	= मालास्ति
mālā + asti	= mālāsti

धानी + इह	= धानीह
dhānī + iha	= dhānīha

देवेषु + उक्तम्	= देवेषूक्तम्
deveṣu + uktam	= deveṣūktam

- 2) คำนำลงท้ายด้วย **अ आ** คำหลังขึ้นต้นด้วยสระชั้นธรรมดาอื่น ได้
สระชั้นคุณ (เปลี่ยนตามตัวหลัง) เช่น

देव + इति	= देवेति
deva + iti	= deveti

सुखेन + इह	= सुखेनेह
sukhena + iha	= sukheneha

जलेन + उदकम्	= जलेनोदकम्
jalena + udakam	= jalenodakam

फलेन + ऋषिः	= फलेनर्षिः
phalena + ṛṣiḥ	= phalenarṣiḥ

- 3) คำนำลงท้ายด้วย **अ आ** คำหลังขึ้นต้นด้วยสระชั้นคุณ หรือชั้น
วฤทธิ ได้สระชั้นวฤทธิ (เปลี่ยนตามตัวหลัง) เช่น

सदा + एव	= सदैव
sadā + eva	= sadaiva

सा + ओदनम्	= सौदनम्
sā + odanam	= saudanam

महा + औजः	= महौजः
mahā + aujaḥ	= mahaujaḥ

- 4) คำนำลงท้ายด้วยสระอื่น (ไม่ใช่ **अ आ**) คำหลังขึ้นต้นด้วยสระจะได้
ชั้นพยัญชนะกึ่งสระ (เปลี่ยนเฉพาะสระหน้า) ตามขั้นตอนดังนี้

- สระหน้าเป็นสระชั้นธรรมดา จะได้พยัญชนะกึ่งสระชั้นที่ 1 เช่น

इति + अर्थः	= इत्यर्थः
iti + arthaḥ	= ityarthah

सत्येषु + अपि	= सत्येष्वपि
satyeṣu + api	= satyeṣvapi

- สระหน้าเป็นสระชั้นคุณ จะได้พยัญชนะกึ่งสระชั้นที่ 2 เช่น

के + आस्ते	= कयास्ते
ke + āste	= kayāste

สันสกฤตขั้นต้น 1

- สระหน้าเป็นสระชั้นวฤทธิ จะได้พยัญชนะกึ่งสระชั้นที่ 3 เช่น

नौ + ओः = नावोः
nau + oḥ = nāvoh

देवौ + आगच्छतः = देवावागच्छतः
devau + āgacchataḥ = devāvāgacchataḥ

ในกรณีที่มีการสนธิระหว่างคำ หรือสนธิภายนอก เมื่อสระ ए (e) หรือ ओ (o) เป็นสระหน้า ตามด้วยสระ अ (a) สระหน้าจะไม่เปลี่ยนและจะกลืนเสียง अ (a) โดยจะทำเครื่องหมาย “อวครหะ” ไว้แทนเสียงที่ถูกลบไป เมื่อเขียนเป็นอักษรไทยจะใช้เครื่องหมาย (’) แทน เช่น

सो + अपि = सोऽ पि
โส + อปิ = โส’ पि

ते + अपि = तेऽ पि
เต + อปิ = เต’ पि

การสนธิ ทำให้ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาที่สละสลวย มีคำให้เลือกใช้หลายแบบและซ่อนความงามหัตถ์จรรยไว้มากมาย การประกอบสระสนธิให้ยึดกฎเกณฑ์ทั้ง 4 ข้อนี้เป็นหลัก เมื่อเข้าใจเรื่องการประกอบสนธิแล้วจะทำให้เข้าใจเรื่องอื่น ๆ ได้ง่ายขึ้น อย่างไรก็ตามสนธิอาจเปลี่ยนแปลงได้หลายลักษณะ ตารางสำเร็จรูปต่อไปนี้จะแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของสระเมื่อมีการสนธิ และที่สำคัญคือช่วยให้การประกอบสนธิได้รวดเร็วขึ้น

ตารางสำเร็จรูปสระสนธิ (เทวนาครี) ¹

สระหน้า								สระหลัง	
A	B	C	D	E	F	G	H		
अ आ	इ ई	उ ऊ	ऋ	ए	ऐ	ओ	औ		
आ	य	व	र	अय	आय	अव	आव	अ	1
आ	या	वा	रा	अया	आया	अवा	आवा	आ	2
ए	ई	वि	रि	अयि	आयि	अवि	आवि	इ	3
ए	ई	वी	री	अयी	आयी	अवी	आवी	ई	4
ओ	यु	ऊ	रु	अयु	आयु	अवु	आवु	उ	5
ओ	यू	ऊ	रू	अयू	आयू	अवू	आवू	ऊ	6
अर्	यृ	वृ	ऋ	अयृ	आयृ	अवृ	आवृ	ऋ	7
ऐ	ये	वे	रे	अये	आये	अवे	आवे	ए	8
ऐ	ये	वे	रै	अयै	आयै	अवै	आवै	ऐ	9
औ	यो	वो	रो	अयो	आयो	अवो	आवो	ओ	10
औ	यो	वो	रौ	अयौ	आयौ	अवौ	आवौ	औ	11

หมายเหตุ :

A-H คือสระท้ายของคำหน้า ([สระหน้า](#))

1-11 คือสระหน้าของคำหลัง ([สระหลัง](#))

¹ ดัดแปลงจาก Roderick S. Buckneli. **Sanskrit Manual** (Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 2006), หน้า 75.

ตารางสำเร็จรูปสระสนธิ (โรมัน) ²

สระหน้า								สระหลัง	
A	B	C	D	E	F	G	H		
a ā	i ī	u ū	ṛ	e	ai	o	au		
ā	ya	v	ra	aya	āya	ava	āva	a	1
ā	yā	vā	rā	ayā	āyā	avā	āvā	ā	2
e	ī	vi	ri	ayi	āyi	avi	āvi	i	3
e	ī	vī	rī	ayī	āyī	avī	āvī	ī	4
o	yu	ū	ru	ayu	āyu	avu	āvu	u	5
o	yū	ū	rū	ayū	āyū	avū	āvū	ū	6
ar	yṛ	vṛ	ṛī	ayṛ	āyṛ	avṛ	āvṛ	ṛ	7
ai	ye	ve	re	aye	āye	ave	āve	e	8
ai	yai	vai	rai	ayai	āyai	avai	āvai	ai	9
au	yo	vo	ro	ayo	āyo	avo	āvo	o	10
au	yau	vau	rau	ayau	āyau	avau	āvau	au	11

หมายเหตุ :

A-H คือสระท้ายของคำหน้า ([สระหน้า](#))

1-11 คือสระหน้าของคำหลัง ([สระหลัง](#))

² ดัดแปลงจาก Roderick S. Buckneli. **Sanskrit Manual** (Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 2006), หน้า 75.

ตัวอย่างการใช้ตารางสนธิ

ตารางจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ สระหน้าและสระหลัง สระหน้าแทนด้วย อักษรภาษาอังกฤษในคอลัมน์ A-H สระหลังแทนด้วยตัวเลขในแถวที่ 1-11 เมื่อต้องการทราบผลลัพธ์ของการสนธิ ให้ดูช่องสระหน้าก่อนว่าอยู่ใน คอลัมน์ไหน (A-H) จากนั้นมองหาสระหลังว่าอยู่แถวที่เท่าไร (1-11) จุดที่ตัดกันระหว่างสระหน้าและสระหลังคือ “ผลลัพธ์ของสนธิ” ตัวอย่างเช่น

- เราอยากทราบว่าสระ **अ (a)** สนธิกับ **औ (au)** จะเป็นสระอะไร?
เมื่อทำตามขั้นตอนจะพบว่า **अ (a)** อยู่ในคอลัมน์ A และ **औ (au)** อยู่ในแถวที่ 11 จุดที่ตัดกันก็คือ **औ (au)** ดังนั้น **अ + औ = औ**
(a + au = au)

สระอื่นๆ พึงเปรียบเทียบกับตัวอย่างนี้

ข้อยกเว้นสนธิ

แม้ว่าภาษาสันสกฤตจะเน้นเรื่องการสนธิเป็นอย่างมาก แต่ก็มีข้อยกเว้นสำหรับประโยค วลี หรือศัพท์ต่างๆ ที่ผันแล้ว มีข้อยกเว้นไม่ต้องทำสนธิในกรณีดังต่อไปนี้

- คำหน้าลงท้ายด้วยสระ คำหลังขึ้นต้นด้วยพยัญชนะ ไม่ต้องทำสนธิ เช่น

देवेषु मनुष्यः = देवेषु मनुष्यः
deveṣu manuṣyaḥ = deveṣu manuṣyaḥ

- สระ 3 ตัว คือ ई, ऊ, ए (ī, ū, e) ที่อยู่ท้ายคำนามที่ผันแล้วในรูป ทวิวจนะ ไม่ต้องทำสนธิ
- ศัพท์ที่เป็นคำอุทาน เช่น अहो, हे (aho, he) เป็นต้น ไม่ต้องทำสนธิ

สันสกฤตขั้นต้น 1

- คำทักทาย, ร้องเรียก, วิภक्तिที่ 8 ไม่ต้องทำสนธิ
- ในกรณีที่การสนธิไม่อยู่ในคำเดียวกัน คำหน้าลงท้ายด้วยสระประสม เช่น ए ऐ ओ औ (e ai o au) และคำหลังขึ้นต้นด้วยสระ ให้เปลี่ยนสระหน้าเป็น अय् आय् अव् आव् (ay āy av āv) ตามลำดับ ซึ่งการสนธิอาจนำไปประสมกับสระหลัง หรือไม่นำไปประสมกับสระหลัง แต่ลบลพยัญชนะ य्व् (y v) ออกไปก็ได้ เช่น

विष्णो + इह = विष्णविह หรือ विष्ण इह
viṣṇo + iha = viṣṇaviha, หรือ viṣṇa iha

ตัวอย่างการประกอบสนธิ

त्रिपुर + अरिः	สำเร็จรูปเป็น	त्रिपुरारिः
हिम + आलय	สำเร็จรูปเป็น	हिमालय
रवि + इन्द्र	สำเร็จรูปเป็น	रवीन्द्र
गुरु + उपदेशः	สำเร็จรูปเป็น	गुरूपदेशः
नर + इन्द्र	สำเร็จรูปเป็น	नरेन्द्र
महा + ऐश्वर्यम्	สำเร็จรูปเป็น	महैश्वर्यम्
जल + ओघः	สำเร็จรูปเป็น	जलौघः
दधि + अत्र	สำเร็จรูปเป็น	दध्यत्र
वस्तु + इदम्	สำเร็จรูปเป็น	वस्तिवदम्
सुधी + ऊहितम्	สำเร็จรูปเป็น	सुध्यूहितम्
मातृ + अर्थम्	สำเร็จรูปเป็น	मात्रर्थम्

แบบฝึกหัดท้ายบท

จงประกอบสนธิต่อไปนี้

महा + अकलयः	สำเร็จรูปเป็น	
दया + आनन्द	สำเร็จรูปเป็น	
मुनि + ईशः	สำเร็จรูปเป็น	
उभा + ईशः	สำเร็จรูปเป็น	
जन + एकता	สำเร็จรูปเป็น	
वधू + आननम्	สำเร็จรูปเป็น	
प्रति + उपकारः	สำเร็จรูปเป็น	
गौरी + एवम्	สำเร็จรูปเป็น	
मातृ + इच्छा	สำเร็จรูปเป็น	
अस्मै + उद्धर	สำเร็จรูปเป็น	
श्रियै + उद्यतः	สำเร็จรูปเป็น	
द्वौ + अत्र	สำเร็จรูปเป็น	

บทที่ 3 วิภักติ लट् (laṭ)

วัตถุประสงค์

นักศึกษาสามารถ

1. ประกอบกริยาอาขยาต
2. สร้างประโยคกรรตุวจาก

เนื้อหาวิชา

1. องค์ประกอบของกริยาอาขยาต
2. การสร้างประโยคกรรตุวจาก
3. วิภักติ लट् (laṭ)

.....

กริยาในภาษาสันสกฤตคือสิ่งที่บ่งบอกอาการ หรือการกระทำต่าง ๆ ของประธานในประโยค เช่น ยิน เติบ นิ่ง นอน กิน ต้ม ทำ พูด คิด เป็นต้น เบื้องต้นนี้จะกล่าวถึงภาพรวมของกริยา องค์ประกอบ การสร้างประโยคกรรตุวจาก (ประธานของประโยคเป็นผู้ทำกริยา) ด้วยวิภักติต่าง ๆ โดยจะกล่าวเฉพาะการสร้างกริยาในกลุ่มสารวธาตุกะ จากธาตุในหมวดที่ 1, 4 , 6 และ 10 เท่านั้น และเน้นกริยาที่ประกอบจากธาตุต่าง ๆ ตามปกติ ส่วนกริยาที่มีข้อยกเว้นต่าง ๆ จะละไว้ก่อน

ศัพท์ควรรู้

ธาตุ หรือรากศัพท์ในตำราไวยากรณ์สันสกฤตมีทั้งสิ้นกว่า 2,000 ธาตุ ซึ่งจำนวนธาตุนี้แต่ละตำราก็ก้าวไว้ต่างกัน ในหนังสือ Dhāturuṇi Mañjarī กล่าวว่า มี 2,200 ธาตุ ธาตุทั้งหมดแบ่งออกเป็น 10 หมวด

นอกจากนี้ธาตุแต่ละตัวยังมีคุณสมบัติแตกต่างกันด้วย ก่อนจะนำไปสู่การประกอบกริยาในภาษาสันสกฤต ควรทำความเข้าใจคำศัพท์เหล่านี้ก่อน

- **สกรรมธาตุ** คือธาตุที่ต้องมีการรองรับจึงจะมีความหมายสมบูรณ์
- **อกรรมธาตุ** คือธาตุที่มีความหมายสมบูรณ์ในตัวเองโดยไม่ต้องมีการรองรับ
- **ปรัสนิพธิธาตุ** คือธาตุที่ประกอบวิภक्तिเฉพาะปรัสนิพทอย่างเดียว
- **อาत्मเนปธิธาตุ** คือธาตุที่ประกอบวิภक्तिเฉพาะอาत्मเนปทอย่างเดียว
- **อุภยนิพธิธาตุ** คือธาตุที่ประกอบวิภक्तिได้ทั้งฝ่ายปรัสนิพทและอาत्मเนปท
- **सारวธาตุกะ** คือชื่อของการสร้างรูปกริยาในกลุ่มวิภक्तिที่กำหนดโดยกลุ่มธาตุที่ประกอบเป็นกริยา มีองค์ประกอบ 3 ส่วน ได้แก่ ธาตุ + ปัจจัยประจำหมวด + วิภक्ति (ตามที่กำหนด)
- **อารธธาตุกะ** คือชื่อของการสร้างรูปกริยาในกลุ่มวิภक्तिที่กำหนดโดยกลุ่มธาตุที่ประกอบเป็นกริยา มีองค์ประกอบ 2 ส่วน ได้แก่ ธาตุ + วิภक्ति (ไม่มีปัจจัยประจำหมวด)
- **ปัจจัยประจำหมวด หรือวิภक्ति** คือปัจจัยที่ใช้ประกอบกับธาตุหมวดนั้น ๆ ธาตุทั้ง 10 หมวดมีปัจจัยประจำหมวดของตนเอง (ยกเว้นหมวดที่ไม่มีปัจจัย) นอกจากนี้ปัจจัยยังบ่งบอกวาจกของคำกริยาได้ เช่น กรรตุวาจก (ประธานเป็นผู้ทำกริยา) กรรมวาจก (ประธานเป็นผู้ถูกกระทำ) เป็นต้น
- **วิภक्तिกริยา หรือบุรุษปัจจัย (บุรุษปรตย)** คือส่วนประกอบสุดท้ายในการสร้างกริยา มีทั้งหมด 10 ชนิด วิภक्तिกริยาสามารถบอกได้ว่ากริยานั้นเป็น กาล บท วจนะ บุรุษ อะไร
- **กาล** คือสิ่งที่บ่งบอกช่วงเวลาของการกระทำ แบ่งกว้าง ๆ ออกเป็น 3 ช่วงเวลา คือ ปัจจุบัน อดีต และอนาคต
- **บท** วิภक्तिกริยาแต่ละหมวดแบ่งออกเป็น 2 บท คือ **ปรัสนิพท** และ **อาत्मเนปท**

สันสกฤตขั้นต้น 1

- **วจนะ** วิภक्तिกริยาแต่ละหมวดแบ่งออกเป็น 3 วจนะ คือ **เอกวจนะ** บ่งบอกจำนวนเดียว หรือสิ่งเดียว **ทวิวจนะ** บ่งบอกจำนวน 2 และ **พหุวจนะ** บ่งบอกจำนวนตั้งแต่ 3 ขึ้นไป
- **บุรุษ** วิภक्तिกริยาแต่ละหมวดแบ่งออกเป็น 3 บุรุษ คือ **ประณบุรุษ** บ่งบอกว่า เป็นกริยาของบุรุษที่ 3 ได้แก่ เขา **มัธยมนบุรุษ** บ่งบอกว่า เป็นกริยาของบุรุษที่ 2 ได้แก่ ท่าน **อุตตมบุรุษ** บ่งบอกว่า เป็นกริยาของบุรุษที่ 1 ได้แก่ ข้าพเจ้า เป็นต้น

องค์ประกอบของกริยาในกลุ่มสารวธาตุกะ

การประกอบกริยาในกลุ่มสารวธาตุกะมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ส่วนคือ ธาตุ ปัจจัย และวิภक्ति

1) ธาตุ (Roots)

คือรากศัพท์ที่มีความหมาย ต้องนำไปประกอบตามขั้นตอนเสียก่อนจึงจะนำไปใช้ในประโยคได้ ตัวอย่างรากศัพท์ เช่น **นम् (nam)** แปลว่า ไหว้ เมื่อต้องการบอกว่า เขาไหว้ ไม่สามารถใช้ **นम् (nam)** ได้โดยตรง ต้องนำไปประกอบกับปัจจัยประจําหมวดธาตุและวิภक्तिกริยาหรือบุรุษปัจจัยก่อน จะได้รูปกริยาอาขยาตคือ **นมति (namati)** แปลว่า เขาไหว้ อย่างนี้เป็นต้น ธาตุในภาษาสันสกฤตมีทั้งหมด 10 หมวด จัดออกเป็น 3 กลุ่ม มีการประกอบวิภक्तिต่างกันคือ

- **ปรัสไมปที** ประกอบวิภक्तिเฉพาะฝ่ายปรัสไมบทย่างเดียว
- **อาत्मเนปที** ประกอบวิภक्तिเฉพาะฝ่ายอาत्मเนบทย่างเดียว
- **อุภยปที** ประกอบได้ทั้งฝ่ายปรัสไมบทย่างเดียวและอาत्मเนบทย่างเดียว

ลการ (กาลและมาลา) ที่ใช้ธาตุทั้ง 10 หมวดในภาษาสันสกฤตสร้างเป็นกริยา แบ่งเป็น 2 กลุ่มคือ **สารวธาตุกะลการ** และ **อารธธาตุกะลการ** ซึ่งทั้งสองกลุ่มมีวิภक्तिที่นำมาประกอบต่างกัน กล่าวคือ

- **สารวธาตุกะลการ** มีการสร้างกริยาด้วยองค์ประกอบ 3 ส่วนคือ ธาตุ + ปัจจัยประจำหมวด + วิภक्ति แบ่งเป็น 2 กลุ่มคือ **กลุ่มที่ 1** ใช้ประกอบกับธาตุหมวดที่ 1, 6, 4, 10 **กลุ่มที่ 2** ใช้ประกอบกับธาตุหมวด 2, 3, 5, 7, 8, 9
- **อารธธาตุกะลการ** มีการสร้างกริยาด้วยองค์ประกอบ 2 ส่วนคือ ธาตุ + วิภक्ति (ไม่มีปัจจัยประจำหมวด)

2) ปัจจัยประจำหมวด (Suffixes)

คือส่วนที่ประกอบหลังธาตุ ก่อนนำไปประกอบกับวิภक्तिกริยาต่อไป ปัจจัยจะเป็นตัวบ่งบอกว่ากริยาศัพท์นั้นเป็นวาจก (Voice) อะไร เช่น ถ้าประธานในประโยคเป็นผู้กระทำเอง ประโยคนั้นก็เป็นการตวจก (Active Voice) เป็นต้น ธาตุแต่ละหมวดจะมีปัจจัยประจำหมวดของตนเอง

ธาตุทั้ง 10 หมวด มีปัจจัยประจำหมวดของตนเอง ปัจจัยของธาตุกลุ่ม **สารวธาตุกะลการ** กลุ่มที่ 1 มีดังนี้

หมวด	ชื่อหมวด	ปัจจัยประจำหมวด	
1	กาวาติ	अ	a
6	ตृทาติ	अ	a
4	ทิวาติ	य	ya
10	จुरาติ	अय	aya

3) วิภक्तिกริยา (Verbal Terminations)

คือคำที่นำมาแจก หรือประกอบข้างหลังธาตุและปัจจัยเพื่อสร้างกริยาให้มีรูปที่แตกต่างกัน วิภक्तिกริยาจะเป็นตัวบ่งบอกว่ากริยาศัพท์นั้น ๆ เป็น กาล บท วจนะ บุรุษ อะไร วิภक्तिกริยาในกลุ่มสารวธาตุกะลการ กลุ่มที่ 1 มีทั้งหมด 4 หมวด ได้แก่

1. วิภक्ति लट् (lat) ปัจจุบันกาล แปลว่า...อยู่, ย่อม..., จะ... ใช้กับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน
2. วิภक्ति लङ् (lan) อดีตกาล แปลว่า ...แล้ว, ได้...แล้ว ใช้กับเหตุการณ์ที่เสร็จสิ้นใหม่ ๆ
3. วิภक्ति लोट् (lot) แปลว่า จง..., ขอจง... ใช้กับเหตุการณ์ที่เป็นคำสั่ง, ขอร้อง, อ้อนวอน
4. วิภक्ति विधिलिङ् (vidhilin) แปลว่า พึง..., ควร..., ขอให้... ใช้กับเหตุการณ์ที่บ่งความกำหนด, ราพึง, แนะนำ, ขอร

ที่นี้จะกล่าวเพียง 2 หมวดก่อนคือ लट् (lat) และ लङ् (lan) มีรูปวิภक्तिดังนี้

लट् (lat)

(Present Tense)

แปลว่า ...อยู่, ย่อม..., จะ...

บุรุษ	प्रतिभक्त			आत्मनेपथ		
	एक.	द्वि.	तृ.	एक.	द्वि.	तृ.
पुरुष.	ति	तः	अन्ति	ते	इते	अन्ते
	ti	taḥ	anti	te	ite	ante
मध्यम.	सि	थः	थ	से	इथे	ध्वे
	si	thaḥ	tha	se	ithe	dhve
उत्तम.	मि	वः	मः	इ	वहे	महे
	mi	vaḥ	maḥ	i	vahe	mahe

लङ् (lan)

(Imperfect Past Tense)

แปลว่าแล้ว

บุรุษ	प्रतिभक्त			आत्मनेपथ		
	एक.	द्वि.	तृ.	एक.	द्वि.	तृ.
पुरुष.	त्	ताम्	अन्	त	इताम्	अन्त
	t	tām	an	ta	itām	anta
मध्यम.	स्	तम्	त	थाः	इथाम्	ध्वम्
	s	tam	ta	thaḥ	ithām	dhvam
उत्तम.	अम्	व	म	इ	वहि	महि
	am	va	ma	i	vahi	mahi

การสร้างประโยคกรตุวจาก (Active Voice)

กรตุวจาก ได้แก่ ประโยคที่ประธานในประโยคแสดงหรือกระทำการियाเอง เช่น ประโยค **सः चरति (saḥ carati)** “เขา ย่อมเที่ยวไป” ประธานในประโยคคือ **सः (saḥ)** “เขา” กริยาคือ **चरति (carati)** “ย่อมเที่ยวไป” ประโยคนี้ประธานแสดงกริยาเองคือเที่ยวไป เรียกประโยคลักษณะนี้ว่า “กรตุวจาก”

การสร้างประโยคกรตุวจากนั้น สิ่งที่จะต้องคำนึงถึงลำดับแรกคือธาตุ ต้องแยกก่อนว่าเป็นธาตุหมวดไหน (หมวดที่ 1-10) เป็นธาตุชนิดใด (ปรัสไมปที อาत्मनेपที หรืออุभयपटी) เพราะธาตุแต่ละหมวดมีวิธีการประกอบวิภक्तिที่แตกต่างกัน

การประกอบกริยาในกลุ่มสารวธาตุกะลการ กลุ่มที่ 1 มีโครงสร้างการประกอบกริยากรตุวจากเหมือนกันทุกวิภक्ति ดังนี้

ธาตุ + ปัจจัยประจําหมวด + วิภक्ति = กริยากรตุวจาก

วิภक्ति लट् (lat)

วิภक्तिหมวดนี้จัดเป็นปัจจุบันกาล แปลว่า ...อยู่, ย่อม..., จะ... เมื่อประกอบเป็นกริยาแล้วอาจจะมีคำแปลเหล่านี้ปรากฏอยู่ เช่น ย่อมไป ย่อมมา กินอยู่นอนอยู่ เป็นต้น หมวดธาตุที่ใช้ประกอบกับวิภक्तिนี้มี 4 หมวดคือธาตุหมวดที่ 1, 6, 4 และ 10

लट् (lat)

(Present Tense)

แปลว่า ...อยู่, ย่อม..., จะ...

บุรุษ	ปรัสไมบท			आत्मनेपथ		
	एक.	द्वि.	तृ.	एक.	द्वि.	तृ.
प्रथम.	ति ti	तः taḥ	अन्ति anti	ते te	इते ite	अन्ते ante
मध्यम.	सि si	थः thaḥ	थ tha	से se	इथे ithe	ध्वे dhve
उत्तम.	मि mi	वः vaḥ	मः maḥ	इ i	वहे vahe	महे mahe

หลักเกณฑ์ทั่วไปในการประกอบกริยา

การประกอบกริยาในกลุ่มสารวธาตุกะมีหลักเกณฑ์ทั่วไปดังนี้

- ก่อนเติมวิภक्तिที่ขึ้นต้นด้วยสระ अ (a) เช่น अन्ति (anti) अन्ते (ante) เป็นต้น ให้ลบสระ अ (a) ที่อยู่ท้ายสุดของคำกริยาก่อนเติมวิภक्तिเสมอ (คำกริยาคือธาตุและปัจจัยรวมกัน)

สันสกฤตขั้นต้น 1

- ก่อนเติมวิภक्तिที่ขึ้นต้นด้วย व (va) म (ma) จะยัดเสียงสระ अ (a) ที่อยู่ท้ายสุดของคำกริยาให้เป็นเสียงยาวคือ आ (ā) ก่อนเติมวิภक्तिเสมอ

1) กริยาธาตุหมวดที่ 1 (ภวาติ)

ธาตุหมวดที่ 1 มี अ (a) เป็นปัจจัยประจำหมวด ก่อนจะประกอบกริยาต้องดูว่าธาตุนั้นเป็นธาตุชนิดใด ถ้าเป็นปรีสไมบที วิภक्तिที่นำมาประกอบต้องเป็นฝ่ายปรีสไมบทเท่านั้น (ฝั่งซ้าย) ถ้าเป็นอาตมเนบที วิภक्तिที่นำมาประกอบต้องเป็นฝ่ายอาตมเนบทเท่านั้น (ฝั่งขวา) ส่วนอุภยปที สามารถนำวิภक्तिทั้ง 2 ฝ่ายมาประกอบได้

เมื่อประกอบกริยา ธาตุที่มีสระเสียงสั้นในตัวธาตุ ไม่มีพยัญชนะสังยุคต์ (พยัญชนะ 2 ตัวขึ้นไป) ตามหลัง หรือธาตุที่ลงท้ายด้วยสระ จะต้องเปลี่ยนสระเป็นขั้นคุณก่อน (การเปลี่ยนแปลงสระได้จากเรื่องสนธิ) จากนั้นทำตามโครงสร้างการประกอบกริยาขั้นตอนต่อไป การสร้างกริยากรตุวาจกด้วยธาตุหมวดที่ 1 มีโครงสร้างดังนี้

$$\boxed{\text{ธาตุ (1)} + \text{अ} + \text{วิภक्ति लट्} = \text{กริยากรตุวาจก}}$$

ตัวอย่างการประกอบกริยา

$$\text{खाद्} + \text{अ} + \text{ति} = \text{खादति} \quad (\text{เขา} \text{ ย่อมกิน})$$

$$\text{khād} + \text{a} + \text{ti} = \text{khādati}$$

नम् + अ + ति = नमति (เขา) ย่อมไหว้

nam + a + ti = namati

भू → भो + अ + ति = भवति (เขา) ย่อมเป็น, ย่อมมี

bhū → bho + a + ti = bhavati

जि → जे + अ + ति = जयति (เขา) ย่อมชนะ

ji → je + a + ti = jayati

नी → ने + अ + ति = नयति (เขา) ย่อมนำไป

nī → ne + a + ti = nayati

ตัวอย่างการประกอบธาตุหมวดที่ 1

चर् 1 (ป.) (ที่ยาวไป)

บุรุษ	प्रसंभोत्		
	เอก.	द्वि.	तृ.
प्रथम.	चरति	चरतः	चरन्ति
	carati	carataḥ	caranti
मध्यम.	चरसि	चरथः	चरथ
	carasi	carathaḥ	caratha
उत्तम.	चरामि	चरावः	चरामः
	carāmi	carāvaḥ	carāmaḥ

ประธานในประโยค

ประโยคในภาษาสันสกฤตประกอบด้วยส่วนสำคัญ 2 ส่วนคือ ประธาน และ กริยาคุมประโยค นิยมเรียงประธานไว้ต้นประโยค และเรียงกริยาคุมประโยค ไว้ท้ายสุด เช่น

सः खादति (saḥ khādati) เขา ย่อมกิน

ประโยคนี้ **सः (saḥ)** ทำหน้าที่เป็นประธาน และ **खादति (khādati)** เป็น กริยาคุมประโยค ประธานและกริยาจะต้องมีบุรุษและวจนะตรงกันเสมอ เช่น ประธานเป็นประณมบุรุษ เอกวจนะ กริยาจะต้องประกอบเป็นประณมบุรุษ เอกวจนะด้วยเช่นกัน

ภาษาสันสกฤตมีลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งคือกริยาสามารถบ่งบอกประธานได้ โดยไม่ต้องมีรูปประธานในประโยค เช่น

खादामि (khādāmi) (ข้าพเจ้า) ย่อมกิน

ประโยคนี้ไม่มีรูปประธาน แต่เราสามารถรู้ประธานได้จากวิภक्तिที่นำมา ประกอบ ในที่นี้วิภक्तिคือ **मि (mi)** เป็นอุตตมบุรุษ เอกวจนะ บ่งบอกว่า ประธานคือ “ข้าพเจ้า” ซึ่งภาษาสันสกฤตคือ “अहम्” (aham) เป็นต้น ส่วนประกอบที่สำคัญทั้งสองส่วนนี้จะต้องประกอบให้ตรงกันเสมอ ดังตาราง

ตารางแสดงความสัมพันธ์ระหว่างประธานและกริยา

บุรุษ	ประธาน			กริยา		
	เอก.	ทวิ.	พหู.	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประณม.	सः	तौ	ते	ति	तः	अन्ति
	saḥ	tau	te	ti	taḥ	anti
मध्यम.	त्वम्	युवाम्	यूयम्	सि	थः	थ
	tvam	yuvām	yūyam	si	thaḥ	tha
उत्तम.	अहम्	आवाम्	वयम्	मि	वः	मः
	aḥam	āvām	vayam	mi	vaḥ	maḥ

ข้อสังเกต วิภक्तिที่ลงท้ายด้วย **म्(m)** จะเปลี่ยนเป็นนิคหิตเมื่อนำไปใช้ในประโยค (ยกเว้น มีสระตามมาด้านหลังจะสนธิกับสระนั้น)

จากตารางจะเห็นว่ามีส่วนประกอบ 3 ส่วนคือ **บุรุษ** **ประธาน** และ**กริยา** หากมองจากซ้ายไปขวาโดยเริ่มจากประณมบุรุษ ถ้าประธานเป็น **सः (saḥ)** กริยาที่ตรงกันคือ **ति (ti)** ซึ่งเป็นเอกวจนะเหมือนกัน ในทำนองเดียวกัน ถ้าประธานเป็น **ते (te)** กริยาก็คือ **अन्ति (anti)** ซึ่งเป็นพหูวจนะเหมือนกัน ส่วนบุรุษและวจนะอื่น ๆ ก็พึงสังเกตจากประณมบุรุษเป็นตัวอย่าง

สันสกฤตขั้นต้น 1

การแปลสันสกฤตเป็นไทย

การแปลภาษาสันสกฤตเป็นไทยนั้น คำที่ทำหน้าที่เป็นประธานมีการแปลที่ได้รับความนิยม 2 ประเภทคือแปลพร้อมกับคำว่า “อันว่า” หรือแปลแบบธรรมดาไม่มีคำว่า “อันว่า” ก็ได้ ซึ่งการแปลทั้ง 2 แบบสามารถแปลได้โดยไม่ทำให้ความหมายเปลี่ยนแปลง ส่วนการแปลทวิวจนะ และพหุวจนะ ให้เพิ่มคำว่าทั้งสอง (ทส.) และทั้งหลาย (ท.) ต่อท้ายคำนามหรือสรรพนามตามลำดับ ตัวอย่างเช่น

सः चरति อ. เขา ย่อมเที่ยวไป หรือ เขา ย่อมเที่ยวไป

तौ चरतः อ. เขา ทส. ย่อมเที่ยวไป หรือ เขา ทส. ย่อมเที่ยวไป

ते चरन्ति อ. เขา ท. ย่อมเที่ยวไป หรือ เขา ท. ย่อมเที่ยวไป

त्वम् चरसि อ. ท่าน ย่อมเที่ยวไป หรือ ท่าน ย่อมเที่ยวไป

युवाम् चरथः อ. ท่าน ทส. ย่อมเที่ยวไป หรือ ท่าน ทส. ย่อมเที่ยวไป

यूयम् चरथ อ. ท่าน ท. ย่อมเที่ยวไป หรือ ท่าน ท. ย่อมเที่ยวไป

अहम् चरामि อ. ข้าพเจ้า ย่อมเที่ยวไป หรือ ข้าพเจ้า ย่อมเที่ยวไป

आवाम् चरावः อ. เรา ทส. ย่อมเที่ยวไป หรือ เรา ทส. ย่อมเที่ยวไป

वयम् चरामः อ. เรา ท. ย่อมเที่ยวไป หรือ เรา ท. ย่อมเที่ยวไป

ธาตุหมวดที่ 1

अह् (1 ป.) บูชา, เคารพ	क्रन्द (1 ป.) ร้องไห้
क्रीड् (1 ป.) เล่น	कृष्(कृष्) (1 ป.) ไถ
खाद् (1 ป.) เคี้ยวกิน	गम्(गच्छ) (1 ป.) ไป
चल् (1 ป.) สั่น, ไหว	चुम्ब (1 ป.) จูบ, จุมพิต
जि (1 ป.) ชน	जीव् (1 ป.) มีชีวิต
तृ(तर) (1 ป.) ข้าม	त्यज् (1 ป.) สละ, ทิ้ง
यम्(यच्छ) (1 ป.) ให้	धाव् (1 ป.) วิ่ง
नद् (1 ป.) ฟ้อน, รำ	नन्द (1 ป.) ยินดี
नम् (1 ป.) ไหว้, นอบน้อม	निन्द (1 ป.) นินทา, ดิเสียน
पद् (1 ป.) อ่าน, เรียน	पत् (1 ป.) ตก, หล่น
पा(पिब) (1 ป.) ดื่ม	रक्ष् (1 ป.) รักษา
वद् (1 ป.) กล่าว, พูด	शंस् (1 ป.) สรรเสริญ
स्था(तिष्ठ) (1 ป.) ยืน, ตั้ง	शुच्(शोच्) (1 ป.) เศร้าโศก, เสียใจ
स्मृ(स्मर) (1 ป.) ระลึก, จำ	हस् (1 ป.) หัวเราะ

ข้อสังเกต

ธาตุบางตัวมีลักษณะพิเศษคือจะเปลี่ยนรูปก่อนนำไปประกอบวิภक्ति เช่น

कृष्(कृष्) (1 ป.) ไถ	गम्(गच्छ) (1 ป.) ไป
यम्(यच्छ) (1 ป.) ให้	पा(पिब) (1 ป.) ดื่ม
स्था(तिष्ठ) (1 ป.) ยืน, ตั้ง	

2) กริยาธาตุหมวดที่ 6 (ตฺหาติ)

ธาตุหมวดที่ 6 มี **अ (a)** เป็นปัจจัยประจำหมวด (เหมือนกับหมวดที่ 1) มีวิธีประกอบกริยาต่างจากธาตุหมวดที่ 1 เล็กน้อยคือ ไม่มีการเปลี่ยนสระของธาตุให้เป็นขั้นคุณเท่านั้น การสร้างกริยาด้วยธาตุหมวดที่ 6 มีโครงสร้าง ดังนี้

$$\boxed{\text{ธาตุ (6) + अ + วิภक्ति लट् = กริยากรตุวจาก}}$$

ตัวอย่างการประกอบธาตุหมวดที่ 6

लिख् (6 ป.) เขียน

บุรุษ	ปรัสไมบท		
	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประณม.	लिखति	लिखतः	लिखन्ति
	likhati	likhataḥ	likhanti
มัตถยม.	लिखसि	लिखथः	लिखथ
	likhasi	likhathaḥ	likhatha
อุตตม.	लिखामि	लिखावः	लिखामः
	likhāmi	likhāvaḥ	likhāmaḥ

มृ (6 อา.) ตาย

บุรุษ	आत्मनेपथ		
	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประณม.	म्रियते	म्रियेते	म्रियन्ते
	mriyate	mriyete	mriyante
มัตถม.	म्रियसे	म्रियेथे	म्रियध्वे
	mriyase	mriyethe	mriyadhve
उत्तम.	म्रिये	म्रियावहे	म्रियामहे
	mriye	mriyāvahe	mriyāmahe

ธาตุหมวดที่ 6

इष् (इच्छ्) (6 ป.) ต้องการ	उज्झ् (6 ป.) ละทิ้ง, หลีกเลียง
कृत् (कृन्त्) (6 ป.) ตัด	कृ (6 ป.) โปรย, หว่าน
कृष् (6 อ.) ไถ	क्षिप् (6 อ.) ขว้าง, โยน
गृ (गिर्) (6 ป.) กลืน, เขมือบ	चर्च् (6 ป.) พุด, กล่าว
वृद् (6 ป.) ตัด, ฝ่า	दिश् (6 อ.) ชี้, แสดง
प्रच्छ् (पृच्छ्) (6 ป.) ถาม	मृ (म्रिय्) (6 อา.) ตาย
मुच् (6 อ.) ปล่อย, พ้น	रुज (6 ป.) เสียดแทง
लिख् (6 ป.) เขียน	लिप् (लिम्प्) (6 อ.) ฉาบ, ทา
लुप् (लुम्प्) (6 อ.) ปล้น, ทำลาย	विद् (विन्द्) (6 อ.) ได้รับ, บรรลุ
विश् (6 ป.) เข้าไป	सद् (सीद्) (6 ป.) นั่ง, จม
सृज् (6 ป.) สร้าง	सिच् (सिज्च्) (6 อ.) รด
स्पृश् (6 ป.)แตะ, สัมผัส	स्फुद् (6 ป.) บาน

สันสกฤตขั้นต้น 1

ข้อสังเกต

ธาตุหมวดที่ 6 บางตัว จะเปลี่ยนรูปก่อนนำไปประกอบวิภक्ति เช่น

इष् (इच्छ्) (6 ป.) ต้องการ

कुत् (कुन्त्) (6 ป.) ตัด

प्रच्छ् (पृच्छ्) (6 ป.) ถาม

मृ (म्रिय्) (6 อ.) ตาย

लिप् (लिम्प्) (6 อ.) ฉาบ, ทา

लुप् (लुम्प्) (6 อ.) ปล้น, ทำลาย

विद् (विन्द्) (6 อ.) ได้รับ, บรรลุ

सद् (सीद्) (6 ป.) นั่ง, จม

सिच् (सिञ्च्) (6 อ.) รด

3) กริยาธาตุหมวดที่ 4 (ทิวาติ)

ธาตุหมวดที่ 4 มี **ย (ya)** เป็นปัจจัยประจำหมวด มีวิธีการสร้างกริยา เหมือนกับธาตุหมวดที่กล่าวมาแล้ว การสร้างกริยาด้วยธาตุหมวดที่ 4 มีโครงสร้าง ดังนี้

$$\boxed{\text{ธาตุ (4)} + \text{ย} + \text{วิภक्ति} \text{ लट्} = \text{กริยากรรตุจาก}}$$

ตัวอย่างการประกอบธาตุหมวดที่ 4

स्निह् (4 ป.) รัก

บุรุษ	प्रतिभेद		
	เอก.	द्वि.	पु.
प्रथम.	स्निह्यति	स्निह्यतः	स्निह्यन्ति
	snihyati	snihyataḥ	snihyanti
मध्यम.	स्निह्यसि	स्निह्यथः	स्निह्यथ
	snihyasi	snihyathaḥ	snihyatha
उत्तम.	स्निह्यामि	स्निह्यावः	स्निह्यामः
	snihyāmi	snihyāvaḥ	snihyāmaḥ

दीप् (4 अ.) ส่องแสง, ลูกโพลง

บุรุษ	आत्मनेपथ		
	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประณม.	दीप्यते	दीप्येते	दीप्यन्ते
	dīpyate	dīpyete	dīpyante
มัตถย.	दीप्यसे	दीप्येथे	दीप्यध्वे
	dīpyase	dīpyethe	dīpyadhve
उत्तम.	दीप्ये	दीप्यावहे	दीप्यामहे
	dīpye	dīpyāvahe	dīpyāmahe

ธาตุหมวดที่ 4

अस् (4 प.) ख़ाँ, โยน	कुप् (4 प.) โกรธ
क्लम् (4 प.) เหลือ, เหลือ	जन् (जा) (4 अ.) เกิด
तुष् (4 प.) พอใจ, ชอบใจ	दिव् (दीव्) (4 प.) เล่น
दीप् (4 अ.) ส่องแสง, ลูกโพลง	दुष् (4 प.) ทำผิด, ประพฤติผิด
द्रुह् (4 प.) ทำร้าย	नम् (4 प.) ไหว้, นอบน้อม
नृत् (4 प.) ฟ้อน, รำ	नश् (4 ป.) พินาศ, ฉิบหาย
पुष् (4 ป.) เลี้ยง	पुष्प् (4 ป.) บาน, ผลิ
प्री (4 अ.) พอใจ, ยินดี, รัก	भ्रम् (भ्राम्) (4 ป.) เดินทาง, เที่ยวไป
मुह् (4 ป.) หลง	यस् (4 ป.) พยายาม
युध् (4 अ.) รบ, ฆ่า	रञ्ज् (रज्) (4 อ.) ย้อม
लुम् (4 ป.) โหล	व्यध् (विध्) แหว่ง, ยิง
शम् (शाम्) (4 ป.) สงบ, ระวัง	शुष् (4 ป.) แห้ง
सिध् (4 ป.) สำเร็จ	सिव् (सीव्) เย็บ
सू (4 अ.) คลอด	स्निह् (4 ป.) รัก

สันสกฤตขั้นต้น 1

ข้อสังเกต

ธาตุหมวดที่ 4 บางตัว จะเปลี่ยนรูปก่อนนำไปประกอบวิภक्ति เช่น

जन् (जा) (4 อา.) เกิด	दिक् (दीक्) (4 ป.) เล่น
भ्रम् (भ्राम्) (4 ป.) เดินทาง, เทียวไป	मद् (माद्) (4 ป.) เมา
रञ्ज् (रज्) (4 อุ.) ย้อม	व्यध् (विध्) (4 ป.) แทะ, ยิง
शम् (शाम्) (4 ป.) สงบ, ระวัง	सिक् (सीक्) (4 ป.) เย็บ

4) กริยาธาตุหมวดที่ 10 (จฺราทิ)

ธาตุหมวดที่ 10 มี **अय** (aya) เป็นปัจจัยประจําหมวด ในหนังสือ Dhāturūpamañjarī กล่าวว่าธาตุหมวดที่ 10 นี้ไม่มีปรีสโมปทีธาตุ เมื่อประกอบกริยา ธาตุที่มีสระเสียงสั้นในตัวธาตุ ไม่มีพยัญชนะสังยุคต์ตามหลัง หรือธาตุที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะเดียว จะต้องเปลี่ยนสระเป็นขั้นคุณก่อน ส่วนธาตุที่ลงท้ายด้วยสระจะเปลี่ยนสระเป็นขั้นวฤทธิ จากนั้นทำตามขั้นตอนต่อไป การสร้างกริยาด้วยธาตุหมวดที่ 10 มีโครงสร้าง ดังนี้

$$\boxed{\text{ธาตุ (10)} + \text{अय} + \text{วิภक्ति लट्} = \text{กริยากรรตุจาก}}$$

ตัวอย่างการประกอบธาตุหมวดที่ 10

पीड् (10 อุ.) เบียดเบียน

บุรุษ	ปรัสนิมิต		
	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประณม.	पीडयति	पीडयतः	पीडयन्ति
	pīdayati	pīdayataḥ	pīdayanti
มัตถม.	पीडयसि	पीडयथः	पीडयथ
	pīdayasi	pīdayathaḥ	pīdayatha
อุตตม.	पीडयामि	पीडयावः	पीडयामः
	pīdayāmi	pīdayāvaḥ	pīdayāmaḥ

पीड् (10 อุ.) เบียดเบียน

บุรุษ	อาत्मเนบพ		
	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประณม.	पीडयते	पीडयेते	पीडयन्ते
	pīdayate	pīdayete	pīdayante
มัตถม.	पीडयसे	पीडयेथे	पीडयध्वे
	pīdayase	pīdayethe	pīdayadhve
อุตตม.	पीडये	पीडयावहे	पीडयामहे
	pīdaye	pīdayāvahe	pīdayāmahe

ธาตุหมวดที่ 10

अङ् (10 อุ.) นับ, ตรา	कथ् (10 อุ.) บอก, กล่าว, พูด
क्षल् (10 อุ.) ล้าง, ฟอก	खण्ड् (10 อุ.) ทุป
गण् (10 อุ.) นับ	गर्ज् (10 อุ.) คำราม, ร้อง
गृह् (10 อุ.) นิินทา, ตีเตียน	गुप् (10 อุ.) คู้มครอง
ग्रस् (10 อุ.) กลืน, กิน	घुष् (10 อุ.) ประกาศ
चिर् (10 อุ.) วาด, ระบายสี	चिन्त् (10 อุ.) คิด
चुर् (10 อุ.) ลัก, ขโมย	चूर्न् (10 อุ.) ป่น, ตำ
छद् (10 อุ.) ปกปิด, คลุม	ज्ञप् (10 อุ.) รู้, ทราบ
तद् (10 อุ.) ตี	तुल् (10 อุ.) ชั่ง
दण्ड् (10 อุ.) ลงโทษ, ทำโทษ	घृ (10 อุ.) ทรงไว้
पद् (10 อุ.) ไป, ถึง	पार् (10 อุ.) สำเร็จ, บรรลุ
पाल् (10 อุ.) รักษา, คู้มครอง	पीड् (10 อุ.) เปียดเปียน
पूज् (10 อุ.) บูชา	भक्ष् (10 อุ.) กิน
भूष् (10 อุ.) ประดับ, ตกแต่ง	मण्ड् (10 อุ.) ประดับ, ตกแต่ง
मन्त्र् (10 อุ.) ปรีกษา	मृष् (10 อุ.) อดทน
मान् (10 อุ.) นับถือ	मार्ग (10 อุ.) แสงหา
मार्ज् (10 อุ.) ขำระ, ล้าง	मुद् (10 อุ.) ยินดี
लघ् (10 อุ.) กระโดด	लोक् (10 อุ.) มองดู, เห็น
वच् (10 อุ.) กล่าว, พูด	वर्ण (10 อุ.) พรรณนา, อธิบาย
वृज् (10 อุ.) หลีกเลี้ยง, เว้น	वीज् (10 อุ.) พัด, โบก, வீ

ข้อสังเกต

ตามกฎทั่วไปของการประกอบธาตุหมวดที่ 10 ธาตุที่มีสระเสียงสั้นในตัวธาตุ ไม่มีพยัญชนะสังยุคตามมา จะเปลี่ยนเป็นขั้นคุณ แต่ธาตุบางตัวไม่เป็นไปตามกฎ คงรูปเดิมบ้าง หรือเปลี่ยนเป็นขั้นนวุทธิบ้าง ยกตัวอย่างบางธาตุ เช่น

- ธาตุที่คงรูปเดิม ไม่มีการเปลี่ยนแปลง เช่น

गुप् (10 อุ.) คัมครอง युज् (10 อุ.) ประกอบ

गण् (10 อุ.) นับ

- ธาตุที่มีการเปลี่ยนแปลงส่วนใหญ่เป็นธาตุที่มีสระ अ (a) ในตัวธาตุ เปลี่ยนเป็นขั้นนวุทธิคือ आ (ā) เช่น

तद् (10 อุ.) ती छद् (10 อุ.) ปกปิด, คลุม

ज्ञप् (10 อุ.) รู้, ทราบ वच् (10 อุ.) กล่าว, พูด

อพยยศัพท์บางตัว

อพยยศัพท์ คือศัพท์ประเภทหนึ่งที่ไม่ต้องผัน คงรูปเดิมตลอด นำไปใช้ในประโยคได้ทันที เช่น

कुत्र (ที่ไหน)

यत्र (ที่ใด)

अत्र (ที่นี่)

तत्र (ที่นั่น)

अपि (ด้วยเช่นกัน)

न (ไม่)

ตัวอย่างประโยค

सः अत्र पठति

तौ तत्र पठतः

त्वम् कुत्र पठसि

त्वम् यत्र दिशसि

अहम् तत्र दिशामि

ते कुत्र दिशन्ति

सः तत्र न पृच्छति

त्वम् तत्र न पृच्छसि

अहम् अपि तत्र न पृच्छामि

तौ यत्र चित्रयतः

युवाम् तत्र चित्रयथः

आवाम् अपि तत्र न चित्रयावः

ते यत्र पूजयन्ति

यूयम् तत्र पूजयथ

वयम् अपि तत्र न पूजयामः

เขา ย่อมอ่าน ที่นี่

เขา ทส. ย่อมอ่าน ที่นั่น

ท่าน ย่อมอ่าน ที่ไหน

ท่าน ย่อมชี้ ที่ได้

ข้าพเจ้า ย่อมชี้ ที่นั่น

เขา ท. ย่อมชี้ ที่ไหน

เขา ย่อมไม่ถาม ที่นั่น

ท่าน ย่อมไม่ถาม ที่นั่น

แม้ ข้าพเจ้า ย่อมไม่ถาม ที่นั่น

เขา ทส. ย่อมวาด ที่ได้

ท่าน ทส. ย่อมวาด ที่นั่น

แม้ ข้าพเจ้า ทส. ย่อมไม่วาด ที่นั่น

เขา ท. ย่อมบูชา ที่ได้

ท่าน ท. ย่อมบูชา ที่นั่น

แม้ ข้าพเจ้า ท. ย่อมไม่บูชา ที่นั่น

แบบฝึกหัดท้ายบท

1. จงเติมกริยาในช่องว่างให้ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์

अहम्	वस् (1) อยู่
त्वम्	स्पृश् (6)แตะ, สัมผัส
ते	कथ् (10) กล่าว, พูด
यूयम्	जीव् (1) เป็นอยู่, มีชีวิตอยู่
तौ	तुष् (4) ยินดี, พอใจ

2. จงเติมประธานที่ถูกต้องลงในช่องว่าง

กริยา	ประธาน
..... रक्षामि	1. सः
..... यजथः	2. तौ
..... वसन्ति	3. ते
..... पचथ	4. त्वम्
..... त्यजतः	5. युवाम्
	6. यूयम्
	7. अहम्
	8. वयम्

สันสกฤตขั้นต้น 1

3. จงแปลเป็นภาษาไทย

अत्र जीवामः

कुत्र वसति

यत्र चरथः

तत्र धावामि

न निन्दन्ति

4. จงแปลเป็นภาษาสันสกฤต

เขา ท. ย่อมไม่กิน ที่ใด
.....

ท่าน ทส. ย่อมจำได้
.....

ข้าพเจ้า ย่อมสรรเสริญ
.....

ท่าน ท. ย่อมมีชีวิตอยู่ ที่นี้
.....

ข้าพเจ้า ท. ย่อมเที่ยวไป ที่ไหน
.....

บทที่ 4

นามศัพท์ อ การ์รันต์

วัตถุประสงค์

นักศึกษาสามารถ

1. แยกนามศัพท์ อ การ์รันต์
2. แปลสันสกฤตเป็นไทยและไทยเป็นสันสกฤต

เนื้อหาวิชา

1. นามศัพท์
2. การแจกวิภक्तिนาม
3. การแจกนามศัพท์ อ การ์รันต์
4. อพยยศัพท์บางตัว

.....

นามศัพท์

นามศัพท์ในภาษาสันสกฤตแบ่งออกเป็น 3 ชนิด ได้แก่ นามนาม หรือวิเศษยศัพท์ (Nouns) คุณนาม หรือวิเศษณศัพท์ (Adjectives) และสรรพนาม หรือสรวนาม (Pronouns)

- 1) นามนาม หมายถึงคำที่ใช้เรียกชื่อคน สัตว์ สถานที่ สิ่งของ สภาวะต่าง ๆ แบ่งเป็น 2 ประเภทคือ

- สาธารณนาม หรือสามัญนาม (Common Noun) หมายถึงชื่อที่ใช้เรียกได้ทั่วไปไม่จำเพาะเจาะจง สำหรับเรียกคน สัตว์ สถานที่ สภาวะต่าง ๆ เช่น **นร** (nara) คน ใช้เรียกคนได้โดยทั่วไป **นगर** (nagara) เมือง ใช้เรียกเมืองทั่วไป เป็นต้น

สันสกฤตขั้นต้น 1

- **อสาธารณนาม หรือวิสามานยนาม (Proper Noun)** หมายถึงชื่อที่ใช้เรียกเฉพาะเจาะจง ไม่ทั่วไป เช่น **सीता (sītā)** นางสีดา ใช้เรียกเฉพาะนางสีดา **वाराणसी (vārāṇasī)** เมืองพาราณสี ใช้เรียกเฉพาะเมืองที่ชื่อพาราณสี เป็นต้น
 - 2) **คุณนาม หรือวิเศษณ์ศัพท์** หมายถึงคำที่แสดงลักษณะของนามนาม เพื่อให้รู้ว่านามนามนั้นมีลักษณะอย่างไร เช่น อ้วน ผอม สูง ต่ำ ดำ ขาว ดี ชั่ว เป็นต้น มักวางไว้หน้านามนามหรือสรรพนามที่ต้องการขยาย คุณนามจะต้องประกอบด้วยลิงค์ วจนะ และวิภक्तिเดียวกับคำที่ไปขยายเสมอ
 - 3) **สรรพนาม หรือสรวศัพท์** หมายถึงคำที่ใช้เรียกแทนนามนามที่กล่าวถึงแล้ว เพื่อไม่ให้ซ้ำซาก ซึ่งจะช่วยให้เนื้อความกระชับและไพเราะมากขึ้น ภาษาสันสกฤตไม่ได้แยกประเภทสรรพนามไว้อย่างชัดเจน เพียงแต่กล่าวโดยรวมเท่านั้น ในหนังสือ**ศัพทมนุชร**แบ่งออกเป็น 6 ชนิด คือ
 - 1) Personal Pronouns 2) Demonstrative Pronouns
 - 3) Relative Pronouns 4) Interrogative Pronouns
 - 5) Numeral Pronouns 6) Directional Pronouns
- เพื่อให้การทำความเข้าใจเรื่องสรรพนามง่ายขึ้นจึงแบ่งประเภทของสรรพนามออกเป็น 2 ประเภทตามลักษณะการใช้งานคือ บุรุษสรรพนามและวิเศษณ์สรรพนาม
- **บุรุษสรรพนาม** คือศัพท์สำหรับใช้แทนชื่อคน สัตว์ และสิ่งของที่กำลังกล่าวถึงแล้ว นับตามบุรุษแบ่งออกเป็น 3 ชนิดได้แก่
 - **บุรุษที่ 3** หมายถึงผู้ที่ถูกกล่าวถึง ไม่ได้อยู่ในวงสนทนาด้วย ภาษาสันสกฤตใช้ศัพท์ **तद् (tad)** แปลว่า เขา, เธอ, มัน เป็นต้น

- บุรุษที่ 2 หมายถึงผู้ฟัง ผู้ที่สนทนาด้วย ใช้ศัพท์ युष्मद् (yuṣmad) แปลว่า ท่าน, คุณ เป็นต้น
- บุรุษที่ 1 หมายถึงผู้พูดเอง ใช้ศัพท์ अस्मद् (asmad) แปลว่า ข้าพเจ้า, ฉัน, เรา เป็นต้น

- วิเศษณสรพนาม คือนามที่ใช้แทนสิ่งทั้งปวง โดยทำหน้าที่ขยายความ ทำหน้าที่คล้ายกับคุณศัพท์ แต่มีวิธีการแจกวิภक्तिต่างกัน

เรื่องนามศัพท์นี้อธิบายตามแนวบาลีไวยากรณ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เพราะเห็นว่าง่ายต่อการทำความเข้าใจ อีกอย่างหนึ่งคือคนไทยส่วนใหญ่มีความคุ้นเคยกับศัพท์ภาษาบาลีมากกว่า จึงใช้ศัพท์ภาษาบาลีในการอธิบายศัพท์ และได้เพิ่มศัพท์ภาษาสันสกฤตเข้าไปด้วย

การแจกวิภक्तिนามศัพท์ (Declension)

นามศัพท์ในภาษาสันสกฤตไม่สามารถนำไปใช้ในประโยคได้ทันที จะต้องนำไปแจกวิภक्तिเสียก่อน การแจกวิภक्तिคือการนำวิภक्तिไปประกอบท้ายนามศัพท์ ซึ่งวิภक्तिบางส่วนจะทำหน้าที่คล้ายกับคำบุรพบทในภาษาไทยต่างกันเพียงแค่ภาษาไทยนำคำบุรพบทเขียนไว้ด้านหน้าคำ ส่วนภาษาสันสกฤตนำไปเติมหลังเท่านั้น เช่นคำว่า “ซึ่ง” “ด้วย” “แก่” “จาก” “ของ” “ใน” เป็นต้น

ในภาษาสันสกฤตเมื่อนำคำนามไปแจกวิภक्तिแล้วจะผูกติดอยู่กับคำนามนั้น ๆ ไม่แยกออกเป็นอีกคำหนึ่งต่างหาก เช่น คำว่า “จากหมู่บ้าน” จะเขียนรวมเป็นคำเดียวกัน เช่น ग्रामात् (grāmāt) มาจาก ग्राम + अस् (grāma + as) เป็นต้น

สันสกฤตขั้นต้น 1

เบื้องต้นนี้จะกล่าวถึงภาพรวมของนามศัพท์ องค์ประกอบ การแจกวินิยาม นามศัพท์การันต์ต่าง ๆ จากนั้นนำมาแจกวินิยามให้เป็นตัวอย่างเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาเพิ่มเติมต่อไป การแจกวินิยามนั้นจะเกี่ยวข้องกับเรื่องเหล่านี้คือ

- **ศัพท์** คือคำที่ยังไม่มีการเปลี่ยนรูป แม้จะมีความหมาย แต่ไม่สามารถนำไปใช้ในประโยคได้ ต้องประกอบด้วยวิภक्तिเสียก่อน เช่น **नर** (คน) **अहम्** (ฉัน) **वानर** (ลิง) เป็นต้น
- **ลิงค์** คือเพศ ภาษาสันสกฤตกำหนดให้คำนามมี 3 เพศ คือ **पुल्लिङ्ग** (เพศชาย) **स्त्रीलिङ्ग** (เพศหญิง) **नपुंसกลिङ्ग** (ไม่ใช่เพศชายไม่ใช่เพศหญิง) นามศัพท์ทุกคำจะต้องมีเพศใดเพศหนึ่งเสมอ มีข้อสังเกตเกี่ยวกับลิงค์เล็กน้อยคือ นามนามบางศัพท์เป็นได้ลิงค์เดียวก็มี บางศัพท์เป็นได้ 2 ลิงค์ก็มี ส่วนคุณนามและสรรพนามเป็นได้ทั้ง 3 ลิงค์
- **วจนะ** หรือพจน์ คือจำนวน ภาษาสันสกฤตแบ่งออกเป็น 3 พจน์คือ **เอกวจนะ** (จำนวนหนึ่ง) **ทวิวจนะ** (จำนวนสอง) **พหุวจนะ** (จำนวนตั้งแต่สามขึ้นไป)
- **การันต์** คือส่วนสุดท้ายของศัพท์ ภาษาสันสกฤตมีการันต์ 2 ชนิดคือ ศัพท์ที่ลงท้ายด้วยสระหรือ**สระการันต์** เรียกว่า “อชนฺตะ” ศัพท์ที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะหรือ**พยัญชนะการันต์** เรียกว่า “หลันตะ”
- **การก** คือความสัมพันธ์ระหว่างคำนามกับคำกริยาในประโยค ซึ่งเป็นการแสดงหน้าที่ของนามศัพท์ในประโยค เช่น ทำหน้าที่เป็นประธาน หรือทำหน้าที่เป็นกรรม เป็นต้น แบ่งออกเป็น 6 ชนิดคือ 1) กรรตฤ

2) กรรมัน 3) กรณะ 4) สัมประทานะ 5) อปาทานะ 6) อธิกรณะ
สำหรับสัมพันธะ ไม่ถือว่าเป็นการก เพราะเป็นความสัมพันธ์ระหว่าง
คำนามกับคำนาม

- **วิภक्तिนาม** คือส่วนประกอบท้ายนามศัพท์ ใช้ประกอบกับนามศัพท์
เพื่อระบุหน้าที่ของคำนั้น ๆ มีทั้งหมด 8 วิภक्ति ประกอบด้วย
ประณามวิภक्ति (Nominative) ทวิตียาวิภक्ति (Accusative) ตฤตียา
วิภक्ति (Instrumental) จตุรธีวิภक्ति (Dative) ปัญจมีวิภक्ति
(Ablative) ชษสฺฐีวิภक्ति (Genitive) สัปตมีวิภक्ति (Locative)
สัมโพธนประณามวิภक्ति (Vocative) แบ่งออกเป็น 2 ชนิดตามการ
ใช้งานคือ

- สำหรับประกอบกับ पुल्लिङ्ग และ स्त्रीलिङ्ग
- สำหรับประกอบกับ पुल्लिङ्ग และ स्त्रीलिङ्ग

(1)

วิภक्तिสำหรับประกอบกับบุคลิङ्และสตรีलिङ्

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประธมา.	स् (ः) s (h)	औ au	अस् (अः) as
ทวิतीया.	अम् am	औ au	अस् (अः) as
ตฤतीया.	आ ā	भ्याम् bhyām	भिस् (भिः) bhis
जटुरी.	ए e	भ्याम् bhyām	भ्यस् (भ्यः) bhyas
पौण्जमी.	अस् (अः) as	भ्याम् bhyām	भ्यस् (भ्यः) bhyas
षष्ठि.	अस् (अः) as	ओस् (ओः) os	आम् ām
सप्तमी.	इ i	ओस् (ओः) os	सु su
सप्तोत्तर.	- -	औ au	अस् (अः) as

ข้อสังเกต วิภक्तिที่ลงท้ายด้วย स् (s) มักจะเปลี่ยนเป็นวิสรรคะ (ः)

(2)

วิภक्तिสำหรับประกอบกับนปุงสกลิงค์

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประธมา.	म् m	ई ī	इ i
ทวิติยา.	म् m	ई ī	इ i
ตฤติยา.	आ ā	भ्याम् bhyām	भिस् (भिः) bhis
जटुरी.	ए e	भ्याम् bhyām	भ्यस् (भ्यः) bhyas
पञ्चमी.	अस् (अः) as	भ्याम् bhyām	भ्यस् (भ्यः) bhyas
षष्ठि.	अस् (अः) as	ओस् (ओः) os	आम् ām
सप्तमी.	इ i	ओस् (ओः) os	सु su
सम्पोठन.	- -	ई ī	इ i

ข้อสังเกต วิภक्तिที่ลงท้ายด้วย स् (s) มักจะเปลี่ยนเป็นวิสรระคะ (ः)

คำแปลวิภัตินาม

วิภัติ	คำแปล	หน้าที่
ประดมา.	อันว่า (อ.)	ประธาน
ทวิติยา.	ซึ่ง, สู, ยัง, ลั่น, ตลอด, กะ	กรรม
ตฤติยา.	ด้วย, โดย, อัน, ตาม, เพราะ, มี, ด้วยทั้ง, กับ	เครื่องมือ
จตุรติ.	แก่, เพื่อ, ต่อ	ผู้รับผลการกระทำ
ปัญจมี.	แต่, จาก, กว่า, เหตุ	เหตุของการกระทำ
ษัษฐี.	แห่ง, ของ, เมื่อ	เจ้าของ
สัปตมี.	ใน, ใกล้, ที่, ครั้นเมื่อ, ในเพราะ, เหนือ, บน	สถานที่ทำ
สัมโพธน.	ณะ, ดูก่อน, ข้างแต่	คำทักทาย

โครงสร้างการแจกวิภัติ

การแจกวิภัตินามศัพท์มีองค์ประกอบ 2 ส่วนคือ **นามศัพท์ + วิภัตินาม** ก่อนการแจกวิภัติต้องดูว่านามศัพท์นั้นเป็นการันต์อะไร (อ อา อิ อี อุ อู) เป็นลิงค์อะไร (पुल्लिङ्ग स्त्रीलिङ्ग नपुंसकलिङ्ग) จากนั้นนำไปประกอบกับวิภัตินาม (ปรดมา. – สัมโพธน.) เมื่อประกอบแล้ว คำนามจะมีความหมายเปลี่ยนไปตามวิภัตินั้น ๆ โครงสร้างการแจกวิภัตินามศัพท์มีดังนี้

$$\boxed{\text{นามศัพท์} + \text{วิภัตินาม} = \text{คำนาม}}$$

นามศัพท์ อ การันต์

อ การันต์ ในภาษาสันสกฤตมี 2 ลิงค์ คือ **ปุลลิงค์** และ **นปุงสกลิงค์** เมื่อนำวิภักตินามไปประกอบกับคำนาม บางแห่งจะมีการเปลี่ยนแปลงรูปเนื่องจากการสนธิ เพื่อให้การแจกวิภักตินามศัพท์สะดวกและรวดเร็วขึ้น ก่อนการแจกวิภักติให้ลบสระที่อยู่ท้ายคำนามก่อน จากนั้นนำวิภักติสำเร็จรูปนี้ไปประกอบกับคำนาม อ การันต์ ได้เลย

(1.1)

วิภักติสำเร็จรูป อ การันต์ ปุลลิงค์

วิภักติ	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประจมา.	अस् (अः) as	औ au	आस् (आः) ās (āḥ)
ทวิติยา.	अम् am	औ au	आन् ān (ān)
ตฤติยา.	एन ena	आभ्याम् ābhyām	ऐस् (ऐः) ais (aiḥ)
จตุรठी.	आय āya	आभ्याम् ābhyām	एभ्यस् (एभ्यः) ebhyas (ebhyaḥ)
ปัญจमी.	आत् āt	आभ्याम् ābhyām	एभ्यस् (एभ्यः) ebhyas (ebhyaḥ)
षष्ठि.	अस्य asya	अयोस् (अयोः) ayos (ayoh)	आनाम् ānām
सप्तमी.	ए e	अयोस् (अयोः) ayos (ayoh)	एषु eṣu
सम्पोहन.	- -	औ au	आस् (आः) ās (āḥ)

ตัวอย่างการแจกวินิภาตนามศัพท์

देव (เทวดา) เมื่อนำไปแจกวินิภาตติ लघुสระที่ท้ายคำออกก่อนคงเหลือ देव्
จากนั้นนำไปประกอบกับวินิภาตติสำเร็จรูป ดังตัวอย่าง

देव् + अस्	= देवस्, देवः	อันว่าเทวดา (อ. เทวดา)
dev + as	= devas, devah	

देव् + औ	= देवौ	อันว่าเทวดาทั้งสอง (อ. เทวดา ทส.)
dev + au	= devau	

देव् + आस्	= देवास्, देवाः	อันว่าเทวดาทั้งหลาย (อ. เทวดา ท.)
dev + ās	= devās, devāḥ	

देव् + अम्	= देवम्	ซึ่งเทวดา
dev + am	= devam	

देव् + एन	= देवेन	ด้วยเทวดา
dev + ena	= devena	

देव् + आय	= देवाय	แก่เทวดา
dev + āya	= devāya	

देव् + आत्	= देवात्	จากเทวดา
dev + āt	= devāt	

देव् + अस्य	= देवस्य	ของเทวดา
dev + asya	= devasya	

देव् + ए	= देवे	ในเทวดา
dev + e	= deve	

การแจกวิภक्तिนามศัพท์และการแปล

ประณามวิภक्ति และทวิติยวิภक्ति

- **ประณมา.** ทำหน้าที่เป็นประธาน แปลว่า *อันว่า (อ.)*
- **ทวิติยา.** ทำหน้าที่เป็นกรรม แปลว่า *ซึ่ง, สู, ยัง, ลิ่น, ตลอด, กะ*

การแปลภาษาสันสกฤต ถ้าเป็นเอกวจนะให้แปลตามคำแปลปกติ ถ้าเป็นทวิวจนะให้เพิ่ม “ทั้งสอง” (ทส.) ต่อท้ายคำแปล ถ้าเป็นพหุวจนะให้เพิ่ม “ทั้งหลาย” (ท.) ต่อท้ายคำแปล เช่น

देवः *อันว่าเทวดา*

देवौ *อันว่าเทวดาทั้งสอง (อ.เทวดา ทส.)*

देवाः *อันว่าเทวดาทั้งหลาย (อ.เทวดา ท.)*

देव (เทวดา)

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหุ.
ประณมา.	देवः devaḥ	देवौ devau	देवाः devāḥ
ทวิติยา.	देवम् devam	देवौ devau	देवान् devān

สันสกฤตขั้นต้น 1

ตัวอย่างประโยค

देवः चरति	เทวดา ย่อมไป
देवौ कुत्र चरतः	เทวดา ทส. ย่อมไป ที่ไหน
देवाः तत्र चरन्ति	เทวดา ท. ย่อมไป ที่นั่น
त्वम् देवम् अत्र पृच्छसि	ท่าน ย่อมถาม ซึ่งเทวดา ที่นี่
युवाम् देवौ कुत्र पृच्छथः	ท่าน ทส. ย่อมถาม ซึ่งเทวดา ทส. ที่ไหน
यूयम् देवान् तत्र न पृच्छथ	ท่าน ท. ย่อมไม่ถาม ซึ่งเทวดา ท. ที่นั่น
अहम् देवम् न पूजयामि	ข้าพเจ้า ย่อมไม่บูชา ซึ่งเทวดา
आवाम् देवौ न पूजयावः	ข้าพเจ้า ทส. ย่อมไม่บูชา ซึ่งเทวดา ทส.
वयम् अपि देवान् न पूजयामः	ข้าพเจ้า ท. ย่อมไม่บูชา ซึ่งเทวดา ท. ด้วยเช่นกัน

ตฤติยาวิภक्ति และจตุรทวิภक्ति

- ตฤติยา. ทำหน้าที่เป็นเครื่องช่วยทำหรือสาเหตุ แปลว่า *ด้วย, โดย, อัน, ตาม, เพราะ, มี, ด้วยทั้ง, กับ*
- จตุรติ. ทำหน้าที่เป็นผู้รับ แปลว่า *แก่, เพื่อ, ต่อ*

देव (เทวดา)

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ตฤตีया.	छेवेन devena	देवाभ्याम् devābhyām	देवैः devaiḥ
जटुरी.	छेवाय devāya	देवाभ्याम् devābhyām	देवेभ्यः devebhyah

ตัวอย่างประโยค

पुरुषः पादाभ्याम् गच्छति	บุรุษ ย่อมไป ด้วยเท้า ทส.
हस्ताभ्याम् अस्यसि	ท่าน ย่อมขว้าง ด้วยมือ ทส.
सः देवाय कुप्यति	เขา ย่อมโกรธ ต่อเทวดา
आहाराय तत्र गच्छन्ति	เขา ท. ย่อมไป ที่นั่น เพื่ออาหาร

ข้อสังเกต: ตฤतीयวิภक्तिนิยมใช้คู่กับอัพยาศัพท์ सह (พร้อม, กับ) เช่น

शिष्येन सह आहारम् खादसि	ท่าน ย่อมกิน ซึ่งอาหาร พร้อมศิษย์
आचार्येन सह गच्छन्ति	เขา ท. ย่อมไป กับอาจารย์

ปัญจมีวิภक्ति และชัษฐีวิภक्ति

- **ปัญจมี.** ทำหน้าที่**บ่งบอกที่มาหรือสาเหตุ** แปลว่า *แต่, จาก, กว่า, เหตุ*
- **ชัษฐี.** ทำหน้าที่**บ่งบอกความเป็นเจ้าของ** แปลว่า *แห่ง, ของ, เมื่อ*

देव (เทวดา)

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ปัญจมี.	देवात् devāt	देवाभ्याम् devābhyām	देवेभ्यः devebhyah
ชัษฐี.	देवस्य devasya	देवयोः devayoh	देवानाम् devānām

ตัวอย่างประโยค

नृपात् आहारम् लभते	เขา ย่อมได้ ซึ่งอาหาร จากพระเจ้าแผ่นดิน
ग्रामात् चरसि	ท่าน ย่อมไป จากหมู่บ้าน
आचार्यस्य रथाः भवन्ति	รถ ท. ของอาจารย์ ย่อมมี
पुरुषस्य अश्वम् पुष्यथ	ท่าน ท. ย่อมเลี้ยง ซึ่งม้า ของบุรุษ

สัปตมีวิภक्ति และสัมโพธนประณามวิภक्ति

- สัปตมี. ทำหน้าที่**บ่งบอกสถานที่ทำ** แปลว่า ใน, ใกล้, ที่, ครั้นเมื่อ, ในเพราะ, เหนือ, บน
- สัมโพธน. ทำหน้าที่**เป็นคำร้องเรียก** แปลว่า แนะ, ดูก่อน, ข้าแต่

देव (เทวดา)

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
สัปตมี.	देवे deve	देवयोः devayoḥ	देवेषु devēṣu
สัมโพธน.	देव deva	देवौ devau	देवाः devāḥ

ตัวอย่างประโยค

नृपः प्रासादे वसति	พระเจ้าแผ่นดิน ย่อมอยู่ในปราสาท
कुक्कुराः रथेषु सीदन्ति	สุนัข ท. ย่อมนั่ง บนรถ ท.
देव, रथान् इच्छामः	ข้าแต่เทวดา, เรา ท. ย่อมต้องการ ซึ่งรถ ท.
दास, अजाः श्रम्यन्ति	แนะทาส, แพะ ท. ย่อมอ่อนเพลีย

ดังที่กล่าวไว้ในเบื้องต้นว่า เมื่อนำวิภक्तिไปประกอบกับคำนามการันต์ต่าง ๆ จะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแตกต่างกันไป ต่อไปนี้จะเป็นตัวอย่างการแจกวิภक्ति นามศัพท์ อ การันต์ पुलिङ्ग ครบทุกวิภक्तिและวจนะ

ตัวอย่างการแจกวิภक्ति อ การันต์ पुलिङ्

देव (เทวดา)

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประธมา.	देवः devaḥ	देवौ devau	देवाः devāḥ
ทวิติยา.	देवम् devam	देवौ devau	देवान् devān
ตฤติยา.	देवेन devena	देवाभ्याम् devābhyām	देवैः devaiḥ
จตุรठी.	देवाय devāya	देवाभ्याम् devābhyām	देवेभ्यः devebhyaḥ
ปัญจमी.	देवात् devāt	देवाभ्याम् devābhyām	देवेभ्यः devebhyaḥ
षष्ठि.	देवस्य devasya	देवयोः devayoh	देवानाम् devānām
सप्तमी.	देवे deve	देवयोः devayoh	देवेषु devesu
सप्तमि.	देव deva	देवौ devau	देवाः devāḥ

นามศัพท์ อ การ์นต์ पुलिङ्

अज (แพะ)	आकाश (ท้องฟ้า)	आचार्य (อาจารย์)
आहार (อาหาร)	ओदन (ข้าวสุก)	औषध (ยา, โอสถ)
कुक्कुर (สุนัข)	काय (กาย, ร่างกาย)	कोप (ความโกรธ)
गोपाल (คนเลี้ยงวัว)	चोर (โจร)	जन (ชน, ประชาชน)
जनक (พ่อ, บิดา)	तल (พื้น, พื้นดิน)	दन्त (ฟัน, เขี้ยว)
दुर्जन (ทรชน)	धूर्त (คนเจ้าเล่ห์)	नृप (พระเจ้าแผ่นดิน)
पुरुष (บุรุษ)	प्रासाद (ปราสาท)	ब्राह्मण (พราหมณ์)
रथ (รถ)	लोक (โลก)	वध (นายพราน)
व्याघ्र (เสือ, พยัคฆ์)	शिष्य (ศิษย์)	सूर्य (พระอาทิตย์)
स्तेन (ขโมย)		

अप्यक्षत्तुं बाङ्

अप्यक्षत्तुं คือศัพท์ประเภทหนึ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงด้วยการแจกวินิ
สามารถนำไปใช้ในประโยคได้ทันที เช่น

सह (พร้อม, กับ)

वा (หรือ)

च (ด้วย, และ)

बहि (ภายนอก, ข้างนอก)

पश्चात् (ข้างหลัง)

उपरि (เหนือ, เบื้องบน)

अधः (ใต้, เบื้องล่าง)

(1.2)

วิภक्तिสำเร็จรูป อ การันต์ นปุงสกลิงค์

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประณมา.	अम् am	ए e	आनि āni
ทวิติยา.	अम् am	ए e	आनि āni
ตฤติยา.	एन ena	आभ्याम् ābhyām	ऐस् (ऐः) ais (aiḥ)
जटुरी.	आय āya	आभ्याम् ābhyām	एभ्यस् (एभ्यः) ebhyas (ebhyaḥ)
पठुजमी.	आत् āt	आभ्याम् ābhyām	एभ्यस् (एभ्यः) ebhyas (ebhyaḥ)
षष्ठि.	अस्य asya	अयोस् (अयोः) ayos (ayoh)	आनाम् ānām
सप्तमी.	ए e	अयोस् (अयोः) ayos (ayoh)	एषु eṣu
सम्पोथन.	- -	ए e	आनि āni

ข้อสังเกต

ต่างจาก ปุลงลิงค์ เล็กน้อย เฉพาะ ประณมา. เอก. ทวิ. พหู. ทวิติยา. ทวิ. พหู. และ सम्पोथน. ทวิ.พหู.

ตัวอย่างการแจกวิภक्ति อ การ์นต์ นปุงสกลิงค์

फल (ผลไม้)

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประธมา.	फलम् phalam	फले phale	फलानि phalāni
ทวิติยา.	फलम् phalam	फले phale	फलानि phalāni
ตฤติยา.	फलेन phalena	फलाभ्याम् phalābhyām	फलैः phalaiḥ
जตุर्थी.	फलाय phalāya	फलाभ्याम् phalābhyām	फलेभ्यः phalebhyaḥ
पञ्चमी.	फलात् phalāt	फलाभ्याम् phalābhyām	फलेभ्यः phalebhyaḥ
षष्ठि.	फलस्य phalsya	फलयोः phalyoḥ	फलानाम् phalānām
सप्तमी.	फले phale	फलयोः phalyoḥ	फलेषु phalesu
संमिपोन.	फल phala	फले phale	फलानि phalāni

นามศัพท์ อ การ์รันต์ นปุงสกลิงค์

अण्ड (ไข่)	आम्र (มะม่วง)	कार्य (การงาน)
चक्र (ล้อ, จักร)	जीवन (ชีวิต)	ज्ञान (ความรู้)
तृण (หญ้า)	दुःख (ทุกข์)	धान्य (ธัญพืช)
नेत्र (ตา)	पत्र (ใบไม้)	पाप (บาป, ความชั่ว)
पुण्य (บุญ, ความดี)	पुष्प (ดอกไม้)	पुस्तक (หนังสือ)
मन्त्र (มนต์)	मरण (ความตาย)	मित्र (เพื่อน, มิตร)
वचन (คำพูด)	वन (ป่า)	वर्ष (ฝน)
वस्त्र (ผ้า)	शरीर (ร่างกาย, สรีระ)	सत्य (ความจริง)
सुख (ความสุข)	सुवर्ण (ทอง)	

ตัวอย่างประโยค

वने फलानि च पुष्पानि पश्यामि

เรา ย่อมเห็น ซึ่งผลไม้ ท. และซึ่งดอกไม้ ท. ในป่า

अश्वम् वा कुक्कुरम् रक्षसि

ท่าน ย่อมรักษา ซึ่งม้าหรือสุนัข

सूर्यः दिवा वा सायम् दीप्यते

พระอาทิตย์ ย่อมส่องแสง ตอนกลางวันหรือตอนเย็น

प्रतिदिनम् सूर्यम् च चन्द्रम् च पश्याम

เรา ท. ย่อมเห็น ซึ่งพระอาทิตย์ และซึ่งพระจันทร์ ทุกวัน

การใช้พยัญศัพท

च (ด้วย, และ)

เป็นคำเชื่อมระหว่างคำหรือระหว่างประโยค ถ้าเชื่อมคำจะวางหลังคำหรือระหว่างคำก็ได้ ถ้าเชื่อมประโยคจะวางไว้ระหว่างประโยคหรือท้ายประโยคก็ได้ เช่น

ควบศัพท

आचार्यः च शिष्यः च गच्छतः หรือ आचार्यः च शिष्यः गच्छतः

อาจารย์ด้วย ศิษย์ด้วย ย่อมไป หรือ อาจารย์และศิษย์ ย่อมไป

ควบประโยค

आचार्यः गच्छति च शिष्यः आगच्छति च หรือ

आचार्यः गच्छति च शिष्यः आगच्छति

อาจารย์ ย่อมไปด้วย ศิษย์ ย่อมมาด้วย หรือ

อาจารย์ ย่อมไป และศิษย์ ย่อมมา

वा (หรือ)

เป็นคำถาม ใช้เชื่อมคำหรือประโยคก็ได้ ถ้าเชื่อมคำจะวางหลังคำหรือระหว่างคำก็ได้ ถ้าเชื่อมประโยคจะวางไว้ระหว่างประโยคหรือท้ายประโยคก็ได้ เช่น

ควบศัพท

अश्वः वा कुक्कुरः वा खादति หรือ अश्वः वा कुक्कुरः खादति

ม้าหรือสุนัข ย่อมกิน

สันสกฤตขั้นต้น 1

ควบประโยค

अश्वः आगच्छति वा अश्वः गच्छति वा หรือ

अश्वः आगच्छति वा अश्वः गच्छति

ม้า ย่อมมา หรือ ม้าย่อมไป

बहिः (ภายนอก, ข้างนอก)

นิยมใช้คู่กับปัจจัยวิภक्ति เช่น

ग्रामात् बहिः ภายนอกจากหมู่บ้าน

पश्चात् (ข้างหลัง)

นิยมใช้คู่กับปัจจัยวิภक्ति เช่น

गृहस्य पश्चात् ข้างหลังแห่งเรือน

उपरि (เหนือ, เบื้องบน)

นิยมใช้คู่กับปัจจัยวิภक्ति เช่น

मेघस्य उपरि เบื้องบนแห่งเมฆ

अधः (ใต้, เบื้องล่าง)

นิยมใช้คู่กับปัจจัยวิภक्ति เช่น

तृणस्य अधः เบื้องล่างแห่งหญ้า

แบบฝึกหัดท้ายบท

1. จงทำประโยคให้สมบูรณ์ โดยใช้คำนามที่กำหนดให้

_____ จยति	नृप (पुल.) พระเจ้าแผ่นดิน
_____ धावतः	अश्व (पुल.) ม้า
_____ वदन्ति	जन (पुल.) ชน, ประชาชน
_____ रक्षसि	गृह (न पुं.) บ้าน, เรือน
_____ पश्यामः	नेत्र (न पुं.) นัยน์ตา, ตา

2. จงแปลเป็นภาษาไทย

जनाः नृपम् पूजयन्ति	
जनकः अश्वेन गच्छति	
तत्र पृच्छसि	
चोरः कथम् लुम्पति	
अत्र सृजामि	

สันสกฤตขั้นต้น 1

3. จงแปลเป็นภาษาสันสกฤต

โจร ท. ย่อมปล้น ซึ่งบุรุษ ท.

ดวงอาทิตย์ ย่อมไป ในอากาศ

เสือโคร่ง ย่อมกิน ซึ่งแพะ ท.

ศิษย์ ท. ย่อมไหว้ ซึ่งอาจารย์

พราหมณ์ ย่อมบวงสรวง ด้วยแพะ.....

บทที่ 5

วิภักติ **ลา** (lan)

วัตถุประสงค์

นักศึกษาสามารถ

1. ประกอบกริยาวิภักติ ลง
2. แปลสันสกฤตเป็นไทยและไทยเป็นสันสกฤต

เนื้อหาวิชา

1. การสร้างรูปกริยาอดีตกาล
2. วิภักติ **ลา** (lan)

.....

วิภักติ **ลา** (lan)

วิภักติหมวดนี้จัดเป็นอดีตกาล แปลว่า ...แล้ว เมื่อประกอบเป็นกริยาจะมีคำแปลเหล่านี้ปรากฏอยู่ เช่น ไปแล้ว มาแล้ว กินแล้ว นอนแล้ว เป็นต้น บ่งบอกการกระทำหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต ธาตุทั้ง 4 หมวดที่ใช้ประกอบรูปกริยาในกลุ่มสารวาทกะ กลุ่มที่ 1 ได้แก่ หมวดที่ 1, 6, 4 และ 10 มีวิธีการประกอบกริยาอดีตกาลเหมือนกับปัจจุบันกาล ต่างเพียงวิภักติที่นำมาประกอบเท่านั้น วิภักติที่เป็นรูปอดีตกาลชื่อว่า **ลา** (lan) มีรูปวิภักติดังนี้

लङ् (lan)

(Imperfect Past Tense)

แปลว่าแล้ว

บุรุษ	ปรัสไมบท			आत्मनेपथ		
	เอก.	ทวิ.	พหู.	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประณ.	त् t	ताम् tām	अन् an	त ta	इताम् itām	अन्त anta
มัย.	स् s	तम् tam	त ta	थाः thah	इथाम् ithām	ध्वम् dhvam
उत्त.	अम् am	व va	म ma	इ i	वहि vahi	महि mahi

หลักเกณฑ์ทั่วไปในการประกอบกริยา

การประกอบกริยาอดีตกาลใช้วิธีเดียวกับปัจจุบันกาลคือใช้หลักเกณฑ์ทั่วไปของการประกอบกริยาในกลุ่มสารวาทะ กลุ่มที่ 1 กล่าวคือ

- ก่อนเติมวิภक्तिที่ขึ้นต้นด้วยสระ अ (a) เช่น अन् (an) अन्त (anta) เป็นต้น ให้ลบสระ अ (a) ที่อยู่ท้ายสุดของคำกริยาก่อนเติมวิภक्तिเสมอ (คำกริยาคือธาตุและปัจจัยรวมกัน)
- ก่อนเติมวิภक्तिที่ขึ้นต้นด้วย व (va) म (ma) จะยืดยาวสระ अ (a) ที่อยู่ท้ายสุดของคำกริยาให้เป็นเสียงยาวคือ आ (ā) ก่อนเติมวิภक्तिเสมอ

ต่างกันเพียงเล็กน้อยคือต้องเพิ่ม अ (a) หน้าธาตุเท่านั้น การประกอบกริยา
มีโครงสร้างดังนี้

अ + ธาตุ + ปัจจัยประจําหมวด + วิภक्ति लङ् = **กริยากรรตุवाक**

ตัวอย่างการประกอบกริยา

अ + खाद् (1) + अ + त् = अखादत् (เขา) กินแล้ว
a + khād + a + t = akhādat

अ + कृष् (6) + अ + ताम् = अकृषताम् (เขา ทส.) ไถแล้ว
a + kṛṣ + a + tām = akṛṣatām

अ + युध् (4) + य + अन् = अयुध्यन् (เขา ท.) รบแล้ว
a + yudh + y + an = ayudhyan

การประกอบ अ (a) กับธาตุที่ขึ้นต้นด้วยสระ

ในกรณีที่ธาตุขึ้นต้นด้วยสระ เมื่อจะเติม अ (a) หน้าธาตุ ให้เปลี่ยนสระเป็น
ขั้นนฤทธีก่อน แล้วนำไปประกอบกับปัจจัยประจําหมวดและวิภक्तिต่อไป เช่น

अ + इच्छ् → ऐच्छ् + अ + त् = ऐच्छत् (เขา) ต้องการแล้ว
a + icch → aicch + a + t = aicchāt

अ + आस् → आस् + य + त् = आस्यत् (เขา) ข้างแล้ว
a + as → ās + ya + t = āsyāt

ตัวอย่างการประกอบธาตุหมวดที่ 1

चर् 1 (ป.) (เที่ยวไป)

บุรุษ	प्रसंभत		
	ऐक.	तुी.	तुु.
प्ररुम.	अचरत्	अचरताम्	अचरन्
	acarāt	acaratām	acaran
मूथुम.	अचरः	अचरतम्	अचरत
	acarah	acaratam	acarata
उतुतुम.	अचरम्	अचराव	अचराम
	acaram	acarāva	acarāma

ตัวอย่างการประกอบธาตุหมวดที่ 6

लिख् (6 प.) ऐथुन

बुरुष	प्रसंभत		
	ऐक.	तुी.	तुु.
प्ररुम.	अलिखत्	अलिखताम्	अलिखन्
	alikhāt	alikhatām	alikhān
मूथुम.	अलिखः	अलिखतम्	अलिखत
	alikhah	alikhatam	alikhata
उतुतुम.	अलिखम्	अलिखाव	अलिखाम
	alikhām	alikhāva	alikhāma

ตัวอย่างการประกอบธาตุหมวดที่ 4

स्निह् (4 ป.) รัก

บุรุษ	प्रसिद्धाभ		
	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประณม.	अस्निह्यत्	अस्निह्यताम्	अस्निह्यन्
	asnihyat	asnihyatām	asnihyan
มัตย.	अस्निह्यः	अस्निह्यतम्	अस्निह्यत
	asnihyah	asnihyatam	asnihyata
อุตต.	अस्निह्यम्	अस्निह्याव	अस्निह्याम
	asnihyam	asnihyāva	asnihyāma

ตัวอย่างการประกอบธาตุหมวดที่ 10

पीड् (10 อุ.) เบียดเบียน

บุรุษ	प्रसिद्धाभ		
	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประณม.	अपीडयत्	अपीडयताम्	अपीडयन्
	apīdayat	apīdayatām	apīdayan
มัตย.	अपीडयः	अपीडयतम्	अपीडयत
	apīdayah	apīdayatam	apīdayata
อุตต.	अपीडयम्	अपीडयाव	अपीडयाम
	apīdayam	apīdayāva	apīdayāma

อภัยศัพท์บางตัว

อภัยศัพท์ คือศัพท์ประเภทหนึ่งที่ไม่ต้องผัน คงรูปเดิมตลอด นำไปใช้ในประโยคได้ทันที เช่น

कदा (เมื่อไร)	यदा (ในกาลใด, เมื่อใด)
तदा (ในกาลนั้น, เมื่อนั้น)	सदा (ทุกเมื่อ)
प्रतिदिनम् (ทุกวัน)	प्रातर् (ตอนเช้า, เวลาเช้า)
दिवा (ตอนกลางวัน)	सायम् (ตอนเย็น, เวลาเย็น)
ह्यः (วานนี้, เมื่อวาน)	अद्य (วันนี้)
श्वः (วันพรุ่งนี้)	परश्वः (วันมะรืน)

ตัวอย่างประโยค

छात्राः प्रातर् विद्यालयम् अगच्छन्

นักเรียน ท. ไปแล้ว สู่วิทยาลัย ตอนเช้า

नराः ह्यः ग्रामम् अगच्छन्

คน ท. มาแล้ว สู่อำเภอ เมื่อวาน

अश्वः दिवा नगरम् अयावत्

ม้า วิ่งไปแล้ว สู่อำเภอ ตอนกลางวัน

चोरः अद्य ग्रामे अवसत्

โจร อยู่แล้ว ในหมู่บ้าน วันนี้

वने प्रतिदिनम् चोरान् अपश्याम

เรา ท. เห็นแล้ว ซึ่งโจร ท. ในป่า ทุกวัน

แบบฝึกหัดท้ายบท

1. จงแปลเป็นภาษาไทย

फलानि तले अपतन्

.....

आचार्यः अत्र पुरुषम् अवदत्

.....

व्याघ्रः यत्र अजम् अखादत्

.....

पुरुषाः प्रासादे अक्रीडन्

.....

सूर्यः आकाशे अगच्छत्

.....

2. จงแปลเป็นภาษาสันสกฤต

โจร ท. ปล้นแล้ว ซึ่งศิษย์ ท. ของพราหมณ์

.....

เรา ท. เห็นแล้ว ซึ่งดวงอาทิตย์ ในอากาศ

.....

ท่าน หุงแล้ว ซึ่งข้าวสุก ท. เพื่อศิษย์ ท.

.....

อาจารย์ ยกย่องแล้ว ซึ่งศิษย์ ท. ที่นี่

.....

แพะ ได้รับแล้ว ซึ่งชีวิต จากพราหมณ์

.....

บทที่ 6

นามศัพท์ อา การันต์

วัตถุประสงค์

นักศึกษาสามารถ

1. แจกวิภักติ อา การันต์
2. แปลสันสกฤตเป็นไทยและไทยเป็นสันสกฤต

เนื้อหาวิชา

1. การแจกวิภักติ อา การันต์
2. พยัญชนะสนธิ

.....

การแจก อา การันต์

การันต์ที่มีเฉพาะสตรีลิงค์ ได้แก่ อา อี และ อุ การันต์ (บางตำรากล่าวว่ามีใน पुलลิงค์ด้วย ในที่นี้ยึดตามแนวของหนังสือ Sanskrit Manual) และจะกล่าวเฉพาะ อา การันต์ก่อน เพื่อให้การแจกวิภักติง่ายและสะดวกขึ้นก่อนการแจกวิภักติ ให้ลบสระที่อยู่ท้ายคำนามก่อน จากนั้นนำวิภักติสำเร็จรูปนี้ไปประกอบกับคำนามได้เลย

วิกัทธิสำเร็จรูป อา การันต์ สตรีลิงค์

วิกัทธิ	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประณมา.	आ ā	ए e	आस् (आः) ās (āḥ)
ทวิติยา.	आम् ām	ए e	आस् (आः) ās (āḥ)
ตฤติยา.	अया ayā	आभ्याम् ābhyām	आभिः (आभिः) ābhis (ābhiḥ)
जटुरी.	आयै āyai	आभ्याम् ābhyām	आभ्यः (आभ्यः) ābhyas (ābhyah)
पौण्जमी.	आयाः (आयाः) āyās (āyāḥ)	आभ्याम् ābhyām	आभ्यः (आभ्यः) ābhyas (ābhyah)
षष्ठि.	आयाः (आयाः) āyās (āyāḥ)	अयोस् (अयोः) ayos (ayoh)	आनाम् ānām
सप्तमी.	आयाम् āyām	अयोस् (अयोः) ayos (ayoh)	आसु āsu
सम्पोथन.	ए e	ए e	आस् (आः) ās (āḥ)

ตัวอย่างการแจกวิภक्ति อา การันต์ สตรีลิงค์

सेना (กองทัพ)

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประณมา.	सेना senā	सेने sene	सेनाः senāḥ
ทวิटीया.	सेनाम् senām	सेने sene	सेनाः senāḥ
तฤटीया.	सेनया senayā	सेनाभ्याम् senābhyām	सेनाभिः senābhiḥ
जटुरठी.	सेनायै senāyai	सेनाभ्याम् senābhyām	सेनाभ्यः senābhyah
पौण्डमी.	सेनायाः senāyāḥ	सेनाभ्याम् senābhyām	सेनाभ्यः senābhyah
षष्ठि.	सेनायाः senāyāḥ	सेनयोः senayoh	सेनानाम् senānām
सप्तमी.	सेनायाम् senāyām	सेनयोः senayoh	सेनासु senāsu
सम्मोहन.	सेने sene	सेने sene	सेनाः senāḥ

นามศัพท์ อา การันต์ สตรีลิงค์

आज्ञा (คำสั่ง)	आशा (ความหวัง)	कथा (เรื่องราว)
कन्या (สาวน้อย)	कान्ता (หญิงสาว)	करुणा (ความกรุณา)
गङ्गा (แม่น้ำคงคา)	छाया (ร่ม, เงา)	जरा (ความชรา, แก่)
तारा (ดาว)	दया (ความสงสาร)	धरा (แผ่นดิน)
निशा (กลางคืน)	प्रार्थना (ความปรารถนา)	भार्या (ภรรยา)
भाषा (ภาษา)	मक्षिका (แมลงวัน)	महिला (ผู้หญิง)
माला (พวงดอกไม้)	लज्जा (ความละอาย)	ललना (หญิงสาว)
विद्या (ความรู้)	रथ्या (ทาง, หนทาง)	शङ्का (ความสงสัย)
शोभा (ความงาม)	संध्या (พลบค่ำ, เวลาเย็น)	सेना (กองทัพ)
यमुना (แม่น้ำยมนา)	लता (เถาวัลย์)	प्रजा (ประชาชน)

ตัวอย่างประโยค

मनवः प्रतिदिनम् आशया जीवन्ति

มนุษย์ ท. ย่อมมีชีวิตอยู่ ด้วยความหวัง ทุกวัน

ललना संध्यायाम् धेनुः अपश्यत्

หญิงสาว เห็นแล้ว ซึ่งแม่โค ท. ในเวลาเย็น

भार्याः सदा शोभाम् ऐच्छन्

ภรรยา ท. ต้องการแล้ว ซึ่งความงาม ทุกเมื่อ

ललना रथायाम् न गच्छति

หญิงสาว ย่อมไม่ไป ในหนทาง

जनाः कुत्र भार्याम् अवदन्

ชน ท. กล่าวแล้ว ภรรยา ที่ไหน

बालः प्रतिदिनम् विद्याम् स्पृहयति

เด็ก ย่อมปรารถนา ซึ่งความรู้ ทุกวัน

नेत्रे सदा शोभाः पश्यतः

ดวงตา ทส. ย่อมเห็น ซึ่งความงาม ท. ทุกเมื่อ

नृपः सदा प्रजाः रक्षति

พระราชา ย่อมรักษา ซึ่งประชาชน ท. ทุกเมื่อ

कान्ताः प्रतिदिनम् सुखेन जीवन्ति

หญิงสาว ท. ย่อมมีชีวิตอยู่ ด้วยความสุข ทุกวัน

लताः अपि पादाभ्याम् धावन्ति

หญิงสาว ท. ย่อมวิ่ง ด้วยเท้า ทส. ด้วยเช่นกัน

ललना ह्यः नृपस्य कथाम् वदति

หญิงสาว ย่อมกล่าว ซึ่งเรื่องราว ของพระราชา เมื่อวาน

พยัญชนะสนธิ

พยัญชนะสนธิ คือการสนธิระหว่างพยัญชนะกับพยัญชนะ พยัญชนะที่พบ บ่อยในการประกอบสนธิคือ

พยัญชนะ त् (t)

- त्(t) อยู่หน้า ตามด้วยสระหรือพยัญชนะโฆชะ เปลี่ยนเป็น द्(d)
- त्(t) อยู่หน้า ตามด้วยพยัญชนะที่สุตวรโรค เปลี่ยนเป็น พยัญชนะ ที่สุตวรโรค หรือ द्(d)
- นอกจากนี้ยังเปลี่ยนเป็นรูปอื่นได้ ภายใต้กฎเดียวกันนี้ เช่น

तत् + चक्रम् = तच्चक्रम् tat + cakram = ta**cc**akram

तत् + छत्रम् = तच्छत्रम् tat + chatram = ta**cc**hatram

तत् + श्रुत्वा = तच्छ्रुत्वा tat + śrutvā = ta**cc**śrutvā

तत् + जलम् = तज्जलम् tat + jalam = ta**j**jalam

พยัญชนะ न्(n)

- न्(n) อยู่หน้า ตามด้วยสระ ให้ซ้อน न् (n)
- न्(n) อยู่หน้า ตามด้วยพยัญชนะอโฆชะ ให้เปลี่ยน न्(n) เป็น อนुสวาระ แล้วซ้อน श् ष् स्(ś ṣ s) หน้าพยัญชนะที่ตามมาใน ฐานของตน

สันสกฤตขั้นต้น 1

- พยัญชนะ **न्(n)** จะเปลี่ยนเป็น **ण(n)** ต้องมีองค์ประกอบต่อไปนี้
 - ในคำนั้นจะต้องมีอักษร **ऋ ऌ ॠ ऋ (r ī r ṣ)** ตัวใดตัวหนึ่งหรือทั้งหมดก็ได้ อยู่หน้า **न्(n)**
 - ระหว่าง **ऋ ऌ ॠ ऋ (r ī r ṣ)** กับ **न्(n)** มีพยัญชนะคั่นก็ตัวก็ได้ ยกเว้นพยัญชนะวรรค จ ญ ต และพยัญชนะ ล ศ ส
 - หลังพยัญชนะ **न्(n)** ตามติดด้วยสระหรือพยัญชนะ **น ม ว ย**

ตารางสรุปการเปลี่ยน **न्(n)** เป็น **ण(n)**

อักษรหน้า			ตามด้วย
ऋ ऌ ॠ ऋ (r ī r ṣ) (ตัวใดตัวหนึ่ง)	ยกเว้นพยัญชนะวรรค จ ญ ต และพยัญชนะ ล ศ ส	น	สระ หรือ น ม ว ย

ตัวอย่างการเปลี่ยน **न्(n)** เป็น **ण(n)**

पक्षिन् → पक्षिणः pakṣiṇaḥ → pakṣiṇaḥ (ปรธมา. เอก.)

ग्रामेन → ग्रामेण grāmena → grāmeṇa (ตฤตียา. เอก.)

रुद्रेन → रुद्रेण rudrena → rudreṇa (ตฤตียา. เอก.)

พยัญชนะ **स्(s)**

स्(s) จะเปลี่ยนเป็น **श्(ś)** เมื่อพยัญชนะหน้าประกอบด้วยสระอื่นที่ไม่ใช่ **अ(a)** หรือ **आ(ā)** เช่น

नरे + सु = नरेषु nare + su = nareṣu (สัปตมี. พหุ.)

ข้อสังเกต

- คำที่ลงท้ายด้วยวิสรรคะ ใช้กฎเดียวกับ अः (aḥ) เช่น
उः ऊः ओः औः ऐः (uḥ ūḥ oḥ auḥ eḥ)
- วิสรรคะที่อยู่หน้าพยัญชนะ श् ष् स् (ś ṣ s) อาจเปลี่ยนเป็น
श् ष् स् (ś ṣ s) ได้บ้าง เช่น
हरिः + शिष्यम् = हरिः शिष्यम् หรือ हरिश्शिष्यम्
hariḥ + śiṣyam = hariḥ śiṣyam หรือ hariśśiṣyam
- न्श् (n ś) อาจเปลี่ยนเป็น च्छ (ñ ch) หรือ च्श् (ñ ś) ก็ได้ เช่น
देवान् + शत्रून् = देवाच्छत्रून् หรือ देवाश्शत्रून्
devān + śatrūn = devāñchatrūn หรือ devāñśatrūn
- न्ल (n l) อาจเปลี่ยนเป็น ˙ ल (ṁ l) หรือ ल्ल (ll) ก็ได้ เช่น
देवान् + लोकः = देवां लोकः หรือ देवाल्लोकः
devān + lokah = devāṁllakah หรือ devālllokah

การสนธิพยัญชนะอื่น ๆ สามารถดูได้จากตารางสำเร็จรูปในตารางต่อไปนี้

ตารางสำเร็จรูปพยัญชนะสนธิ (เทวนาครี) ¹

พยัญชนะหน้า											พยัญชนะหลัง
A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	
क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ	ट	
क	ख	ग	घ	ङ	अं	अन्	अः	आः	इः	ईः	क, ख, प, फ, ब, स
क	ख	च	प	ङ	अं	अच्	अः	आः	इः	ईः	श, (श→छ)
क	ख	च	प	ङ	अं	अश्	अश्	आश्	इश्	ईश्	च, छ
क	ख	द	प	ङ	अं	अप्	अप्	आप्	इप्	ईप्	द, द
क	ख	त	प	ङ	अं	अस्	अस्	आस्	इस्	ईस्	त, थ
ग	ङ	द	व	ङ	अं	अन्	ओ	आ	ई	ई	र
ग	ङ	द	व	ङ	अं	अन्	ओ	आ	इर	ईर	ग, घ, द, ध, ब, भ, य, व
ग	ङ	ज	व	ङ	अं	अच्	ओ	आ	इर	ईर	ज, झ
ग	ङ	ड	व	ङ	अं	अण्	ओ	आ	इर	ईर	ड, ढ
ग	ङ	ल	व	ङ	अं	अं	ओ	आ	इर	ईर	ल
ग	ङ	द	व	ङ	अं	अन्	ओ	आ	इर	ईर	ह (ह→घ, द, ङ, भ)
ङ	ण	न	म	ङ	अं	अन्	ओ	आ	इर	ईर	न, म
ग	ङ	द	व	ङ	अं	अन्	ओ	आ	इर	ईर	अ (अ→ऽ)
ग	ङ	द	व	ङ	अं	अन्	अ	आ	इर	ईर	สระทุกตัว (ยกเว้น अ)

¹ ดัดแปลงจาก Roderick S. Bucknelli. **Sanskrit Manual** (Delhi: Motilal Banarasidass Publishers, 2006) หน้า 74.

ตารางสำเนียงรูปพยัญชนะสนธิ (โรมัน) ²

พยัญชนะหน้า											พยัญชนะหลัง	
A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K		
k	ṭ	t	p	ṇ	m	n	aḥ	āḥ	iḥ	īḥ		
k	ṭ	t	p	ṇ	ṃ	n	aḥ	āḥ	iḥ	īḥ	k, kh, p, ph, s, ś	1
k	ṭ	c	p	ṇ	ṃ	ñ	aḥ	āḥ	iḥ	īḥ	ś, (ś→ch)	2
k	ṭ	c	p	ṇ	ṃ	ṃṣ	aś	ās	iś	īs	c, ch	3
k	ṭ	ṭ	p	ṇ	ṃ	ṃṣ	aṣ	āṣ	iṣ	īs	ṭ, ṭh	4
k	ṭ	t	p	ṇ	ṃ	ṃs	as	ās	is	īs	t, th	5
g	ḍ	d	b	ṇ	ṃ	n	o	ā	ī	ī	r	6
g	ḍ	d	b	ṇ	ṃ	n	o	ā	ir	īr	g, gh, d, dh, b, bh, y, v	7
g	ḍ	j	b	ṇ	ṃ	ñ	o	ā	ir	īr	j, jh	8
g	ḍ	d	b	ṇ	ṃ	ṇ	o	ā	ir	īr	ḍ, ḍh	9
g	ḍ	l	b	ṇ	ṃ	ṃ	o	ā	ir	īr	l	10
g	ḍ	d	b	ṇ	ṃ	n	o	ā	ir	īr	h (h→dh, ḍh, ḍ, bh)	11
ṇ	ṇ	n	m	ṇ	ṃ	n	o	ā	ir	īr	n, m	12
g	ḍ	d	b	ṇ	m	n	o	ā	ir	īr	a (a→-)	13
g	ḍ	d	b	ṇ	m	n	a	ā	ir	īr	สระทุกตัว (ยกเว้น a)	14

² ดัดแปลงจาก Roderick S. Buckneli. **Sanskrit Manual** (Delhi: Motilal Banarasidass Publishers, 2006) หน้า 74.

สันสกฤตขั้นต้น 1

หมายเหตุ

- 1) A-K คือพยัญชนะท้ายของคำหน้า (พยัญชนะหน้า)
- 2) 1-14 คือพยัญชนะหน้าของคำหลัง (พยัญชนะหลัง)
- 3) นอกจากสระในตัวอย่างแล้ววิสรรคะที่ตามหลังสระอื่นๆ ก็ใช้กฎเกณฑ์เดียวกันนี้ เช่น षः ॠः एः ऐः ओः औः (uh, ūh, eh, aih, oh, auh)

ตัวอย่างการใช้ตารางสนธิ

ตารางจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ พยัญชนะหน้าและพยัญชนะหลัง พยัญชนะหน้าแทนด้วยอักษรภาษาอังกฤษในคอลัมน์ A-K พยัญชนะหลังแทนด้วยตัวเลขในแถวที่ 1-14 เมื่อต้องการทราบผลลัพธ์ของการสนธิ ให้ดูช่องพยัญชนะหน้าก่อนว่าอยู่ในคอลัมน์ไหน (A-K) จากนั้นมองหาพยัญชนะหลังว่าอยู่แถวที่เท่าไร (1-14) จุดที่ตัดกันระหว่างพยัญชนะหน้าและพยัญชนะหลังคือ “ผลลัพธ์ของสนธิ” ตัวอย่างเช่น

- เราอยากทราบว่า क्(k) สนธิกับ ग्(g) จะเป็นพยัญชนะอะไร?

เมื่อทำตามขั้นตอนจะพบว่าพยัญชนะ क्(k) อยู่ในคอลัมน์ A และพยัญชนะ ग्(g) อยู่ในแถวที่ 7 จุดที่ตัดกันก็คือ ग्(g) ดังนั้น

$$\text{क्} + \text{ग्} = \text{ग्} \quad (k + g = g)$$

พยัญชนะอื่น ๆ พึงเปรียบเทียบกับตัวอย่างนี้

แบบฝึกหัดท้ายบท

1. จงแปลเป็นภาษาไทย

जनाः भार्याम् पूजयन्ति

.....

स्तेनः मालाः चोरयति

.....

नृपस्य कथाम् पृच्छसि

.....

गङ्गायाम् ललनाम् लुम्पति

.....

लताः शोभम् इच्छन्ति

.....

2. จงแปลเป็นภาษาสันสกฤต

โจร ท. ย่อมปล้น ซึ่งสาวน้อย ท.

.....

ดวงดาว ท. ย่อมไป ในอากาศ

.....

ท่าน ทส. ย่อมเล่น ที่แม่น้ำคงคา

.....

หญิงสาว ท. ย่อมแสวงหา ซึ่งความงาม

.....

พราหมณ์ ย่อมบวงสรวง ด้วยพวงดอกไม้ ท.

.....

บทที่ 7

นามศัพท์ อี การ์รันต์

วัตถุประสงค์

นักศึกษาสามารถ

1. แจกวิภักติ อี การ์รันต์
2. แปลสันสกฤตเป็นไทยและไทยเป็นสันสกฤต

เนื้อหาวิชา

1. นามศัพท์ อี การ์รันต์
2. การแจกวิภักติ อี การ์รันต์ पुल्लिङ्
3. การแจกวิภักติ อี การ์รันต์ नपुंसकलिङ्
4. การแจกวิภักติ อี การ์รันต์ स्त्रीलिङ्
5. แปลสันสกฤตเป็นไทยและไทยเป็นสันสกฤต

นามศัพท์ อี การ์รันต์

อี การ์รันต์ ในภาษาสันสกฤตมีครบทั้ง 3 ลิ้งค์ เมื่อนำวิภักตินามไปประกอบกับคำนาม บางแห่งจะมีการเปลี่ยนแปลงรูปเนื่องจากการสนธิ ก่อนการแจกวิภักติให้ลบสระที่อยู่ท้ายคำนามก่อน จากนั้นนำวิภักติสำเร็จรูปนี้ไปประกอบกับคำนาม อี การ์รันต์ ได้เลย

วิภक्तिสำเร็จรูป อิ การันต์ पुलिङ्

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประณมา.	इस् (इः) is (iḥ)	ई ī	अयस् (अयः) ayas (ayaḥ)
ทวิติยา.	इम् im	ई ī	ईन् īn
ตฤतीया.	इना inā	इभ्याम् ibhyām	इभिस् (इभिः) ibhis (ibhiḥ)
जटुरी.	अये aye	इभ्याम् ibhyām	इभ्यः (इभ्यः) ibhyas (ibhyaḥ)
पृथुज्मी.	एस् (एः) es (eḥ)	इभ्याम् ibhyām	इभ्यः (इभ्यः) ibhyas (ibhyaḥ)
छत्रि.	एस् (एः) es (eḥ)	योस् (योः) yos (yoh)	ईनाम् īnām
सप्तमी.	औ au	योस् (योः) yos (yoh)	इषु iṣu
सम्पोथन.	ए e	ई ī	अयस् (अयः) ayas (ayaḥ)

ตัวอย่างการแจกวิภक्ति อิ การันต์ पुलिङ्ग

मुनि (ผู้รู้, มุนี)

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประธมา.	मुनिः munih	मुनी munī	मुनयः munayah
ทวิติยา.	मुनिम् munim	मुनी munī	मुनीन् munīn
ตฤติยา.	मुनिना muninā	मुनिभ्याम् munibhyām	मुनिभिः munibhiḥ
จตุรठी.	मुनये munaye	मुनिभ्याम् munibhyām	मुनिभ्यः munibhyaḥ
पञ्चमी.	मुनेः muneḥ	मुनिभ्याम् munibhyām	मुनिभ्यः munibhyaḥ
षष्ठि.	मुनेः muneḥ	मुन्योः munyoh	मुनीनाम् munīnām
सप्तमी.	मुनौ munau	मुन्योः munyoh	मुनिषु munīṣu
संमपोन.	मुने mune	मुनी munī	मुनयः munayah

นามศัพท์ อี การ์นัต पुलिङ्

अग्नि (ไฟ, เทพอัคนี)	अतिथि (แขก, ผู้มาเยือน)	अरि (ข้าศึก, ศัตรู)
असि (ดาบ)	अहि (งู)	अलि (ผึ้ง)
उदधि (ทะเล)	ऋषि (ฤาษี)	कपि (ลิง)
कवि (กวี)	गिरि (ภูเขา)	गृहपति (เจ้าบ้าน)
जलधि (ทะเล)	निधि (ขุมทรัพย์)	नृपति (พระราชา)
पाणि (ฝ่ามือ)	भूपति (พระเจ้าแผ่นดิน)	मणि (แก้วมณี)
मुनि (ผู้รู้, มุนี)	रवि (พระอาทิตย์)	रश्มิ (รัศมี, แสง)
व्याधि (โรค)	सारथि (คนขับรถ, สารถี)	सेनापति (เสนาบดี)

ตัวอย่างประโยค

नृपः अरिम् अजयत्	พระเจ้าแผ่นดิน ชนะแล้ว ซึ่งข้าศึก
सारथिः मणी स्पृहयति	คนขับรถ ย่อมปรารถนา ซึ่งแก้วมณี ทส.
जलधौ जलम् शुष्यति	น้ำ ในทะเล ย่อมแห้ง
कवेः धनानि नश्यन्ति	ทรัพย์ ท. ของกวี ย่อมพินาศ
भूपतेः अरयः आगच्छन्ति	ศัตรู ท. ของพระราชา ย่อมมา

วิภक्तिสำเร็จรูป อิ การันต์ นปุงสกลิงค์

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประดมา.	इ i	इनी inī	ईनि īni
ทวิติยา.	इ i	इनी inī	ईनि īni
ตฤติยา.	इना inā	इभ्याम् ibhyām	इभिस् (इभिः) ibhis (ibhiḥ)
जटुरी.	इने ine	इभ्याम् ibhyām	इभ्यः (इभ्यः) ibhyas (ibhyaḥ)
पङ्गुमी.	इनस् (इनः) inas (inaḥ)	इभ्याम् ibhyām	इभ्यः (इभ्यः) ibhyas (ibhyaḥ)
षष्ठि.	इनस् (इनः) inas (inaḥ)	इनोस् (इनोः) inos (inoḥ)	ईनाम् īnām
सप्तमी.	इनि ini	इनोस् (इनोः) inos (inoḥ)	इषु iṣu
सम्पोन.	इ, ए i, e	इनी inī	ईनि īni

ข้อสังเกต

ต่างจากบุคลิกลักษณะเล็กน้อยเฉพาะ ประดมา. และทวิติยา. เอก. ทวิ. พหู.

จटुरी.- สप्तमी. เอก. सम्पोน. ทวิ. พหู.

ตัวอย่างการแจกวิภक्ति อี การันต์ นปุงสกลิงค์

वारि (น้ำ)

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประณมา.	वारि vāri	वारिणी vāriṇī	वारिणि vāriṇi
ทวิติยา.	वारि vāri	वारिणी vāriṇī	वारिणि vāriṇi
ตฤติยา.	वारिणा vāriṇā	वारिभ्याम् vāribhyām	वारिभिः vāribhiḥ
जटुरी.	वारिणे vāriṇe	वारिभ्याम् vāribhyām	वारिभ्यः vāribhyaḥ
पौणज्मी.	वारिणः vāriṇaḥ	वारिभ्याम् vāribhyām	वारिभ्यः vāribhyaḥ
षष्ठि.	वारिणः vāriṇaḥ	वारिणोः vāriṇoḥ	वारिणाम् vāriṇām
सप्तमी.	वारिणि vāriṇi	वारिणोः vāriṇoḥ	वारिषु vāriṣu
संमिपोरन.	वारि, वारे vāri, vāre	वारिणी vāriṇī	वारिणि vāriṇi

นามศัพท์ อี การันต์ นปุงสกลิงค์

अक्षि (นัยน์ตา)	अस्थि (กระดูก)	दधि (นมสั้ม)
वारि (น้ำ)	सक्थि (ชาว่อน)	

ตัวอย่างประโยค

वारिणा हस्तौ क्षलयति

เขา ย่อมล้าง ซึ่งมือ ทส. ด้วยน้ำ

स्तेनः दधीनि अचोरयत्

ขโมย ลักแล้ว ซึ่งนมสั้ม ท.

व्याधयः अक्षिणी पीडयन्ति

โรคภัย ท. ย่อมเบียดเบียน ซึ่งนัยน์ตา ทส.

गिरौ अस्थि लोकयामः

เรา ท. ย่อมมองดู ซึ่งกระดูก บนภูเขา

अतिथिः गृहे दधीनि अखादत्

แขก กินแล้ว ซึ่งนมสั้ม ท. ในเรือน

วิภक्तिสำเร็จรูป อิ การันต์ สตรีลิงค์

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประธมา.	इस् (इः) is (iḥ)	ई ī	अयस् (अयः) ayas (ayah)
ทวิติยา.	इम् im	ई ī	ईस् (ईः) īs (īḥ)
ตฤติยา.	या yā	इभ्याम् ibhyām	इभिस् (इभिः) ibhis (ibhiḥ)
จตุรठी.	अये, यै aye, yai	इभ्याम् ibhyām	इभ्यः (इभ्यः) ibhyas (ibhyah)
पञ्चमी.	एस्, यास् (एः, याः) es, yās (eḥ, yāḥ)	इभ्याम् ibhyām	इभ्यः (इभ्यः) ibhyas (ibhyah)
षष्ठि.	एस्, यास् (एः, याः) es, yās (eḥ, yāḥ)	योस् (योः) yos (yoh)	ईनाम् īnām
सप्तमी.	औ, याम् au, yām	योस् (योः) yos (yoh)	इषु iṣu
संमपोथन.	ए e	ई ī	अयस् (अयः) ayas (ayah)

ข้อสังเกต

ต่างจาก पुलลิงค์เล็กน้อยเฉพาะทวิติยา. พหู. และ ตฤติยา.-สप्तमी. เอก.

ตัวอย่างการแจกวิภक्ति อี การ์นต์ สตรีลิงค์

मति (ความรู้)

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประธาน.	मतिः matih	मती matī	मतयः matayaḥ
ทวิติยา.	मतिम् matim	मती matī	मतीः matīḥ
ตฤติยา.	मत्या matyā	मतिभ्याम् matibhyām	मतिभिः matibhiḥ
जตุรठी.	मतये, मत्यै mataye, matyai	मतिभ्याम् matibhyām	मतिभ्यः matibhyaḥ
पञ्चमी.	मतेः, मत्याः mateḥ, matyāḥ	मतिभ्याम् matibhyām	मतिभ्यः matibhyaḥ
षष्ठी.	मतेः, मत्याः mateḥ, matyāḥ	मत्योः matyoh	मतीनाम् matīnām
सप्तमी.	मतौ, मत्याम् matau, matyām	मत्योः matyoh	मतिषु matiṣu
सम्पोथन.	मते mate	मती matī	मतयः matayaḥ

นามศัพท์ อี การ์นต์ สตรีลิงค์

ईति (ความจำไร, วิบัติ)	कीर्ति (เกียรติ)	जाति (การเกิด, กำเนิด)
धूलि (ผง, ธุลี)	भूति (ความเจริญ)	भूमि (แผ่นดิน)
भक्ति (ความภักดี)	मुक्ति (ความหลุดพ้น)	यष्टि (ไม้เท้า)
रात्रि (กลางคืน)	बुद्धि (ความรู้)	वेदि (เวที, แท่นบูชา)
सृष्टि (การสร้าง)	स्तुति (บทสวดดี)	शान्ति (ความสงบ)
शालิ (ข้าวสาลี)		

ตัวอย่างประโยค

रात्रौ हस्तौ अक्षयत्

เขา ล้างแล้ว ซึ่งมือ ทส. ในกลางคืน

आचार्याः स्तुतिम् वदन्ति

อาจารย์ ท. ย่อมกล่าว ซึ่งบทสวดดี

जनाः शान्तिम् अस्पृहयन्

ชน ท. ปรารถนาแล้ว ซึ่งความสงบ

ब्राह्मणाः मुक्तिम् अगवेषयन्

พราหมณ์ ท. แสวงหาแล้ว ซึ่งความหลุดพ้น

แบบฝึกหัดท้ายบท

1. จงแปลเป็นภาษาไทย

पाणिभ्याम् शीर्षम् अस्पृशत्

रामः कपिभिः रावणम् जयति

मेघाः दिवा आकाशे गच्छन्ति

जनाः सदा रविम् नमन्ति

योधाः असीन् अवहन्

2. จงแปลเป็นภาษาสันสกฤต

เด็กชาย ท. ย่อมล้าง ซึ่งฝ่ามือ ทส. ทุกวัน

กวี ท. สรรเสริญแล้ว ซึ่งพระเจ้าแผ่นดิน ท.

เรา ท. ไหว้แล้ว ซึ่งฤาษี ทส.

ศิษย์ ทส. ย่อมขอ ซึ่งข้าวเปลือก ท.

พราหมณ์ จับแล้ว ซึ่งไม้เท้า ท.

บทที่ 8 คุณศัพท์

วัตถุประสงค์

นักศึกษาสามารถ

1. แจกวิภักติคุณศัพท์
2. แปลสันสกฤตเป็นไทยและไทยเป็นสันสกฤต

เนื้อหาวิชา

1. คุณศัพท์
2. การแจกวิภักติคุณศัพท์
3. อพยยศัพท์บางตัว

.....

คุณศัพท์

คุณศัพท์คือคำขยายนามศัพท์ เพื่อให้ความหมายชัดเจนขึ้น ภาษาสันสกฤตเรียกว่าวิเศษณะ มักจะวางไว้หน้าคำที่ต้องการขยาย คำคุณศัพท์ต้องประกอบด้วยลิงค์ วจนะ และวิภักติเดียวกับคำที่ขยายเสมอ คุณศัพท์เป็นได้ทั้ง 3 ลิงค์ คือ पुलลิงค์ นปุงสกลิงค์ และสตรilingค์ ขึ้นอยู่กับคำที่ไปขยาย ถ้าคุณศัพท์ขยายนามศัพท์ลิงค์ใด ก็ให้เปลี่ยนเป็นลิงค์นั้น และแจกรูปให้มีวิภักติและวจนะตรงกันโดยไม่ต้องสนใจว่าคำที่ขยายนั้นเป็นการันต์อะไร

คุณศัพท์ที่ลงท้ายด้วยสระ अ (a) มีวิธีการแจกวิภักติต่างกันเล็กน้อยคือ

- ขยายนามที่เป็น पुलลิงค์ การันต์ใดก็ได้แล้วแต่ คุณศัพท์คงเป็น अ (a) เหมือนเดิม แจกวิภักติตามแบบ อ การันต์ पुलลิงค์ เช่น

สันสกฤตขั้นต้น 1

प्रियः पुरुषः बुरुषः ผู้เป็นที่รัก

प्रियाः पुरुषाः บुरुษทั้งหลาย ผู้เป็นที่รัก

- ขยายคำนามที่เป็นนปुंसกลิงค์ การันต์ได้ก็แล้วแต่ คุณศัพท์คงเป็น अ (a) เหมือนเดิม แจกวิภक्तिตามแบบ อ การันต์ นปुंसกลิงค์ เช่น

प्रियम् मित्रम् मिตร ผู้เป็นที่รัก

प्रियाणि मित्रानि मिตรทั้งหลาย ผู้เป็นที่รัก

- ขยายคำนามที่เป็นสตรีลิงค์ การันต์ได้ก็แล้วแต่ ให้ลง आ (ā) หรือ ई (ī) ซึ่งสามารถตรวจสอบได้จากพจนานุกรมว่าคุณศัพท์นั้นนิยมลงแบบไหน จากนั้นแจกวิภक्तिตามแบบ อา หรือ อี การันต์ สตรีลิงค์ เช่น

प्रिया कन्या หญิงสาว ผู้เป็นที่รัก

सुन्दर्यः कन्याः หญิงสาวทั้งหลาย ผู้งดงาม

ส่วนคุณศัพท์ที่ลงท้ายด้วยสระอื่นจะแจกวิภक्तिตามแบบการันต์นั้น ๆ โดยมีลิงค์ วิภक्ति และวณะเดียวกันกับนามศัพท์ที่ไปขยาย เช่น คุณศัพท์ลงท้ายด้วยสระอิ ขยายนามศัพท์เพศชายจะแจกวิภक्तिตามแบบ อิ การันต์ पुल्लिङ्ग เป็นต้น ส่วนคุณศัพท์ที่ลงท้ายด้วยสระอื่นก็ใช้วิธีเดียวกันนี้ หลักการคือผันตามการันต์ของคุณศัพท์ โดยมีลิงค์ วิภक्ति และวณะเดียวกัน

ตัวอย่างการแจกวิภक्तिคุณศัพท์ที่ลงท้ายด้วย अ (a)

प्रिय (ที่รัก)

पुल्लिङ्ग

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประณมา.	प्रियः priyah	प्रियौ priau	प्रियाः priyāḥ
ทวิติยา.	प्रियम् priyam	प्रियौ priau	प्रियान् priyān
ตฤติยา.	प्रियेण priyeṇa	प्रियाभ्याम् priyābhyām	प्रियैः priyaiḥ
जตุर्थी.	प्रियाय priyāya	प्रियाभ्याम् priyābhyām	प्रियेभ्यः priyebhyaḥ
पञ्चमी.	प्रियात् priyāt	प्रियाभ्याम् priyābhyām	प्रियेभ्यः priyebhyaḥ
षष्ठि.	प्रियस्य priyasya	प्रियोः priyayoḥ	प्रियाणाम् priyāṇām
सप्तमी.	प्रिये priye	प्रियोः priyayoḥ	प्रियेषु priyeṣu
सम्पोठन.	प्रिया priya	प्रियौ priau	प्रियाः priyāḥ

प्रिय (ที่รัก)

นปुंसกลิงค์

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
परममा.	प्रियम् priyam	प्रिये priye	प्रियाणि priyāṇi
तृतीया.	प्रियम् priyam	प्रिये priye	प्रियाणि priyāṇi
द्वितीया.	प्रियेण priyeṇa	प्रियाभ्याम् priyābhyām	प्रियैः priyaiḥ
चतुर्थी.	प्रियाय priyāya	प्रियाभ्याम् priyābhyām	प्रियेभ्यः priyebhyah
पञ्चमी.	प्रियात् priyāt	प्रियाभ्याम् priyābhyām	प्रियेभ्यः priyebhyah
षष्ठि.	प्रियस्य priyasya	प्रियोः priyayoḥ	प्रियाणाम् priyāṇām
सप्तमी.	प्रिये priye	प्रियोः priyayoḥ	प्रियेषु priyeṣu
सम्पोठन.	प्रिया priya	प्रिये priye	प्रियाणि priyāṇi

ข้อสังเกต

ต่างจาก पुलลิงค์ เล็กน้อย เฉพาะ परममा. เอก. ทวิ. พหู. तृतीया. ทวิ.

พหู. และ सम्पोठन. ทวิ.พหู.

प्रिय (ที่รัก)

สตรีलिङ्ग

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประดมา.	प्रिया priyā	प्रिये priye	प्रियाः priyāḥ
ทวิตया.	प्रियाम् priyām	प्रिये priye	प्रियाः priyāḥ
तृतीया.	प्रियया priyayā	प्रियाभ्याम् priyābhyām	प्रियाभिः priyābhiḥ
चतुर्थी.	प्रियायै priyāyai	प्रियाभ्याम् priyābhyām	प्रियाभ्यः priyābhyah
पञ्चमी.	प्रियायाः priyāyāḥ	प्रियाभ्याम् priyābhyām	प्रियाभ्यः priyābhyah
षष्ठी.	प्रियायाः priyāyāḥ	प्रियायोः priyāyoh	प्रियानाम् priyānām
सप्तमी.	प्रियायाम् priyāyām	प्रियायोः priyāyoh	प्रियासु priyāsu
सप्तमि.	प्रिये priye	प्रिये priye	प्रियाः priyāḥ

ตัวอย่างคุณศัพท์ที่ขยายคำนาม पुल्लिङ्

प्रियः पुरुषः	บุรุษ ผู้เป็นที่รัก
प्रियौ पुरुषौ	บุรุษ ทส. ผู้เป็นที่รัก
प्रियाः पुरुषाः	บุรุษ ท. ผู้เป็นที่รัก
प्रियम् पुरुषम्	ซึ่งบุรุษ ผู้เป็นที่รัก
प्रियान् पुरुषान्	ซึ่งบุรุษ ท. ผู้เป็นที่รัก
प्रियेन पुरुषेण	ด้วยบุรุษ ผู้เป็นที่รัก
प्रियैः पुरुषैः	ด้วยบุรุษ ท. ผู้เป็นที่รัก
प्रियाय पुरुषाय	แก่บุรุษ ผู้เป็นที่รัก
प्रियेभ्यः पुरुषेभ्यः	เพื่อบุรุษ ท. ผู้เป็นที่รัก
प्रियात् पुरुषात्	จากบุรุษ ผู้เป็นที่รัก
प्रियस्य पुरुषस्य	ของบุรุษ ผู้เป็นที่รัก
प्रिये पुरुषे	ในบุรุษ ผู้เป็นที่รัก
प्रियेषु पुरुषेषु	ในบุรุษ ท. ผู้เป็นที่รัก
प्रियः मुनिः	มุนี ผู้เป็นที่รัก
प्रियौ मुनी	มุนี ทส. ผู้เป็นที่รัก
प्रियाः मुनयः	มุนี ท. ผู้เป็นที่รัก
प्रियम् मुनिम्	ซึ่งมุนี ผู้เป็นที่รัก
प्रियान् मुनीन्	ซึ่งมุนี ท. ผู้เป็นที่รัก
प्रियेन मुनिना	ด้วยมุนี ผู้เป็นที่รัก

प्रियैः मुनिभिः	ด้วยมุนี ท. ผู้เป็นที่รัก
प्रियाय मुनये	แก่มุนี ผู้เป็นที่รัก
प्रियेभ्यः मुनिभ्यः	เพื่อมุนี ท. ผู้เป็นที่รัก
प्रियात् मुनेः	จากมุนี ผู้เป็นที่รัก
प्रियस्य मुनेः	ของมุนี ผู้เป็นที่รัก
प्रिये मुनौ	ในมุนี ผู้เป็นที่รัก

ตัวอย่างคุณศัพท์ที่ขยายคำนามนปุงสกลิงค์

प्रियम् नगरम्	เมือง ที่เป็นที่รัก
प्रिये नगरे	เมือง ทส. ที่เป็นที่รัก
प्रियाणि नगराणि	เมือง ท. ที่เป็นที่รัก
प्रियेण नगरेण	ด้วยเมือง ที่เป็นที่รัก
प्रियैः नगरैः	ด้วยเมือง ท. ที่เป็นที่รัก
प्रियाय नगराय	แก่เมือง ที่เป็นที่รัก
प्रियेभ्यः नगरेभ्यः	แก่เมือง ท. ที่เป็นที่รัก
प्रियात् नगरात्	จากเมือง ที่เป็นที่รัก
प्रियस्य नगरस्य	แห่งเมือง ที่เป็นที่รัก
प्रियाणाम् नगराणाम्	แห่งเมือง ท. ที่เป็นที่รัก
प्रिये नगरे	ในเมือง ที่เป็นที่รัก
प्रियेषु नगरेषु	ในเมือง ท. ที่เป็นที่รัก

สันสกฤตขั้นต้น 1

प्रियम् अक्षि	นัยน์ตา ที่เป็นที่รัก
प्रिये अक्षिणी	นัยน์ตา ทส. ที่เป็นที่รัก
प्रियाणि अक्षीणि	นัยน์ตา ท. ที่เป็นที่รัก
प्रियेण अक्षिणा	ด้วยนัยน์ตา ที่เป็นที่รัก
प्रियैः अक्षिभिः	ด้วยนัยน์ตา ท. ที่เป็นที่รัก
प्रियाय अक्षिणे	แก่นัยน์ตา ที่เป็นที่รัก
प्रियेभ्यः अक्षिभ्यः	แก่นัยน์ตา ท. ที่เป็นที่รัก
प्रियात् अक्षिणः	จากนัยน์ตา ที่เป็นที่รัก
प्रियस्य अक्षिणः	แห่งนัยน์ตา ที่เป็นที่รัก
प्रियाणाम् अक्षीणाम्	แห่งนัยน์ตา ท. ที่เป็นที่รัก
प्रिये अक्षिणि	ในนัยน์ตา ที่เป็นที่รัก
प्रियेषु अक्षिषु	ในนัยน์ตา ท. ที่เป็นที่รัก

ตัวอย่างคุณศัพท์ที่ขยายคำนามสตรีลิงค์

प्रिया कन्या	หญิงสาว ผู้เป็นที่รัก
प्रिये कन्ये	หญิงสาว ทส. ผู้เป็นที่รัก
प्रियाः कन्याः	หญิงสาว ท. ผู้เป็นที่รัก
प्रियाम् कन्याम्	ซึ่งหญิงสาว ผู้เป็นที่รัก
प्रियया कन्यया	ด้วยหญิงสาว ผู้เป็นที่รัก
प्रियाभ्याम् कन्याभ्याम्	ด้วยหญิงสาว ทส. ผู้เป็นที่รัก

प्रियायै कन्यायै	แก่หญิงสาว ผู้เป็นที่รัก
प्रियाभ्यः कन्याभ्यः	แก่หญิงสาว ท. ผู้เป็นที่รัก
प्रियायाः कन्यायाः	จากหญิงสาว ผู้เป็นที่รัก
प्रियोः कन्योः	แห่งหญิงสาว ทส. ผู้เป็นที่รัก
प्रियाणाम् कन्यानाम्	แห่งหญิงสาว ท. ผู้เป็นที่รัก
प्रियायाम् कन्यायाम्	ในหญิงสาว ผู้เป็นที่รัก
प्रियायासु कन्यासु	ในหญิงสาว ท. ผู้เป็นที่รัก
प्रिया कीर्तिः	เกียรติ อันเป็นที่รัก
प्रिये कीर्ति	เกียรติ ทส. อันเป็นที่รัก
प्रियाः कीर्तयः	เกียรติ ท. อันเป็นที่รัก
प्रियाम् कीर्तिम्	ซึ่งเกียรติ อันเป็นที่รัก
प्रियया कीर्त्या	ด้วยเกียรติ อันเป็นที่รัก
प्रियाभ्याम् कीर्तिभ्याम्	ด้วยเกียรติ ทส. อันเป็นที่รัก
प्रियायै कीर्तये	เพื่อเกียรติ อันเป็นที่รัก
प्रियाभ्यः कीर्तिभ्यः	เพื่อเกียรติ ท. อันเป็นที่รัก
प्रियायाः कीर्तेः	จากเกียรติ อันเป็นที่รัก
प्रियोः कीर्त्योः	จากเกียรติ ทส. อันเป็นที่รัก
प्रियाणाम् कीर्तिणाम्	แห่งเกียรติ ท. อันเป็นที่รัก
प्रियायाम् कीर्ते	ในเกียรติ อันเป็นที่รัก
प्रियासु कीर्तिषु	ในเกียรติ ท. อันเป็นที่รัก

คุณศัพท์บางตัว

अन्ध (มืด, บอด)	उदार (ใจกว้าง)	कीश (ผอม)
कुशल (ฉลาด)	कृष्ण (สีดำ)	दीर्घ (ยาว)
धर्मिक (ผู้มีธรรม)	नव (ใหม่)	निपुण (เชี่ยวชาญ)
नीच (ต่ำ)	पीन (อ้วน)	परुष (หยาบ, กระด้าง)
प्रिय (เป็นที่รัก)	वृद्ध (แก่, เฒ่า)	विशाल (กว้าง, ไพศาล)
श्वेत (สีขาว)	सुन्दर (สวยงาม)	स्थूल (อ้วน, ใหญ่)

ตัวอย่างประโยค

सुन्दरीम् ललनाम् पृच्छामि

ข้าพเจ้า ย่อมถาม ซึ่งหญิงสาว ผู้สวยงาม

विशालायाम् धरायाम् जीवन्ति

เขา ท. ย่อมมีชีวิตอยู่ในแผ่นดิน อันกว้างใหญ่

कुशला कन्या हसति

หญิงสาว ผู้ฉลาด ย่อมหัวเราะ

श्वेताम् मालाम् लोकयामि

ข้าพเจ้า ย่อมมองดู ซึ่งพวงดอกไม้ สีขาว

धर्मिकः नृपः जनान् पालयति

พระเจ้าแผ่นดิน ผู้มีธรรม ย่อมคุ้มครอง ซึ่งชน ท.

रामः श्वेतम् अश्वम् आरोहति

พระราม ย่อมขึ้น สู่ม้า สีขาว

पीनः व्याघ्रः मांसम् अखादत्

เสือ ตัวอ้วน กินแล้ว ซึ่งเนื้อ

नवाः योधाः शरान् क्षिपन्ति

ทหาร ท. ใหม่ ย่อมขว้าง ซึ่งลูกศร ท.

पुरुषौ सुन्दरम् नगरम् अगच्छताम्

บุรุษ ๒.ส. ไปแล้ว สู่เมือง ที่สวยงาม

वर्षा विशाले वने वर्षति

ฝน ย่อมตก ในป่า อันกว้างใหญ่

แบบฝึกหัดท้ายบท

1. จงแปลเป็นภาษาไทย

कृष्णः अलयः वने जीवन्ति

ऋषयः सुन्दरम् मणिम् त्यजन्ति

कान्ताः श्वेतम् पुष्पम् इच्छन्ति

स्थूलः अहिः अजान् अखादत्

भूपतिः कुशलम् सेनापतिम् अवदत्

2. จงแปลเป็นสันสกฤต

ขาวนา เลี้ยงแล้ว ซึ่งแม่โค ตัวอ้วน

ศิษย์ ท. ดีแล้ว ซึ่งใจร ฒ่า

ท่าน ย่อมระลึกถึง ซึ่งมิตร ท. ผู้ฉลาด

ฤๅษี ผู้ใจกว้าง ย่อมให้ ซึ่งความรู้

กวี พึงสรรเสริญ ซึ่งพระเจ้าแผ่นดิน ผู้มีธรรม

3. จงนำคุณศัพท์ในช่องขวามือ เติมลงในช่องว่างให้ได้ความหมาย

สมบูรณ์

_____ कपिः शालीः खादति	कृष्ण (ดำ)
व्याघ्रः _____ वने वसति	विशाल (กว้างใหญ่, ไพศาล)
_____ कविः नृपतिम् शंसति	कुशल (ฉลาด)
_____ सुवर्णम् यच्छामः	नव (ใหม่)
_____ योधः वनम् गच्छति	निपुण (เชี่ยวชาญ)
व्याधयः _____ मनुष्यान् पीडयन्ति	कीश (พอม)
_____ कमलानि अपश्यत्	सुन्दर (สวยงาม)
_____ निशायाम् ताराः पश्यामः	अन्ध (มืด, บอด)
जनः _____ ऋषिम् पूजयति	धर्मिक (ผู้มีธรรม)
रामः _____ कपिभिः जयति	श्वेत (ขาว)

บทที่ 9

สรพนาม

วัตถุประสงค์

นักศึกษาสามารถ

1. แจกวิภักติสรพนาม
2. แปลสันสกฤตเป็นไทยและไทยเป็นสันสกฤต

เนื้อหาวิชา

1. สรพนาม
2. การแจกวิภักติสรพนาม

สรพนาม หรือสรวศัพท์ หมายถึงคำที่ใช้เรียกแทนนามนามที่กล่าวถึงแล้ว เพื่อไม่ให้ซ้ำซาก ซึ่งจะช่วยให้เนื้อความกระชับและไพเราะมากขึ้น แบ่งออกเป็น 2 ประเภทตามลักษณะการใช้งานคือ

- **บุรุษสรพนาม** คือศัพท์สำหรับใช้แทนชื่อคน สัตว์ และสิ่งของที่กล่าวถึงแล้ว นับตามบุรุษแบ่งออกเป็น 3 ชนิดได้แก่
 - **บุรุษที่ 3** หมายถึงผู้ที่ถูกกล่าวถึง ไม่ได้อยู่ในวงสนทนาด้วย ภาษาสันสกฤตใช้ศัพท์ **ตद् (tad)** แปลว่า เขา, เธอ, มัน เป็นต้น
 - **บุรุษที่ 2** หมายถึงผู้ฟัง ผู้ที่สนทนาด้วย ใช้ศัพท์ **ยुष्मद् (yuṣmad)** แปลว่า ท่าน, คุณ เป็นต้น
 - **บุรุษที่ 1** หมายถึงผู้พูดเอง ใช้ศัพท์ **अस्मद् (asmad)** แปลว่า ข้าพเจ้า, ฉัน, เรา เป็นต้น
- **วิเศษณสรพนาม** คือนามที่ใช้แทนสิ่งทั้งปวง โดยทำหน้าที่ขยายความ ทำหน้าที่คล้ายกับคุณศัพท์ แต่มีวิธีการแจกวิภักติต่างกัน

สรพนามทั้งหมด เมื่อนำไปใช้ในประโยคจะต้องนำไปประกอบวิภักติ เช่นเดียวกับคำนามทั่วไป แต่จะไม่นิยมแจกเป็นวิภักติที่ 8

การแจกวิภक्तिบุรุษสรรพนาม

บุรุษสรรพนาม เมื่อนำไปใช้ในประโยค ต้องแจกวิภक्तिคล้ายกับการแจกวิภक्तिकำนาม มีค่าแปลเหมือนคำนามทั่วไป

ตัวอย่างการแจกวิภक्तिสรรพนามอุตตมบุรุษ

अस्मद् (ข้าพเจ้า, ฉัน) ทั้ง 3 ลिंगค์ แจกเหมือนกัน

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประธมา.	अहम् aham	आवाम् āvām	वयम् vayam
ทวิติยา.	माम्, मा mām, mā	आवाम्, नौ āvām, nau	अस्मान्, नः asmān, naḥ
ตฤติยา.	मया mayā	आवाभ्याम् āvābhyām	अस्माभिः asmābhiḥ
จตุรठी.	मह्यम्, मे mahyam, me	आवाभ्याम्, नौ āvābhyām, nau	अस्माभ्यम्, नः asmābhyam, naḥ
पञ्चमी.	मत् mat	आवाभ्याम्, नौ āvābhyām, nau	अस्मत् asmat
षष्ठि.	मम, मे mama, me	आवयोः, नौ āvayoh, nau	अस्माकम्, नः asmākam, naḥ
सप्तमी.	मयि mayi	आवयोः, नौ āvayoh, nau	अस्मासु asmāsu

ตัวอย่างการแจกวิกัติสรรพนามมัธยมบุรุษ

युष्मद् (ท่าน, คุณ) ทั้ง 3 ลิงค์ แจกเหมือนกัน

วิกัติ	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประธมา.	त्वम् tvam	युवाम् yuvām	यूयम् yūyam
ทวิติยา.	त्वाम्, त्वा tvām, tvā	युवाम्, वाम् yuvām, vām	युष्मान्, वः yuṣmān, vaḥ
तृतीया.	त्वया tvayā	युवाभ्याम् yuvābhyām	युष्माभिः yuṣmābhiḥ
चतुर्थी.	तुभ्यम्, ते tubhyam, te	युवाभ्याम्, वाम् yuvābhyām, vām	युष्मभ्यम्, वः yuṣmābhyam, vaḥ
पञ्चमी.	त्वत् tvat	युवाभ्याम्, वाम् yuvābhyām, vām	युष्मत् yuṣmat
षष्ठी.	तव, ते tava, te	युवयोः, वाम् yuvayoḥ, vām	युष्माकम्, वः yuṣmākam, vaḥ
सप्तमी.	त्वयि tvayi	युवयोः, वाम् yuvayoḥ, vām	युष्मासु yuṣmāsu

ตัวอย่างการแจกวิภัติสรรพนามประณบุรุษ

तद् (เขา)

पुलลิงค์

วิภัติ	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประณมา.	सः saḥ	तौ tau	ते te
ทวิติยา.	तम् tam	तौ tau	तान् tān
ตฤติยา.	तेन tena	ताभ्याम् tābhyām	तैः taiḥ
जटुरी.	तस्मै tasmai	ताभ्याम् tābhyām	तेभ्यः tebhyaḥ
ปัญจमी.	तस्मात् tasmāt	ताभ्याम् tābhyām	तेभ्यः tebhyaḥ
षष्ठि.	तस्य tasya	तयोः tayoh	तेषाम् teṣām
सप्तमी.	तस्मिन् tasmin	तयोः tayoh	तेषु teṣu

तद् (เขา)

นปุงสกลิงค์

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประณมา.	तद् tad	ते te	तानि tāni
ทวิติยา.	तद् tad	ते te	तानि tāni
ตฤติยา.	तेन tena	ताभ्याम् tābhyām	तैः taiḥ
जटुरी.	तस्मै tasmai	ताभ्याम् tābhyām	तेभ्यः tebhyaḥ
पृष्ठजि.	तस्मात् tasmāt	ताभ्याम् tābhyām	तेभ्यः tebhyaḥ
षष्ठि.	तस्य tasya	तयोः tayoh	तेषाम् teṣām
सप्तमी.	तस्मिन् tasmin	तयोः tayoh	तेषु teṣu

ข้อสังเกต

ต่างจาก ปุลงลิ่งค์ เล็กน้อย เฉพาะ ประณมา.และ ทวิติยา. เอก. ทวิ. พหู.

तद् (เขา)

สตรีลิงค์

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประณมา.	सा sā	ते te	ताः tāḥ
ทวิติยา.	ताम् tām	ते te	ताः tāḥ
ตฤติยา.	तया tayā	ताभ्याम् tābhyām	ताभिः tābhiḥ
จตุรठी.	तस्यै tasyai	ताभ्याम् tābhyām	ताभ्यः tābhyaḥ
पञ्चमी.	तस्याः tasyāḥ	ताभ्याम् tābhyām	ताभ्यः tābhyaḥ
षष्ठी.	तस्याः tasyāḥ	तस्योः tasyoḥ	तासाम् tāsām
सप्तमी.	तस्याम् tasyām	तस्योः tasyoḥ	तासु tāsu

สันสกฤตขั้นต้น 1

ตัวอย่างประโยค

अस्माकम् नृपतिः अजयत्

พระเจ้าแผ่นดิน ของเรา ท. ชนะแล้ว

व्याधिः अस्मान् पीडयति

โรคภัย ย่อมเบียดเบียน ซึ่งเรา ท.

वयम् मुनिना सह उदधिम् गच्छामः

เรา ท. ย่อมไป สู่ทะเล พร้อมด้วยมนี

नृपः प्रासादात् अस्मान् लोकयति

พระเจ้าแผ่นดิน ย่อมมองดู ซึ่งพวกเรา จากปราสาท

ऋषिः आवाभ्याम् मणिम् अयच्छत्

ฤาษี ได้ให้แล้ว ซึ่งแก้วมณี แก่เรา ทส.

किंकरः युष्माकम् भारम् वहति

คนรับใช้ ย่อมนำไป ซึ่งสัมภาระ ของท่าน ท.

प्रज्ञाः युवाम् वर्णयन्ति

นักปราชญ์ ท. ย่อมยกย่อง ซึ่งท่าน ทส.

पुरुषः तव विडालाम् अताडयत्

บุรุษ ตีแล้ว ซึ่งแมว ของท่าน

สรรพนามประณามบุรุษ

ประณามบุรุษ คือบุคคลที่เรากล่าวถึง ไม่ได้อยู่ในวงสนทนาด้วย ภาษาสันสกฤตใช้ **तद् (tad)** ศัพท์ แปลว่า นั้น, เขา เป็นต้น ทำหน้าที่เป็นนามนามก็ได้ เป็นคุณนามก็ได้ เป็นได้ 3 ลิงค์ ถ้าเป็นนามนามแปลว่า **เขา** ไม่ต้องมีคำมาขยาย แต่ถ้าเป็นคุณนามจะทำหน้าที่ขยายนามนาม แปลว่า **นั้น** ต้องประกอบลิงค์ วจนะ วิภक्ति ให้ตรงกับคำที่ไปขยายเสมอ

การใช้ **तद् (tad)**

तद् ศัพท์ เป็นได้ทั้งนามนามและคุณนาม มีวิธีการใช้ดังนี้

- ใช้เป็น “**บุรุษสรรพนาม**” โดยการแทนชื่อบุคคล สิ่งของ หรือสถานที่ที่เรากล่าวถึงเหมือนกับคำนามทั่วไป แปลว่า **เขา** เช่น

याचकः पुरुषं पश्यति, **सः तस्मात्** याचति

ขอทาน ย่อมเห็น ซึ่งบุรุษ, **เขา** (ขอทาน) ย่อมขอ **จากเขา** (บุรุษ)

आचार्यः ग्रामम् आगच्छति, **सः शिष्यान्** वदति

อาจารย์ ย่อมมา สู่หมู่บ้าน, **เขา** (อาจารย์) ย่อมกล่าว กะศิษย์ ท.

- ใช้เป็น “**วิเศษณสรรพนาม**” โดยวางไว้หน้าคำนามที่ต้องการขยาย ประกอบด้วยลิงค์ วจนะ วิภक्तिเดียวกันกับคำนามที่ไปขยาย แปลว่า “**นั้น**” การใช้สรรพนามชนิดนี้จะต้องมีการกล่าวถึงบุคคล สิ่งของ หรือสถานที่ดังกล่าวมาก่อนในประโยคก่อนหน้า เช่น

आचार्यः ग्रामम् आगच्छति, वयम् **तम्** पश्यामः

อาจารย์ ย่อมมา สู่หมู่บ้าน, พวกเรา ย่อมเห็น (ซึ่งอาจารย์) **นั้น**

भूपतिः नगरम् अगच्छत् , ब्राह्मणाः तस्मै स्तुतिम् अवदन्

พระเจ้าแผ่นดิน มาแล้ว สู่มือง, พรหมณ์ ท. กล่าวแล้ว

ซึ่งบทสวดดี (แก่พระเจ้าแผ่นดิน) นั้น

योधः वने अहिम् अपश्यत् , सः असिना तम् अताडयत्

ทหาร เห็นแล้ว ซึ่งงู ในป่า, (ทหาร) นั้น ตีแล้ว (ซึ่งงู) นั้น ด้วยดาบ

कान्ताः याचकाय आहारम् अयच्छन् , सः ताः अनुसरति

หญิงสาว ท. ให้แล้ว ซึ่งอาหาร แก่ขอทาน, (ขอทาน) นั้น

ย่อมระลึกถึง (ซึ่งหญิงสาว ท.) เหล่านั้น

चोराः वनम् अगच्छन् , तस्मिन् अवसन्

โจร ท. ไปแล้ว สู่อป่า, อยู่แล้ว (ในป่า) นั้น

การแจกวิภक्तिวิเศษณสรพนาม

วิเศษณสรพนาม หรือ **สรพนามคุณศัพท์** คือสรพนามที่ทำหน้าที่คล้ายกับคุณศัพท์ เป็นได้ทั้ง 3 ลิงค์ มีการแจกวิภक्तिแตกต่างกันไปตามลิงค์ที่นำไปขยาย แบ่งออกเป็น 2 ชนิดคือ

- **นิยมิวิเศษณสรพนาม** คือสรพนามที่บอกความแน่นอน โดยระบุลงไปได้ชัดเจน เช่น **तद् (tad)** นั้น, **एतद् (etad)** นี้, **इदम् (idam)** นี้, **अदस् (adas)** นั้น เป็นต้น เฉพาะศัพท์ **तद् (tad)** เป็นได้ทั้งนามนามและคุณนาม เมื่อทำหน้าที่เป็นนามนามในประโยคจะแปลว่า “เขา” ถ้าทำหน้าที่เป็นคุณนามจะแปลว่า “นั้น” มีการแจกวิภक्तिเหมือนกันทั้งในบุรุษสรพนามและวิเศษณสรพนาม
- **อนิยมิวิเศษณสรพนาม** คือสรพนามที่บอกความไม่แน่นอน ไม่ระบุชัดเจน เช่น **सर्व (ทั้งปวง)**, **यद् (ใด)** เป็นต้น อนิยมิวิเศษณสรพนามสามารถแบ่งได้ 4 กลุ่มตามการแจกวิภक्तिที่ต่างกันเล็กน้อย ได้แก่
 - กลุ่มที่แจกวิภक्तिเหมือนกับ **तद् (tad)**
 - กลุ่มที่แจกวิภक्तिเหมือนกับ **सर्व (sarva)**
 - กลุ่มศัพท์บอกทิศ
 - ศัพท์ **किम् (kim)**

จะกล่าวเฉพาะการแจกวิภक्ति**นิยมิวิเศษณสรพนาม**ก่อน มีตัวอย่างดังต่อไปนี้

ตัวอย่างการแจกวิภัตตินิยมวิเศษณสรพนาม

तद् (นั่น)

पुल्लिङ्ग

วิภัक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
परन्ธमा.	सः saḥ	तौ tau	ते te
तृतीया.	तम् tam	तौ tau	तान् tān
द्वितीया.	तेन tena	ताभ्याम् tābhyām	तैः taiḥ
जडुरी.	तस्मै tasmai	ताभ्याम् tābhyām	तेभ्यः tebhyah
पञ्चमी.	तस्मात् tasmāt	ताभ्याम् tābhyām	तेभ्यः tebhyah
षड्वि.	तस्य tasya	तयोः tayoḥ	तेषाम् teṣām
सप्तमी.	तस्मिन् tasmin	तयोः tayoḥ	तेषु teṣu

(แจกวิภัक्तिเหมือนกันทั้งในบุรุษสรพนามและวิเศษณสรพนาม)

तद् (นั่น)

นปุงสกลิงค์

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประธาน.	तत् tat	ते te	तानि tāni
ทวิติยา.	तत् tat	ते te	तानि tāni
ตฤติยา.	तेन tena	ताभ्याम् tābhyām	तैः taiḥ
จตุรठी.	तस्मै tasmai	ताभ्याम् tābhyām	तेभ्यः tebhyaḥ
ปัญจमी.	तस्मात् tasmāt	ताभ्याम् tābhyām	तेभ्यः tebhyaḥ
षष्ठि.	तस्य tasya	तयोः tayoh	तेषाम् teṣām
सप्तमी.	तस्मिन् tasmin	तयोः tayoh	तेषु teṣu

ข้อสังเกต

ต่างจาก पुलลิงค์ เล็กน้อย เฉพาะ ประธาน.และ ทวิติยา. เอก. ทวิ. พหู.

तद् (นั่น)

สตรีลิงค์

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประณมา.	सा sā	ते te	ताः tāḥ
ทวิติยา.	ताम् tām	ते te	ताः tāḥ
ตฤติยา.	तया tayā	ताभ्याम् tābhyām	ताभिः tābhiḥ
จตุรठी.	तस्यै tasyai	ताभ्याम् tābhyām	ताभ्यः tābhyaḥ
ปัญจमी.	तस्याः tasyāḥ	ताभ्याम् tābhyām	ताभ्यः tābhyaḥ
षष्ठी.	तस्याः tasyāḥ	तस्योः tasyoḥ	तासाम् tāsām
सप्तमी.	तस्याम् tasyām	तस्योः tasyoḥ	तासु tāsu

एतद् (นี้)

पुल्लिङ्ग

विकृति	एक.	द्वि.	पु.
प्रथमा.	एषः eṣaḥ	एतौ etau	एते ete
द्वितीया.	एतम्, एनम् etam, enam	एतौ, एनौ etau, enau	एतान्, एनान् etān, enān
तृतीया.	एतेन, एनेन etena, enena	एताभ्याम् etābhyām	एतैः etaiḥ
चतुर्थी.	एतस्मै etasmai	एताभ्याम् etābhyām	एतेभ्यः etebhyaḥ
पञ्चमी.	एतस्मात् etasmāt	एताभ्याम् etābhyām	एतेभ्यः etebhyaḥ
षष्ठी.	एतस्य etasya	एतयोः, एनयोः etayoḥ, enayoḥ	एतेषाम् eteṣām
सप्तमी.	एतस्मिन् etasmin	एतयोः, एनयोः etayoḥ, enayoḥ	एतेषु eteṣu

एतद् (นี้)

นปุงสกลิงค์

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประธมา.	एतत् etat	एते ete	एतानि etāni
ทวิतीया.	एतत्, एनत् etat, enat	एते, एने ete, ene	एतानि etāni
तृतीया.	एतेन, एनेन etena, enena	एताभ्याम् etābhyām	एतैः etaiḥ
चतुर्थी.	एतस्मै etasmai	एताभ्याम् etābhyām	एतेभ्यः etebhyaḥ
पञ्चमी.	एतस्मात् etasmāt	एताभ्याम् etābhyām	एतेभ्यः etebhyaḥ
षष्ठी.	एतस्य etasya	एतयोः, एनयोः etayoḥ, enayoḥ	एतेषाम् eteṣām
सप्तमी.	एतस्मिन् etasmīn	एतयोः, एनयोः etayoḥ, enayoḥ	एतेषु eteṣu

ข้อสังเกต

ต่างจาก ปุลงสกลิงค์ เล็กน้อย เฉพาะ ประธมา.และ ทวิतीया. เอก. ทวิ. พหู.

एतद् (นี้)

สตรีलिङ्ग

विकृति	एक.	द्वि.	पु.
प्रथमा.	एषा eṣā	एते ete	एताः etāḥ
द्वितीया.	एताम्, एनाम् etām, enām	एते, एने ete, ene	एताः, एनाः etāḥ, enāḥ
तृतीया.	एतया, एनया etayā, enayā	एताभ्याम् etābhyām	एताभिः etābhiḥ
चतुर्थी.	एतस्यै etasyai	एताभ्याम् etābhyām	एताभ्यः etābhyah
पञ्चमी.	एतस्याः etasyāḥ	एताभ्याम् etābhyām	एताभ्यः etābhyah
षष्ठी.	एतस्याः etasyāḥ	एतयोः, एनयोः etayoh, enayoh	एतासाम् etāsām
सप्तमी.	एतस्याम् etasyām	एतयोः, एनयोः etayoh, enayoh	एतासु etāsu

इदम् (นี้)

पुलลิงค์

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประธมา.	अयम् ayam	इमौ imau	इमे ime
ทวิतीया.	इमम्, एनम् imam, enam	इमौ, एनौ imau, enau	इमान्, एनान् imān, enān
तृतीया.	अनेन, एनेन anena, enena	आभ्याम् ābhyām	एभिः ebhiḥ
चतुर्थी.	अस्मै asmai	आभ्याम् ābhyām	एभ्यः ebhyaḥ
पञ्चमी.	अस्मात् asmāt	आभ्याम् ābhyām	एभ्यः ebhyaḥ
षष्ठी.	अस्य asya	अनयोः, एनयोः anayoḥ, enayoḥ	एषाम् eṣām
सप्तमी.	अस्मिन् asmin	अनयोः, एनयोः anayoḥ, enayoḥ	एषु eṣu

इदम् (นี้)

นปุงสกลิงค์

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประธมา.	इदम् idam	इमे ime	इमानि imāni
ทวิติया.	इदम्, एनत् idam, enat	इमे, एने ime, ene	इमानि, एनानि imāni, enāni
ตृतीया.	अनेन, एनेन anena, enena	आभ्याम् ābhyām	एभिः ebhiḥ
चतुर्थी.	अस्मै asmai	आभ्याम् ābhyām	एभ्यः ebhyaḥ
पञ्चमी.	अस्मात् asmāt	आभ्याम् ābhyām	एभ्यः ebhyaḥ
षष्ठी.	अस्य asya	अनयोः, एनयोः anayoh, enayoh	एषाम् eṣām
सप्तमी.	अस्मिन् asmin	अनयोः, एनयोः anayoh, enayoh	एषु eṣu

ข้อสังเกต

ต่างจาก पुलลิงค์ เล็กน้อย เฉพาะ ประธมา.และ ทวิติยา. เอก. ทวิ. พหู.

इदम् (นี้)

สตรีलिङ्ग

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประဏมา.	इयम् iyam	इमे ime	इमाः imāḥ
तविटीया.	इमाम्, एनाम् imām, enām	इमे, एने ime, ene	इमाः, एनाः imāḥ, enāḥ
तठटीया.	अनया, एनया anayā, enayā	आभ्याम् ābhyām	आभिः ābhiḥ
जटुरी.	अस्यै asyai	आभ्याम् ābhyām	आभ्यः ābhyah
पूणुजमी.	अस्याः asyāḥ	आभ्याम् ābhyām	आभ्यः ābhyah
षष्ठु.	अस्याः asyāḥ	अनयोः, एनयोः anayoḥ, enayoḥ	आसाम् āsām
सुपतमी.	अस्याम् asyām	अनयोः, एनयोः anayoḥ, enayoḥ	आसु āsu

अदस् (นั่น)

पुल्लिङ्ग

วิภัति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประธมา.	असौ asau	अम् amū	अमी amī
ทวิतीया.	अमुम् amum	अम् amū	अमून् amūn
द्वितीया.	अमुना amunā	अमूभ्याम् amūbhyām	अमीभिः amībhiḥ
जटुरी.	अमुष्मै amuṣmai	अमूभ्याम् amūbhyām	अमीभ्यः amībhyaḥ
पौष्जमी.	अमुष्मात् amuṣmāt	अमूभ्याम् amūbhyām	अमीभ्यः amībhyaḥ
षष्ठि.	अमुष्य amuṣya	अमुयोः amuyoh	अमीषाम् amīṣām
सप्तमी.	अमुष्मिन् amuṣmin	अमुयोः amuyoh	अमीषु amīṣu

अदस् (นั่น)

นปุงสกลิงค์

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประธมา.	अदः adaḥ	अमू amū	अमूनि amūni
ทวิतीया.	अदः adaḥ	अमू amū	अमूनि amūni
तृतीया.	अमुना amunā	अमूभ्याम् amūbhyām	अमीभिः amībhiḥ
चतुर्थी.	अमुष्मै amuṣmai	अमूभ्याम् amūbhyām	अमीभ्यः amībhyah
पञ्चमी.	अमुष्मात् amuṣmāt	अमूभ्याम् amūbhyām	अमीभ्यः amībhyah
षष्ठी.	अमुष्य amuṣya	अमुयोः amuyoh	अमीषाम् amīṣām
सप्तमी.	अमुष्मिन् amuṣmin	अमुयोः amuyoh	अमीषु amīṣu

ข้อสังเกต

ต่างจาก ปุลงลิงค์ เล็กน้อย เฉพาะ ประธมา.และ ทวิतीया. เอก. ทวิ. พหู.

अदस् (นั่น)

สตรീลิงค์

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประธมา.	असौ asau	अम् amū	अमूः amūḥ
तृतीया.	अमुम् amum	अम् amū	अमूः amūḥ
द्वितीया.	अमुया amuyā	अमूभ्याम् amūbhyām	अमूभिः amūbhiḥ
चतुर्थी.	अमुष्यै amuṣyai	अमूभ्याम् amūbhyām	अमूभ्यः amūbhyah
पञ्चमी.	अमुष्याः amuṣyāḥ	अमूभ्याम् amūbhyām	अमूभ्यः amūbhyah
षष्ठी.	अमुष्याः amuṣyāḥ	अमुयोः amuyoh	अमूषाम् amūṣām
सप्तमी.	अमुष्याम् amuṣyām	अमुयोः amuyoh	अमूषु amūṣu

แบบฝึกหัดท้ายบท

1. จงเติมสรรพนามให้ถูกต้อง

जनाः	नृपं पूजयन्ति	तद् (เขา, นั้น)
.....	अश्वान् रोहन्ति	तद् (เขา, นั้น)
चोराः	कान्ताः लुम्पन्ति	तद् (เขา, นั้น)
.....	उदधिं गच्छावः	तद् (เขา, นั้น)
बालाः	पादभ्यां धावन्ति	तद् (เขา, นั้น)

2. จงแปลเป็นภาษาสันสกฤต

โจร ท. ปล้นแล้ว ในป่า นั้น

.....

เมฆ นั้น ย่อมไป ในอากาศ

.....

ท่าน ให้แล้ว ซึ่งข้าวสุก แก่ขอทาน นั้น

.....

อาจารย์ ท. ยกย่องแล้ว ซึ่งศิษย์ ท. เหล่านั้น

.....

พราหมณ์ ย่อมบวงสรวง ด้วยแพะ ท. เหล่านั้น

.....

3. จงแปลเป็นภาษาไทย

रामः तं रविं नमति

.....

तौ पाणी क्षालयामः

.....

योधाः तान् असीन् वहन्ति

.....

ते स्तेनाः मणिं चोरयन्ति

.....

तस्य नृपस्य नगरं गच्छावः

.....

บทที่ 10

สังขยา

วัตถุประสงค์

นักศึกษาสามารถ

1. แยกวิภक्तिสังขยา
2. แปลสันสกฤตเป็นไทยและไทยเป็นสันสกฤต

เนื้อหาวิชา

1. สังขยา
2. ปกติสังขยา
3. สังขยาจำนวนเต็ม
4. การแยกวิภक्तिปกติสังขยา

สังขยา คือการนับจำนวนในภาษาสันสกฤต เพื่อบอกให้รู้จำนวนที่แน่นอน แบ่งออกเป็น 2 ชนิดคือ ปกติสังขยาและปุรณสังขยา **ปกติสังขยา** หรือ**สงขยาศพท** (Cardinals) ได้แก่ การนับเลขแบบปกติ เช่น 1, 2, 3 ... เป็นต้น **ปุรณสังขยา** หรือ**สงขยเศศพท** (Ordinals) ได้แก่ การนับตามลำดับที่ เช่น ที่ 1, ที่ 2, ที่ 3 ... เป็นต้น

ปกติสังขยา (Cardinals) 1-100

เทวนาครี	ไทย	โรมัน	ตัวเลข	
एक	เอก	eka	1	१
द्वि	ทวิ	dvi	2	२
त्रि	ตริ	tri	3	३
चतुर	จตุร	catur	4	४
पञ्चन्	ปญจน	pañcan	5	५
षष्	ษษ	ṣaṣ	6	६
सप्तन्	สप्तน	saptan	7	७
अष्टन्	อษฏน	aṣṭan	8	८
नवन्	นวน	navan	9	९
दशन्	ทศน	daśan	10	१०
एकादशन्	เอกาทศน	ekādaśan	11	११
द्वादशन्	ทวาทศน	dvādaśan	12	१२
त्रयोदशन्	ตรุโยทศน	trayodaśan	13	१३
चतुर्दशन्	จตุรทศน	caturdaśan	14	१४
पञ्चदशन्	ปญจทศน	pañcadaśan	15	१५
षोडशन्	โชทศน	ṣoḍaśan	16	१६
सप्तदशन्	สप्तทศน	saptadaśan	17	१७
अष्टादशन्	อษฏาทศน	aṣṭādaśan	18	१८

เทวนาครี	ไทย	โรมัน	ตัวเลข	
नवदशन्, एकोनविंशति, एकान्नविंशति, ऊनविंशति	นวทศน, เอโกนวิศติ, เอกานนวิศติ, อุณวิศติ	navadaśan, ekonaviṃśati, ekānnaviṃśati, ūnaviṃśati	19	๑๙
विंशति	วิศติ	viṃśati	20	๒๐
एकविंशति	เอกวิศติ	ekaviṃśati	21	๒๑
द्वाविंशति	ทวาวิศติ	dvāviṃśati	22	๒๒
त्रयोविंशति	ตรโยวิศติ	trayoviṃśati	23	๒๓
चतुर्विंशति	จตุรวิศติ	caturviṃśati	24	๒๔
पञ्चविंशति	ปญจวิศติ	pañcaviṃśati	25	๒๕
षड्विंशति	ษทวิศติ	ṣaḍviṃśati	26	๒๖
सप्तविंशति	สप्तวิศติ	saptaviṃśati	27	๒๗
अष्टाविंशति	อษฏาวิศติ	aṣṭāviṃśati	28	๒๘
नवविंशति, ऊनत्रिंशत्	นววิศติ, ऊนทริंशत्	navaviṃśati, ūnatrimśat	29	๒๙
त्रिंशत्	ตริศต	trimśat	30	๓๐

เทวนาครี	ไทย	โรมัน	ตัวเลข	
एकत्रिंशत्	เอกตริศต	ekatrimśat	31	३१
द्वात्रिंशत्	ทวาตริศต	dvātrimśat	32	३२
त्रयस्त्रिंशत्	ตฺรยสฺตริศต	trayastrimśat	33	३३
चतुस्त्रिंशत्	จตุสฺตริศต	catustrimśat	34	३४
पञ्चत्रिंशत्	ปญจตริศต	pañcatrimśat	35	३५
षट्त्रिंशत्	ษฏตริศต	ṣaṭtrimśat	36	३६
सप्तत्रिंशत्	สप्तตริศต	saptatrimśat	37	३७
अष्टात्रिंशत्	อษฏาตริศต	aṣṭātrimśat	38	३८
नवत्रिंशत्, ऊनचत्वारिंशत्	นวตริศต, อุณจตฺวาริศต	navatrimśat, ūnacatvārimśat	39	३९
चत्वारिंशत्	จตฺวาริศต	catvārimśat	40	४०
एकचत्वारिंशत्	เอกจตฺวาริศต	ekacatvārimśat	41	४१
द्वाचत्वारिंशत्, द्विचत्वारिंशत्	ทฺวาจตฺวาริศต, ทฺวิจตฺวาริศต	dvācatvārimśat, dvicatvārimśat	42	४२
त्रयश्चत्वारिंशत्, त्रिचत्वारिंशत्	ตฺรยสฺจจตฺวาริศต, ตฺริจจตฺวาริศต	trayaścatvārimśat, tricatvārimśat	43	४३
चतुश्चत्वारिंशत्	จตุสฺจจตฺวาริศต	catuścatvārimśat	44	४४
पञ्चचत्वारिंशत्	ปญจจตฺวาริศต	pañcacatvārimśat	45	४५
षट्चत्वारिंशत्	ษฏจตฺวาริศต	ṣaṭcatvārimśat	46	४६
सप्तचत्वारिंशत्	สप्तจจตฺวาริศต	saptacatvārimśat	47	४७

เทวนาครี	ไทย	โรมัน	ตัวเลข	
अष्टाचत्वारिंशत्, अष्टचत्वारिंशत्	อชฎาจตวารีศต, อชฎจตวารีศต	aṣṭācatvāriṃśat, aṣṭacatvāriṃśat	48	๔๘
नवचत्वारिंशत्, ऊनपञ्चाशत्	นวจตวารีศต, อุณปณจาศต	navacatvāriṃśat, ūnapañcāśat	49	๔๙
पञ्चाशत्	ปณจาศต	pañcāśat	50	๕๐
एकपञ्चाशत्	เอกปณจาศต	ekapañcāśat	51	๕๑
द्वापञ्चाशत् द्विपञ्चाशत्	ทวาปณจาศต, ทวิปณจาศต	dvāpañcāśat, dvipañcāśat	52	๕๒
त्रयःपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशत्	ตริยะปณจาศต, ตริปณจาศต	trayaḥpañcāśat, tripañcāśat	53	๕๓
चतुःपञ्चाशत्	จตุปะปณจาศต	catuḥpañcāśat	54	๕๔
पञ्चपञ्चाशत्	ปณจปณจาศต	pañcapañcāśat	55	๕๕
षट्पञ्चाशत्	ษฎฐปณจาศต	ṣaṭpañcāśat	56	๕๖
सप्तपञ्चाशत्	สप्तปณจาศต	saptapañcāśat	57	๕๗
अष्टापञ्चाशत्, अष्टपञ्चाशत्	อชฎาปณจาศต, อชฎปณจาศต	aṣṭāpañcāśat, aṣṭapañcāśat	58	๕๘
नवपञ्चाशत्, ऊनषष्टि	นวปณจาศต, อุณษษฎฐิ	navapañcāśat, ūnaṣaṭṭi	59	๕๙
षष्टि	ษษฎฐิ	ṣaṭṭi	60	๖๐
एकषष्टि	เอกษษฎฐิ	ekaṣaṭṭi	61	๖๑

เทวนาครี	ไทย	โรมัน	ตัวเลข	
द्वाषष्टि,	ทวาษษฏิ,	dvāṣaṭṭi,	62	๕๒
द्विषष्टि	ทวิษษฏิ	dviṣaṭṭi		
त्रयःषष्टि,	ตฺรยษษฏิ,	trayaḥṣaṭṭi,	63	๕๓
त्रिषष्टि	ตฺริษษฏิ	triṣaṭṭi		
चतुःषष्टि	จตุษษฏิ	catuḥṣaṭṭi	64	๕๔
पञ्चषष्टि	ปญจษษฏิ	pañcaṣaṭṭi	65	๕๕
षट्षष्टि	ษฏษษฏิ	ṣaṭṣaṭṭi	66	๕๖
सप्तषष्टि	สप्तษษฏิ	saptaṣaṭṭi	67	๕๗
अष्टाषष्टि,	อษฏาษษฏิ,	aṣṭāṣaṭṭi,	68	๕๘
अष्टषष्टि	อษฏษษฏิ	aṣṭaṣaṭṭi		
नवषष्टि,	นวษษฏิ,	navaṣaṭṭi,	69	๕๙
उन्सप्तति	อุณสप्तติ	ūnasaptati		
सप्तति	สप्तติ	saptati	70	๖๐
एकसप्तति	เอกสप्तติ	ekasaptati	71	๖๑
द्वासप्तति,	ทวาสप्तติ,	dvāsapṭati,	72	๖๒
द्विसप्तति	ทวิสप्तติ	dvisaptati		
त्रयःसप्तति,	ตฺรยสप्तติ,	trayaḥsapṭati,	73	๖๓
त्रिसप्तति	ตฺริสप्तติ	trisaptati		
चतुःसप्तति	จตุสप्तติ	catuḥsapṭati	74	๖๔
पञ्चसप्तति	ปญจสप्तติ	pañcasaptati	75	๖๕

เทวนาครี	ไทย	โรมัน	ตัวเลข	
षट्सप्तति	ชฎสप्तติ	ṣaṭsapṭati	76	๗๕
सप्तसप्तति	สप्तสप्तติ	saptasapṭati	77	๗๖
अष्टासप्तति, अष्टसप्तति	อชฎาสप्तติ, อชฎสप्तติ	aṣṭāsapṭati, aṣṭasapṭati	78	๗๘
नवसप्तति, ऊनाशीति	นวสप्तติ, อุนาสีติ	navasapṭati, ūnāśīti	79	๗๙
अशीति	อสีติ	aśīti	80	๘๐
एकाशीति	เอกาสีติ	ekāśīti	81	๘๑
द्व्यशीति	ทวยสีติ	dvyaśīti	82	๘๒
त्र्यशीति	ตรัยสีติ	tryaśīti	83	๘๓
चतुरशीति	จตุรสีติ	caturaśīti	84	๘๔
पञ्चाशीति	ปญจาสีติ	pañcāśīti	85	๘๕
षटशीति	ชฎสีติ	ṣaṭaśīti	86	๘๖
सप्ताशीति	สพตาสีติ	saptāśīti	87	๘๗
अष्टाशीति	อชฎาสีติ	aṣṭāśīti	88	๘๘
नवाशीति, ऊननवति	นวาสีติ, อุนนวติ	navāśīti, ūnanavati	89	๘๙
नवति	นวติ	navati	90	๙๐
एकनवति	เอกนวติ	ekānavati	91	๙๑

เทวนาครี	ไทย	โรมัน	ตัวเลข	
द्वानवति, द्विनवति	ทวานวติ, ทวินวติ	dvānavati, dvinavati	92	๙๒
त्रयोनवति, त्रिनवति	ตฺรโยนวติ, ตฺรินวติ	trayonavati, trinavati	93	๙๓
चतुर्नवति	จตุรฺนวติ	caturnavati	94	๙๔
पञ्चनवति	ปญฺจนวติ	pañcanavati	95	๙๕
षण्णवति, षणवति	ษณฺณวติ, ษณวติ	ṣaṇṇavati, ṣaṇavati	96	๙๖
सप्तनवति	สปฺตนวติ	saptanavati	97	๙๗
अष्टानवति, अष्टनवति	อษฺฏานวติ, อษฺฏนวติ	aṣṭānavati, aṣṭanavati	98	๙๘
नवनवति, ऊनशत	นวนวติ, อุณศต	navanavati, ūnaśata	99	๙๙
शत	ศต	śata	100	๑๐๐

สังขยาจำนวนเต็ม

เทวนาครี	ไทย	โรมัน	ตัวเลข	
सहस्र	สหสฺร	sahasra	1,000	๑๐๐๐
अयुत	อยุต	ayuta	10,000	๑๐๐๐๐
लक्ष	ลกฺษ	lakṣa	100,000	๑๐๐๐๐๐
प्रयुत	ปรยุต	prayuta	1,000,000	๑๐๐๐๐๐๐
कोटि	โกฏิ	koṭi	10,000,000	๑๐๐๐๐๐๐๐

การแจกวิภक्तिสังขยา

สังขยา ทำหน้าที่คล้ายกับคุณศัพท์ เป็นได้ทั้ง 3 ลิงค์ มีการแจกวิภक्तिแตกต่างกันไปตามลิงค์ที่ไปนำไปขยาย เมื่อขยายนามศัพท์ใด จะต้องมียิงค์วจนะ วิภक्तिเดียวกับนามศัพท์ที่ไปขยายนั้นเสมอ สังขยาบางกลุ่มมีการแจกวิภक्तिแตกต่างกันทั้ง 3 ลิงค์ บางกลุ่มแจกเหมือนกันทั้ง 3 ลิงค์ มีตัวอย่างการแจกวิภक्तिดังต่อไปนี้

กลุ่มที่แจกวิภक्तिต่างกันทั้ง 3 ลิงค์

एक (หนึ่ง)

วิภक्ति	पुल्लिङ्ग	नपुंसगलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
प्रथमा.	एकः ekah	एकम् ekam	एका ekā
द्वितीया.	एकम् ekam	एकम् ekam	एकाम् ekām
तृतीया.	एकेन ekena	एकेन ekena	एकया ekayā
चतुर्थी.	एकस्मै ekasmai	एकस्मै ekasmai	एकस्यै ekasyai
पञ्चमी.	एकस्मात् ekasmāt	एकस्मात् ekasmāt	एकस्याः ekasyāḥ
षष्ठी.	एकस्य ekasya	एकस्य ekasya	एकस्याः ekasyāḥ
सप्तमी.	एकस्मिन् ekasmin	एकस्मिन् ekasmin	एकस्याम् ekasyām

द्वि (สอง)

วิภक्ति	पुल्लिङ्ग	नपुंसकलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
प्रथमा.	द्वौ dvau	द्वे dve	द्वे dve
द्वितीया.	द्वौ dvau	द्वे dve	द्वे dve
तृतीया.	द्वाभ्याम् dvābhyām	द्वाभ्याम् dvābhyām	द्वाभ्याम् dvābhyām
चतुर्थी.	द्वाभ्याम् dvābhyām	द्वाभ्याम् dvābhyām	द्वाभ्याम् dvābhyām
पञ्चमी.	द्वाभ्याम् dvābhyām	द्वाभ्याम् dvābhyām	द्वाभ्याम् dvābhyām
षष्ठी.	द्वयोः dvayoh	द्वयोः dvayoh	द्वयोः dvayoh
सप्तमी.	द्वयोः dvayoh	द्वयोः dvayoh	द्वयोः dvayoh

त्रि (สาม)

วิภक्ति	पुल्लिङ्	नपुंसगलिङ्	स्त्रीलिङ्
परममा.	त्रयः trayaḥ	त्रीणि trīṇi	तिस्रः tisraḥ
त्वित्थिया.	त्रीन् trīn	त्रीणि trīṇi	तिस्रः tisraḥ
तृतीया.	त्रिभिः tribhiḥ	त्रिभिः tribhiḥ	तिसृभिः tisṛbhiḥ
जटुरी.	त्रिभ्यः tribhyaḥ	त्रिभ्यः tribhyaḥ	तिसृभ्यः tisṛbhyaḥ
पुण्यजमी.	त्रिभ्यः tribhyaḥ	त्रिभ्यः tribhyaḥ	तिसृभ्यः tisṛbhyaḥ
षष्ठि.	त्रयाणाम् trayaṇām	त्रयाणाम् trayaṇām	तिसृणाम् tisṛṇām
सप्तमी.	त्रिषु triṣu	त्रिषु triṣu	तिसृषु tisṛṣu

चतुर (สี่)

วิภक्ति	पुल्लिङ्ग	नपुंसकलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
परगमा.	चत्वारः catvārah	चत्वारि catvāri	चतस्रः catasrah
त्वतीय.	चतुरः caturah	चत्वारि catvāri	चतस्रः catasrah
तृतीय.	चतुर्भिः caturbhiḥ	चतुर्भिः caturbhiḥ	चतसृभिः catasṛbhiḥ
चतुर्थी.	चतुर्भ्यः caturbhyaḥ	चतुर्भ्यः caturbhyaḥ	चतसृभ्यः catasṛbhyaḥ
पञ्चमी.	चतुर्भ्यः caturbhyaḥ	चतुर्भ्यः caturbhyaḥ	चतसृभ्यः catasṛbhyaḥ
षष्ठि.	चतुर्णाम् caturṇām	चतुर्णाम् caturṇām	चतसृणाम् catasṛṇām
सप्तमी.	चतुर्षु caturṣu	चतुर्षु caturṣu	चतसृषु catasṛṣu

กลุ่มที่แจกเหมือนกันทั้ง 3 ลิงค์

วิภक्ति	पञ्चन् (ห้า)	षष् (หก)	सप्तन् (เจ็ด)
ประณमा.	पञ्च pañca	षट् ṣaṭ	सप्त sapta
ทวิติยา.	पञ्च pañca	षट् ṣaṭ	सप्त sapta
ตฤติยา.	पञ्चभिः pañcabhiḥ	षड्भिः ṣaḍbhiḥ	सप्तभिः saptabhiḥ
जतुरी.	पञ्चभ्यः pañcabhyaḥ	षड्भ्यः ṣaḍbhyaḥ	सप्तभ्यः saptabhyaḥ
पङ्गुमी.	पञ्चभ्यः pañcabhyaḥ	षड्भ्यः ṣaḍbhyaḥ	सप्तभ्यः saptabhyaḥ
षष्ठि.	पञ्चानाम् pañcānām	षण्णाम् ṣaṇṇām	सप्तानाम् saptañām
सप्तमी.	पञ्चसु pañcasu	षट्सु ṣaṭsu	सप्तसु saptasu

วิภक्ति	अष्टन् (แปด)	नवन् (เก้า)	दशन् (สิบ)
ประณमा.	अष्ट, अष्टौ aṣṭa, aṣṭau	नव nava	दश daśa
ทวิติยา.	अष्ट, अष्टौ aṣṭa, aṣṭau	नव nava	दश daśa
ตฤติยา.	अष्टभिः, अष्टभिः aṣṭābhiḥ, aṣṭabhiḥ	नवभिः navabhiḥ	दशभिः daśabhiḥ
จตุรठी.	अष्टाभ्यः, अष्टभ्यः aṣṭābhyaḥ, aṣṭabhyaḥ	नवभ्यः navabhyaḥ	दशभ्यः daśabhyaḥ
पञ्चमी.	अष्टाभ्यः, अष्टभ्यः aṣṭābhyaḥ, aṣṭabhyaḥ	नवभ्यः navabhyaḥ	दशभ्यः daśabhyaḥ
षष्ठि.	अष्टानाम् aṣṭānām	नवनाम् navanām	दशानाम् daśanām
सप्तमी.	अष्टासु, अष्टसु aṣṭāsu, aṣṭāsu	नवसु navasu	दशसु daśasu

ข้อสังเกต

1. एक (หนึ่ง) เป็นเอกวจนอย่างเดียว द्वि (สอง) เป็นทวิวจนอย่างเดียว ตั้งแต่ त्रि (สาม) ขึ้นไปเป็นพหุวจนอย่างเดียว
2. จำนวนนับในภาษาสันสกฤตเป็นเลขฐานสิบ กล่าวคือ เมื่อนับครบสิบแล้วจะนำหลักหน่วยมาบวกกับหลักสิบวนไปเรื่อย ๆ เช่น 11 จะนำ 1 + 10 โดยนำหลักหน่วยไว้หน้า เช่น एक + दशन् = एकदशन् เป็นต้น

3. จำนวนที่ลงท้ายด้วย 9 เช่น 19, 29, 39 เป็นต้น นิยมวางจำนวนเต็มแล้วลงด้วย 1 โดยใช้ศัพท์ **ऊन-** (ลด) มาต่อท้าย **एक** (1) เป็น **एकोन-** (ลดลงไปหนึ่ง), หรือเปลี่ยนเป็น **एकान्न-** (ลดลงไปหนึ่ง) ตัวอย่างเช่น **एकोनविंशति** (19), **एकान्नविंशति** (19), **ऊनविंशति** (19) เป็นต้น
4. จำนวน 1 - 4 (**एक - चतुर**) เป็นได้ทั้ง 3 ลิงค์แตกต่างกัน
5. ตั้งแต่ 5 - 19 (**पञ्चन् - नवदशन्**) แจกเหมือนกันทั้ง 3 ลิงค์
6. ตั้งแต่ 5 - 19 (**पञ्चन् - नवदशन्**) แจกเหมือนกับ 10 (**दशन्**)
7. ตั้งแต่ 19 (ที่ไม่ใช่ **नवदशन्**) - 99 เป็นสตรีลิงค์ มีวิธีการแจกเหมือนกับคำนามสตรีลิงค์ แต่เป็นเอกวचनेอย่างเดียวน โดยสังเกตจากคำลงท้าย เช่น
 - ถ่าลงท้ายด้วย **इ** แจกตามแบบ **इ** การันต์ สตรีลิงค์ เช่น **विंशति** (20) เป็นต้น
 - ถ่าลงท้ายด้วย **त्** แจกตามแบบ **त्** การันต์ สตรีลิงค์ เช่น **त्रिंशत्** (30) เป็นต้น
8. ตั้งแต่ 100 (**शत**) ขึ้นไป เป็นนปุงสกลิงค์ แจกตามแบบ **อ** การันต์ นปุงสกลิงค์ทั่วไป และหากใช้เป็นคุณศัพท์จะแจกเป็นเอกวचनेอย่างเดียวน

ตัวอย่างประโยค

एकः मुनिः रविम् नमति

มุนี **คนหนึ่ง** ย่อมไหว้ ซึ่งพระอาทิตย์

एकम् नृपम् पश्यामि

ข้าพเจ้า ย่อมเห็น ซึ่งพระเจ้าแผ่นดิน **องค์หนึ่ง**

बालकौ **त्रीणि** नगराणि पश्यतः

เด็กชาย ทส. ย่อมเห็น ซึ่งเมือง ท. **สาม**

चतुरः अरीन् मा मुञ्चत

ท่าน ท. จงอย่าปล่อย ซึ่งข้าศึก ท. **สี่คน**

हस्ताभ्याम् **चत्वारि** फलानि हरामि

ข้าพเจ้า ย่อมนำไป ซึ่งผลไม้ ท. **สี่ลูก** ด้วยมือ ทส.

आचार्यः मम **षट्** मित्राणि अकथयत्

อาจารย์ กล่าวแล้ว กะเพื่อน ท. **หกคน** ของข้าพเจ้า

स्तेनाः मुनेः **सप्त** अश्वान् चोरयन्ति

ขโมย ท. ย่อมลัก ซึ่งม้า ท. **เจ็ดตัว** ของมุนี

अग्निः **नवनाम्** जनानाम् गृहाणि दहति

ไฟ ย่อมไหม้ ซึ่งเรือน ท. ของชน ท. **เก้าคน**

แบบฝึกหัดท้ายบท

1. จงเติมสังขยาลงในช่องว่างให้ได้ความหมายสมบูรณ์

कपिः _____ फलानि अखादत्	5
व्याघ्राः _____ वने वसन्ति	1
कविः _____ नृपतीन् शंसति	12
_____ ललनाम् तोलयसि	20
योधः _____ नगराणि अगच्छत्	22
सिंहाः _____ मनुष्यान् पीडयन्ति	17
_____ मुनीनाम् कमलानि यच्छथः	19
_____ निशासु ताराः पश्यामः	7
रामः _____ मालाभिः ऋषिम् पूजयति	29
कवयः _____ श्लोकैः नृपम् अवर्णयन्	11

สันสกฤตขั้นต้น 1

2. จงแปลเป็นสันสกฤต

ชาวนา เลี้ยงดูแล้ว ซึ่งบุตร ท. 8

ศิษย์ ท. 21 สรรเสริญแล้ว ซึ่งอาจารย์ ท.

ท่าน ทส. ย่อมมา พร้อมด้วยมิตร ท. 6

ฤๅษี ย่อมให้ ซึ่งความรู้ แก่ชน ท. 27

เรา ท. มองดูแล้ว ซึ่งผลไม้ ท. 10 บรรณ

บรรณานุกรม

จำลอง สารพัดนึก, ดร. ไวยากรณ์สันสกฤตขั้นสูง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหา-
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548.

จำลอง สารพัดนึก, ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. ภาษาสันสกฤตเรียนด้วยตนเอง
ตอนที่ 1-2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2549.

ระวี จันทรส่อง, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ธาตุมัณฐรี : ว่าด้วยเรื่องธาตุใน
ภาษาสันสกฤต. เชียงใหม่ : ศูนย์บริหารงานวิจัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
2561.

สมบัติ มั่งมีสุขศิริ, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คู่มือชุดภาษาสันสกฤตคิด
ให้ง่าย. กรุงเทพฯ : ศูนย์สันสกฤตศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2551.

หลวงบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย), สันสกฤต-ไท-อังกฤษ อภิธาน.
กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2507.

E.D. Perry. **A Sanskrit Primer**. Delhi: Motilal Banarsidass
Publishers, 2004.

F. Max Muller. **A Sanskrit Grammar for Beginners**. Delhi:
Parimal Publicatios, 2005.

Kale, Moreswar R. **A Higher Sanskrit Grammar**. 1884;
repr. Delhi: Motilal Banarsidass, 1977.

K. L.V. Sastri. **Dhāturūpa Mañjarī**: Sanskrit Study Made Easy Series 6. Kalpathi : R.S. Vadhyar & Sons, 2017.

K. L.V. Sastri. **Sabda Mañjarī**: Sanskrit Study Made Easy Series 5. Kalpathi : R.S. Vadhyar & Sons, 2017.

Michael Coulson. **Complete Sanskrit**. Delhi: Gopsosn Papers Ltd., 2010.

Monier-Williams, Monier. **A Sanskrit-English Dictionary**. new ed. 1899; repr. Delhi: Motilal Banarsidass, 1979.

Roderick S. Bucknell. **Sanskrit Manual**. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 2006.

Shridhar R. Bhandarkar. **First Book of Sanskrit**. Delhi: Low Price Publications, 2008.

Vasudeo Govind Apte. **The Concise Sanskrit-English Dictionary**. Delhi: Motilal Banarsidass, 2011.

श्रीपाद दामोदर सातवलेदर. **संस्कृत स्वयं - शिक्षक**. दिल्ली: राजपाल एण्ड सन्ज, २०१०.

ภาคผนวก

วิภक्तिกริยารวม

लट् (lat)

(Present Tense) แปลว่า ...อยู่, ย่อม..., จะ...

บุรุษ	प्रतिभेभ			आत्मनेपथ		
	ऐक.	तुव.	पु.	ऐक.	तुव.	पु.
पुंलुग.	तु	तः	अनुतु	ते	इते	अनुते
	ti	taḥ	anti	te	ite	ante
मूढलुग.	सु	थः	थ	से	इथे	ध्वे
	si	thaḥ	tha	se	ithe	dhve
उतुतुतु.	मु	वः	मः	इ	वहे	महे
	mi	vaḥ	maḥ	i	vahe	mahe

लङ् (lan)

(Imperfect Past Tense) แปลว่าแล้ว

บุรุษ	प्रतिभेभ			आत्मनेपथ		
	ऐक.	तुव.	पु.	ऐक.	तुव.	पु.
पुंलुग.	तु	तामु	अनु	त	इतामु	अनुतु
	t	tām	an	ta	itām	anta
मूढलुग.	सु	तमु	त	थाः	इथामु	ध्वमु
	s	tam	ta	thaḥ	ithām	dhvam
उतुतुतु.	अमु	व	म	इ	वहि	महि
	am	va	ma	i	vahi	mahi

ตัวอย่างการแจกวิภักตินามศัพท์

อ การันต์ पुल्लिङ्

देव (เทวดา)

วิภักติ	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประดมา.	देवः devaḥ	देवौ devau	देवाः devāḥ
ทวิติยา.	देवम् devam	देवौ devau	देवान् devān
ตฤติยา.	देवेन devena	देवाभ्याम् devābhyām	देवैः devaiḥ
जटुरी.	देवाय devāya	देवाभ्याम् devābhyām	देवेभ्यः devebhyaḥ
पङ्गुमी.	देवात् devāt	देवाभ्याम् devābhyām	देवेभ्यः devebhyaḥ
षष्ठि.	देवस्य devasya	देवयोः devayoh	देवानाम् devānām
सप्तमी.	देवे deve	देवयोः devayoh	देवेषु devesu
सम्पोठन.	देव deva	देवौ devau	देवाः devāḥ

อ การันต์ นปุงสกลิงค์

फल (ผลไม้)

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประณमा.	फलम् phalam	फले phale	फलानि phalāni
ทวิติया.	फलम् phalam	फले phale	फलानि phalāni
ตฤติया.	फलेन phalena	फलाभ्याम् phalābhyām	फलैः phalaiḥ
जटुरी.	फलाय phalāya	फलाभ्याम् phalābhyām	फलेभ्यः phalebhyaḥ
पैणुजमी.	फलात् phalāt	फलाभ्याम् phalābhyām	फलेभ्यः phalebhyaḥ
षष्ठि.	फलस्य phalsya	फलयोः phalyoḥ	फलानाम् phalānām
सप्तमी.	फले phale	फलयोः phalyoḥ	फलेषु phalesu
संमपोन.	फल phala	फले phale	फलानि phalāni

อา การันต์ สตรีลิงค์

सेना (กองทัพ)

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประดมา.	सेना senā	सेने sene	सेनाः senāḥ
ทวิटीया.	सेनाम् senām	सेने sene	सेनाः senāḥ
तद्यटीया.	सेनया senayā	सेनाभ्याम् senābhyām	सेनाभिः senābhiḥ
जटुरटी.	सेनायै senāyai	सेनाभ्याम् senābhyām	सेनाभ्यः senābhyah
पङ्गुजमी.	सेनायाः senāyāḥ	सेनाभ्याम् senābhyām	सेनाभ्यः senābhyah
षष्ठि.	सेनायाः senāyāḥ	सेनयोः senayoh	सेनानाम् senānām
सप्तमी.	सेनायाम् senāyām	सेनयोः senayoh	सेनासु senāsu
संमपोठन.	सेने sene	सेने sene	सेनाः senāḥ

อิ การันต์ पुलिङ्

मुनि (ผู้รู้, มุนี)

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประธมา.	मुनिः munih	मुनी munī	मुनयः munayaḥ
ทวิतीया.	मुनिम् munim	मुनी munī	मुनीन् munīn
ตฤतीया.	मुनिना muninā	मुनिभ्याम् munibhyām	मुनिभिः munibhiḥ
जटुरी.	मुनये munaye	मुनिभ्याम् munibhyām	मुनिभ्यः munibhyaḥ
पैण्जमी.	मुनेः muneḥ	मुनिभ्याम् munibhyām	मुनिभ्यः munibhyaḥ
षष्ठि.	मुनेः muneḥ	मुन्योः munyoḥ	मुनीनाम् munīnām
सप्तमी.	मुनौ munau	मुन्योः munyoḥ	मुनिषु munīṣu
संमिपोरन.	मुने mune	मुनी munī	मुनयः munayaḥ

อิ การันต์ นปุงสกลิงค์

वारि (น้ำ)

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประณมา.	वारि vāri	वारिणी vāriṇī	वारीणि vārīṇi
ทวิटीया.	वारि vāri	वारिणी vāriṇī	वारीणि vārīṇi
ตฤटीया.	वारिणा vāriṇā	वारिभ्याम् vāribhyām	वारिभिः vāribhiḥ
जटुरी.	वारिणे vāriṇe	वारिभ्याम् vāribhyām	वारिभ्यः vāribhyaḥ
प्लुजमी.	वारिणः vāriṇaḥ	वारिभ्याम् vāribhyām	वारिभ्यः vāribhyaḥ
षष्ठि.	वारिणः vāriṇaḥ	वारिणोः vāriṇoḥ	वारीणाम् vārīṇām
सप्तमी.	वारिणि vāriṇi	वारिणोः vāriṇoḥ	वारिषु vāriṣu
संमिपोन.	वारि, वारे vāri, vāre	वारिणी vāriṇī	वारीणि vārīṇi

อิ การ์รันต์ สตรีลิงค์

मति (ความรู้)

วิภक्ति	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประจมา.	मतिः matih	मती matī	मतयः matayaḥ
ทวิติยา.	मतिम् matim	मती matī	मतीः matīḥ
ตฤติยา.	मत्या matyā	मतिभ्याम् matibhyām	मतिभिः matibhiḥ
จตุรठी.	मतये, मत्यै mataye, matyai	मतिभ्याम् matibhyām	मतिभ्यः matibhyaḥ
पञ्चमी.	मतेः, मत्याः mateḥ, matyāḥ	मतिभ्याम् matibhyām	मतिभ्यः matibhyaḥ
षष्ठी.	मतेः, मत्याः mateḥ, matyāḥ	मत्योः matyoh	मतीनाम् matīnām
सप्तमी.	मतौ, मत्याम् matau, matyām	मत्योः matyoh	मतिषु matiṣu
संमपोरन.	मते mate	मती matī	मतयः matayaḥ

ศัพท์พจนานุกรมสันสกฤต-ไทย (กริยา)

ธาตุ	ไทย	ตัวอย่าง	ความหมาย
अङ् 10 อ.	องก	अङ्गयति, अङ्गयते	นับ, ตรา
अञ्च् 1 ป.	อญจ	अञ्चति	บูชา
अट् 1 ป.	อฏ	अटति	เที่ยวไป, ท่องเที่ยว
अत् 1 ป.	อต	अतति	ไป, เดิน, วิ่ง
अय् 1 อา.	อย	अयते	ไป
अर्च् 1 ป.	อรจ	अर्चति	บูชา
अर्ज् 1 ป.	อรช	अर्जति	ได้รับ, ทำ
अर्थ् 10 อา.	อรถ	अर्थयते	ขอ
अर्ह 1 ป.	อรห	अर्हति	บูชา, เคารพ, ควร
अर्ह ¹ 10 อ.	อรห	अर्हयति, अर्हयते	บูชา, เคารพ, ควร
अवधीर् 10 อ.	อวธีร	अवधीरयति, अवधीरयते	ไม่เคารพ, ลบหลู่
अव् 1 ป.	อว	अवति	รักษา, ป้องกัน
अस् 4 ป.	อส	अस्यति	ขวาง, โยน
आकर्ण् 10 อ.	อากรณ	आकर्णयति, आकर्णयते	ได้ยิน
इष (इच्छ) 6 ป.	อิษ (อิจณ)	इच्छति	ต้องการ
ईक्ष् 1 อา.	อีกษ	ईक्षते	เห็น, ดู

¹ दश् และ अर्ह เป็นธาตุหมวดที่ 1 ปรีสไมปที่ธาตุด้วย เช่น दशति, अर्हति
ตามลำดับ

สันสกฤตขั้นต้น 1

ธาตุ	ไทย	ตัวอย่าง	ความหมาย
ईर् ² 10 อ.	อีร	ईरयति, ईरयते	ไป
ईर्ष्य 1 ป.	อีรัชย	ईर्ष्यति	ริษยา
ईह 1 อา.	อีห	ईहते	มุ่งหมาย, พยายาม
उज्झ 6 ป.	อุชฌ	उज्झति	ทิ้ง
ऋ (ऋच्छ) 1 ป.	ฤ-ฤจฺจ	ऋच्छति	ไป, เคลื่อนที่
उह 1 อา.	อุห	उहते	วิจารณ์
एज् 1 ป.	เอช	एजति	ไหว, สั่น
एध् 1 อา.	เอธ	एधति	เติบโต, เพิ่ม
कथ् 10 อ.	กถ	कथयति, कथयते	บอก, กล่าว, พูด
कन्द 10 อ.	กนฑ	कन्दयति, कन्दयते	ร้องไห้
कम् ³ (कामय्) 1 อา.	กม (กามย)	कामयते	ใคร่, प्रารธना
कर्ण 10 อ.	กรณ	कर्णयति, कर्णयते	เจาะ, ไช
कृत् (कृन्त्) 6 ป.	กฤตฺ (กฤนต)	कृन्तति	ตัด
कृप् 10 อ.	กฤป	कृपयति, कृपयते	สามารถ, นึก, คิด
कृप् (कल्प) 1 อ.	กฤป (กल्प)	कल्पते	สามารถ
कृष् 6 อ.	กฤษ	कृषति, कृषते	ไถ
कृष् (कर्ष) 1 ป.	กฤษ (กรษ)	कर्षति	ไถ
कल् 1 อ.	กถ	कलयति, कलयते	นับ, ออกเสียง
काडश् 1 ป.	กาฏษ	काडश्ति	ต้องการ, प्रारธना

² ईर् เป็นธาตุหมวดที่ 1 ด้วย เช่น ईरति

³ अय् ถูกเพิ่มเข้ามาก่อนประกอบกับปัจจัยประจำหมวด เช่น कामयते

ธาตุ	ไทย	ตัวอย่าง	ความหมาย
कुत्स् 10 อา.	กุตส	कुत्सयते	ดูหมิ่น, นินทา
कुध् 4 ป.	กูธ	कुध्यति	โกรธ
कुप् 4 ป.	กูป	कुप्यति	โกรธ
क्रन्द् 1 ป.	กรณฑ	क्रन्दति	ร้องไห้
क्रम् ⁴ 1 อา, 4 ป.	กรม	क्रामति	ไป, เดินไป, กระโดด
क्रीड् 1 ป.	กรีฑ	क्रीडति	เล่น
कुश्(कोश्) 1 ป.	กรุศ (ไกรศ)	कोशति	ตะโกน, เรียก
क्लम्(क्लाम्) 1 ป.	กลม (กลาม)	क्लामति	เหนื่อย, อ่อนเปลี้ย
क्लम्(क्लाम्) 4 ป.	กลม (กลาม)	क्लाम्यति	เหนื่อย, เพลีย
क्लिद् 4 ป.	กลิท	क्लियति	โอดครวญ, ร้องไห้
क्लिश् 4 อา.	กลิส	क्लिश्यते	ทำให้ลำบาก,
क्वण् 1 ป.	กวณ	क्वणति	ออกเสียง
क्षप् 10 อุ.	กษป	क्षपयति, क्षपयते	ส่งไป, ขว้าง, ทิ้ง
क्षम् 1 อา.	กษม	क्षमते	ทน, สู้, อดกลั้น
क्षम्(क्षाम्) 4 ป.	กษม (กษาม)	क्षाम्यति	อดทน
क्षร 1 ป.	กษร	क्षरति	ไหล, ตก
क्षल् 10 อุ.	กษล	क्षलयति, क्षलयते	ล้าง, ฟอก
क्षिप् 6 อุ.	กษิป	क्षिपति, क्षิपते	ขว้าง, โยน, ทิ้ง
क्षुभ् 4 ป.	กษุภ	क्षुभ्यति	รบกวน
कृ(किर) 6 ป.	กฤ-กิริ	किरति	ทิ้ง, โปรว, หว่าน

⁴ ธาตุ **क्रम्** เป็นธาตุหมวดที่ 1 และ 4 เมื่อประกอบวิภक्तिฝ่ายปรัสนิมิต จะมีการยิดเสียงที่ต้นธาตุ เช่น **क्रामति, क्राम्यति** เป็นต้น

สันสกฤตขั้นต้น 1

ธาตุ	ไทย	ตัวอย่าง	ความหมาย
कृत् (कीर्त्) 10 อ.	กฤต (กีรุต)	कीर्तयति, कीर्तयते	ฉลอง, สมโภชน
खण्ड् 10 อ.	ขณฑ	खण्डयति, खण्डयते	ทุบ
खन् 1 อ.	ขน	खनति, खनते	ขุด
खाद् 1 ป.	ขาท	खादति	กิน
खेल् 1 ป.	खेल	खेलति	เล่น, สั่น, เขย่า, ไหว
गण् 10 อ.	คณ	गणयति, गणयते	นับ, คำนวณ
गद् 1 ป.	คท	गदति	พูด, กล่าว, พูดซ้ำ
गम् (गच्छ्) 1 ป.	คม (คจณ)	गच्छति	ไป
गर्ज् 1 ป.	ครช	गर्जति	คำราม, ร้อง
गर्ज् 10 อ.	ครช	गर्जयति, गर्जयते	คำราม, ถิ่น, ร้อง
गर्ह् 1 อ.	ครห	गर्हते	นินทา, ดุหมิ่น
गर्ह् ⁵ 10 อ.	ครห	गर्हयति, गर्हयते	ติเตียน, นินทา
गवेष् 10 อ.	คเวษ	गवेषयति, गवेषयते	แสวงหา, ค้นหา
गुञ्ज् 1 ป.	คุณช	गुञ्जति	(ผึ้ง) ร้อง, เสียงพึมพำ
गुण्ड् 10 อ.	คุณจ	गुण्डयति, गुण्डयते	ปกปิด
गुप् 10 อ.	คุป	गुपयति, गुपयते	คุ้มครอง
गुम्फ् 6 ป.	คุมฟ	गुम्फति	แต่ง, เรียบเรียง
गूह् ⁶ (गूह्) 1 อ.	คุห (คูห)	गूहति, गूहते	ซ่อน, หุ้ม, คลุม
ग्रन्थ् 10 อ.	ครนถ	ग्रन्थयति, ग्रन्थयते	ร้อย, ผูก

⁵ เป็นธาตุหมวดที่ 1 อาत्मเนปที่ธาตุด้วย เช่น गर्हते

⁶ ยึด उ ให้เป็นเสียงยาวก่อนนำไปประกอบปัจจัยประจำหมวด และไม่ต้องทำให้เป็นสระ
ชั้นคุณ จึงเป็น गूहति

ธาตุ	ไทย	ตัวอย่าง	ความหมาย
ग्रस् 1 อา.	ครส	ग्रस्ते	กิน, กลืน
ग्रस् 10 อุ.	ครส	ग्रसयति, ग्रसयते	กลืน, กิน
ग्राह् 1 อา.	คราห	ग्राहते	กวาน, แทะ, สังหาร
ग्लै (ग्लाय्) 1 ป.	คไล (คฺลาย)	ग्लायति	เหนื่อย, อิดโรย
गृ (गिर) 6 ป.	คฤ (คิร)	गिरति	กลืน, เขมือบ
गै (गाय्) 1 ป.	ไค (คาย)	गायति	ร้อง, ขับร้อง
घट् 1 อา.	ฆฏ	घटते	ประพฤติ, ทำ
घुष् 10 อุ.	ฆุษ	घोषयति, घोषयते	ประกาศ
घ्रा (जिघ्र) 1 ป.	ฆฺรา (ฆิฆฺร)	जिघ्रति	สูดดม, ดมกลิ่น
चम् ⁷ 1 ป.	จม	चमति	กิน, ดื่ม,
चर् 1 ป.	จร	चरति	เที่ยวไป, ประพฤติ
चर्च् 6 ป.	จรจ	चर्चति	พูด, กล่าว
चल् 1 ป.	จล	चलति	สั่น, โยก, ไหว
चित्(चेत्) 10 อา.	จิต-เจต	चेतयते	คิด, นึก, รู้สึก
चित्र 10 อุ.	จิตฺร	चित्रयति, चित्रयते	วาด, ระบายสี
चिन्त् 10 อุ.	จินต	चिन्तयति, चिन्तयते	คิด
चिह् 10 อุ.	จิหน	चिह्वयति, चिह्वयते	หมาย, แต้มน
चुद् 10 อุ.	จุท	चोदयति, चोदयते	ชี้แจง, ส่งไป, ถาม
चुम्ब् 1 ป.	จุมพ	चुम्बति	จุมพิต, จูบ
चुर(चोर्) 10 อุ.	จฺร-โจร	चोरयति, चोरयते	ลัก, ขโมย

⁷ เมื่อเติมอุปสรรค आ จะยืดยเสียงที่ต้นธาตุ เช่น आचामति

สันสกฤตขั้นต้น 1

ธาตุ	ไทย	ตัวอย่าง	ความหมาย
चूर्ण 10 อ.	จูรณ	चूर्णयति, चूर्णयते	ป่น, ตำ
च्युत् (च्चोत्) 1 ป.	จจุต (จโจต)	च्चोतति	เคลื่อนไป
चेष्ट 1 อา.	เจษฏ	चेष्टते	ประพฤติ, พากเพียร
छद् 10 อ.	ฉท	छादयति, छादयते	ปกปิด, คลุม, ห่อ
छर्द् 10 อ.	ฉรฑ	छर्दयति, छर्दयते	อาเจียน
जन् (जा) 4 อา.	ชน (ชา)	जायते	เกิด
जप् 1 ป.	ชป	जपति	สวด, สาธยาย
जृम्भ् 1 อา.	ชฌมภ	जृम्भते	หาว, อ้าปาก
जल्प् 1 ป.	ชลป	जल्पति	กล่าว, บอก, เพ้อ
जि (जय्) 1 ป.	จิ (ชย)	जयति	ชนะ
जीव् 1 ป.	จีว	जीवति	เป็นอยู่
जुष् 6 อา.	จุษ	जुषते	นีก, คิด, คำนิ่ง
ज्ञप् 10 อ.	ชญป	ज्ञापयति, ज्ञापयते	รู้, ทราบ
ज्ञा ⁸ (ज्ञाप) 10 อ.	ชญา (ชญาป)	आज्ञापयति, आज्ञापयते	รู้, เข้าใจ
ज्वल् 1 ป.	ชวล	ज्वलति	ส่องแสง, ประกาศ
जृ (जीर्) 4 ป.	ชฌ (จีร)	जीर्यति	แก่, เฒ่า, โทรม
डी (डय्) 1 อา.	ठी (ทย)	ढयते	บิน, ไปในอากาศ

⁸ นิยมประกอบกับอุปสรรค आ

ธาตุ	ไทย	ตัวอย่าง	ความหมาย
तक्ष् ⁹ 1 ป.	ตक्ष	तक्षति	ตัด, หั่น, เฉือน
तड् 10 อ.	ตฑ	ताडयति, ताडयते	ตี
तप् 1 ป.	ตป	तपति	เผาไหม้
तप् ¹⁰ 10 อ.	ตป	तापयति, तापयते	เผาไหม้
त्यज् 1 ป.	ตยช	त्यजति	ทิ้ง, สละ, เลิก
तर्क् 10 อ.	ตรกก	तर्कयति, तर्कयते	ตรึก, คิด, พิจารณา
तर्ज् 10 อา.	ตรช	तर्जयते	ครหา, นินทา
तृप् 4 ป.	ตลป	तृप्यति	ยินดี
तृप् 10 อ.	ตลป	तर्पयति, तर्पयते	พอใจ, ขอบใจ
तुद् 6 อ.	ตฑ	तुदति, तुदते	เจ็บ, ปวด, รังแก
तुल् 10 อ.	ตล	तोलयति, तोलयते	ชั่ง
तुष् 4 ป.	ตษ	तुष्यति	พอใจ, ขอบใจ
त्रप् 1 อา.	ตรป	त्रपते	เสี้ยม, เจียมตัว
त्रस् 1 ป.	ตรส	त्रसति	กลัว, เกรง, ขยาด
त्रुद् ¹¹ 6 ป.	ตรฎ	त्रुटति	ตัด, ฝ่า
त्वर 1 อา.	ตวร	त्वरते	ด่วน, รีบด่วน
तृ (तर) 1 ป.	ตฤ (ตจ)	तरति	ข้าม, ว่ายข้าม
त्रै (त्राय) 1 อา.	ไตร (ตราย)	त्रायते	รักษา, ป้องกัน

⁹ เมื่อหมายถึง ปอก หรือ ถาก “to pare” จะเป็นธาตุหมวดที่ 1 และ 5 เช่น तक्षति,

तक्षणीति

¹⁰ เป็นธาตุหมวดที่ 1 ปรัชไมปัตธาตุด้วย เช่น तपति

¹¹ त्रुद् เป็นธาตุหมวดที่ 4 ด้วย

สันสกฤตขั้นต้น 1

ธาตุ	ไทย	ตัวอย่าง	ความหมาย
दण्ड् 10 อ.	ทณฑ	दण्डयति, दण्डयते	ทำโทษ, ลงโทษ
दृ ¹² (द्रिय्) 6 อ.	ทฤ (ทริย)	आद्रियते	นมัสการ, บูชา
दृप् 4 ป.	ทฤป	दृप्यति	ดีใจ, ชื่นชม, ยินดี
दृश् (पश्य्) 1 ป.	ทฤศ (ปศย)	पश्यति	เห็น, ดู
दल् 1 ป.	ทล	दलति	แบ่ง, ตัด, เจาะ
दश् 1 ป.	ทศ	दशति	กัด, ขบ, ต่อย
दश् (दंश्) 10 อ.	ทศ (ทंस)	दंशयते	กัด, ขบ, ต่อย
दह् 1 ป.	ทห	दहति	เผา, ไหม้
दिक् (दीक्) 4 ป.	ทิว (ทิว)	दीव्यति	เล่น
दिश् 6 อ.	ทิศ	दिशति, दिशते	ชี้, แสดง
दीप् 4 อ.	ทීป	दीप्यते	ส่องแสง, ลูกโป่ง
दुष् 4 ป.	ทุษ	दुष्यति	ทำผิด, ประพฤติผิด
दू 4 อ.	ทู	दूयते	ทนทุกข์, ร้อนใจ
द्युत् (द्योत्) 1 อ.	ทยุต (ไทยต)	द्योतते	ประกาศ, ส่องแสง
दय् 1 อ.	ทย	दयते	ให้, อุปการะ
द्रु (द्रव्) 1 ป.	ทรุ (ทรว)	द्रवति	ไป, เดิน, เคลื่อนที่
द्रुह् 4 ป.	ทรุห	द्रुहति	ทำร้าย
धृ 10 อ.	ธฤ	धारयति, धारयते	ทรงไว้
धृ (धर) 1 อ.	ธฤ (ธร)	धरति, धरते	ทรง, ตั้งอยู่
धाव् 1 ป.	ธาว	धावति	วิ่ง
धू (धुव) 6 ป.	ธู (ธูว)	धुवति	ลั่น, เขย่า, ไหว

¹² ธาตุนี้นิยมใช้กับอุปสรรค आ

ธาตุ	ไทย	ตัวอย่าง	ความหมาย
धू (धृन्) 10 อ.	ธู (ธูन्)	धूनयति, धूनयते	สั่น, เขย่า, ไหว
ध्मा (धम्) 1 ป.	ธมา (ธม)	धमति	เป่า, พัด
ध्वन् 1 ป.	ธวาน	ध्वनति	ดัง, ลั่น
ध्वन् 10 อ.	ธวาน	ध्वनयति, ध्वनयते	ดัง, ลั่น, ส่งเสียง
धे (धय्) 1 ป.	เธ (ธย)	धयति	ดูด, ต่อม
ध्यै (ध्याय्) 1 ป.	ไธย (ธฺยาย)	ध्यायति	เพ่ง
नद् 1 ป.	นญ	नटति	ฟ้อน, รำ
नद् 1 ป.	นท	नदति	บันลือ, ออกเสียง
नन्द 1 ป.	นนท	नन्दति	ยินดี
नम् 1 ป.	นม	नमति	ไหว้, นอบน้อม
नर्द् 1 ป.	นรท	नर्दति	คำราม, ออกเสียง
नृत् 4 ป.	นฤต	नृत्यति	ฟ้อน, รำ, เต้น
नश् 4 ป.	นศ	नश्यति	พินาศ, ฉิบหาย
नह् 4 อ.	นท	नह्यति, नह्यते	ผูก, มัด
निन्द 1 ป.	นินท	निन्दति	นินทา, ตีเตียน
नी (नय्) 1 อ.	นี (นย)	नयति, नयते	นำไป
नुद् 6 อ.	นุท	नुदति, नुदते	บรรเทา
पच् 1 อ.	ปจ	पचति, पचते	หุง, ต้ม
पठ् 1 ป.	ปฐ	पठति	อ่าน, เรียน
पत् 1 ป.	ปต	पतति	ตกไป, หล่น
पद् 10 อา.	ปท	पदयते	ไป, ถึง
पा (पिब्) 1 ป.	ปา-ปิพ	पिबति	ดื่ม
पार 10 อ.	ปาร	पारयति पारयते	สำเร็จ, บรรลุ, ลุล่วง

สันสกฤตขั้นต้น 1

ธาตุ	ไทย	ตัวอย่าง	ความหมาย
पाल् 10 อ.	पाल	पालयति पालयते	รักษา, ค้ำครอง
पीड् 10 อ.	पीฑ	पीडयति पीडयते	เบียดเบียน
पुष् 4 ป.	ปุษ	पुष्यति	เลี้ยงดู
पुष्प् 4 ป.	ปุษป	पुष्प्यति	บาน
पूज् 10 อ.	ปุช	पूजयति पूजयते	บูชา
पूर 4 อา.	ปุร	पूर्यते	เต็ม, อิ่ม
पूर ¹³ 10 อ.	ปุร	पूरयति पूरयते	อิ่ม, พอใจ, เต็ม
प्रच्छ (पृच्छ) 6 ป.	ปรจฉ (ปฤจฉ)	पृच्छति	ถาม
प्रथ् 1 อา.	ปรถ	प्रथते	แผ่, กระจาย
प्रथ् 10 อ.	ปรถ	प्रथयति प्रथयते	แผ่, กระจาย
प्री 4 อา.	ปรี	प्रीयते	พอใจ, ยินดี, รัก
प्री (प्रीण) 10 อ.	ปรี-ปรีณ	प्रीणयति प्रीणयते	พอใจ, ยินดี, รัก
प्लुष् 4 ป.	ปลุษ	प्लुष्यति	เผา
पृ ¹⁴ 10 อ. *	ปฤ	पारयति पारयते	เต็ม, ป้องกัน, รักษา
फल् 1 ป.	ผล	फलति	ผลิตผล
फुल् 1 ป.	ผลล	फुल्लति	บาน, ออกช่อ
बाध् 1 อา.	พาธ	बाधते	ต่อสู้, ต่อต้าน
बुक् 1 ป.	พุก	बुक्कति	เห่า, พุด
बुध् 4 อา.	พุธ	बुध्यते	รู้, เข้าใจ

¹³ เป็นธาตุหมวดที่ 4 ด้วย เช่น पूर्यते

¹⁴ पृ, भूष्, मह्, मान्, मार्ग, मूर्, และ मृज् เป็นธาตุหมวดที่ 1 ปรัสไมปที่ธาตุด้วย
เช่น परति, भूषति, महति, मानति, मार्गति, मूर्त्रति และ मृजति ตามลำดับ

ธาตุ	ไทย	ตัวอย่าง	ความหมาย
बुध (โบธฺ) 1 อ.	พุธ (โพธฺ)	बोधति, बोधते	รู้
भक्ष् 10 อ.	ภक्ष	भक्षयति, भक्षयते	กิน
भज् 1 อ.	ภช	भजति, भजते	แบ่ง
भण् 1 ป.	ภณ	भणति	กล่าว, พูด
भर्त्स् 10 อา.	ภตรฺส	भर्त्सयते	นินทา
भृ (भर) 1 อ.	ภฤ (ภร)	भरति, भरते	ถือไป, นำไป
भाष् 1 อา.	ภาษ	भाषते	กล่าว, พูด
भास् 1 อา.	ภาส	भासते	ส่องแสง
भिक्ष् 1 อา.	ภิกษ	भिक्षते	ขอ
भू ¹⁵ 10 อา.	ภู	भावयते	ได้
भू 10 อ.	ภู	भावयति, भावयते	เป็น, ทำให้บริสุทธิ์
भू (भव) 1 ป.	ภู (ภว)	भवति	มี, เป็น
भूष् 10 อ. *	ภูษ	भूषयति, भूषयते	ประดับ, แต่ง
भ्रम् 1 ป.	ภรม	भ्रमति	หมุน, วน, เดิน
भ्रम् ¹⁶ (भ्राम्) 4 ป.	ภรม (ภราม)	भ्राम्यति	ท่องเที่ยวไป
भ्राज् 1 อา.	ภราช	भ्राजते	ประกาศ, ส่องแสง
मण्ड् 10 อ.	มณฺฑ	मण्डयति, मण्डयते	ประดับ, ตกแต่ง
मद् (माद्) 4 ป.	มท (มาท)	माद्यति	เมา
मन् 4 อา.	มน	मन्यते	คิด
मन्त्र् 10 อา.	มนตร	मन्त्रयते	ปรีक्षा

¹⁵ เป็นธาตุหมวดที่ 1 ด้วย เช่น भवते

¹⁶ เป็นธาตุหมวดที่ 1 ด้วย

สันสกฤตขั้นต้น 1

ธาตุ	ไทย	ตัวอย่าง	ความหมาย
मन् 10 อ.	มนตร	मन्त्रयति, मन्त्रयते	ปรีกษา
मृग् 17 10 อา.	มฤค	मृगयते	ติดตาม,ไล่
मृज् 10 อ. *	มฤช	मार्जयति, मार्जयते	ล้าง,ชำระ
मृ 18 (क्रिय) 6 อา.	มฤ (มริย)	म्रियते	ตาย
मृश् 6 ป.	มฤศ	मृशति	จับ,แตะ
मृष् 4 อ.	มฤษ	मृष्यति, मृष्यते	อดทน, พากเพียร
मृष् 10 อ.	มฤษ	मर्षयति, मर्षयते	ทน
मलै (मलाय्) 1 ป.	มไล (มลาย)	मलायति	เหนื่อย,อ่อนเปลี้ย
मस्ज् (मज्ज) 6 ป.	มสช (มชช)	मज्जति	ดำนํ้า, แช่นํ้า, ล้าง
मह् 10 อ. *	มห	महयति, महयते	บูชา
मान् 10 อ. *	มาน	मानयति, मानयते	นับถือ
मार्ग् 10 อ. *	มารค	मार्गयति, मार्गयते	แสวงหา
मार्ज 10 อ.	มารช	मार्जयति, मार्जयते	ชำระ
मिल् 6 อ.	มิล	मिलति, मिलते	ปิด, พบ, เจอ
मिश्र 10 อ.	มิศร	मिश्रयति, मिश्रयते	ผสม, ระคน
मील् 1 ป.	มีล	मीलति	ปิดตา, กะพริบตา
मुच् 6 อ.	มุจ	मुचति, मुचते	ปล่อย, พ้น
मुच् 10 อ.	มุจ	मोचयति, मोचयते	ปล่อย, พ้น
मुद् 10 อ.	มุฑ	मोदयति, मोदयते	ยินดี
मुद् (मोद्) 1 อา.	มุฑ (โมท)	मोदते	ยินดี

¹⁷ เป็นธาตุหมวดที่ 1,4 ด้วย เช่น मृगते, मृग्यते ตามลำดับ

¹⁸ ธาตุ मृ เป็นปรัสไมปที่ธาตุ ในวิภक्ति लिद्, लुद्, लुङ

ธาตุ	ไทย	ตัวอย่าง	ความหมาย
मुह् 4 ป.	มฺห	मुह्यति	หลง
मूर्च्छ् 1 ป.	มฺจฺรณ	मूर्च्छति	หมดสติ
मृन् 10 อ. *	มฺตร	मृत्रयति, मृत्रयते	ปัสสาวะ, เยี่ยว
मना (मन्) 1 ป.	มนฺนา (มน)	मनति	คิด, ปรีक्षा
यज् 1 อ.	ยชฺ	यजति, यजते	บวงสรวง, ทำพิธี
यत् 1 อา.	ยต	यतเต	ตั้งใจ, หมั่น, พากเพียร
यम् (यच्छ) 1 ป.	ยม (ยจฺณ)	यच्छति	ให้
यस् 4 ป.	ยส	यस्यति	พยายาม
याच् 1 อ.	ยาจ	याचति, याचते	ขอ
युज् 4 อา.	ยฺช	युज्यते	เพ่ง, สำรวมในสมาธิ
युज् ¹⁹ 10 อ. *	ยฺช	युजयति, युजयते	ประกอบ
युध् 4 อา.	ยฺธ	युध्यते	รบ, ฆ่า
रक्ष् 1 ป.	รกฺษ	रक्षति	รักษา
रज् 10 อ.	รช	रजयति, रजयते	จัดแจง, แต่ง
रज्ज् (रज्) 4 อ.	รณฺช (รช)	रज्यति, रज्यते	ย้อม
रट् 1 ป.	รณ	रटति	ตะโกน, ร้องเรียก
रभ् ²⁰ 1 อา.	รภ	आरभते	เริ่ม
रम् 1 อา.	รม	रमते	เล่น
रह् 10 อ. *	รห	रहयति, रहयते	ทิ้ง, สละ

¹⁹ युज्, रह्, वच् และ वृज् เป็นธาตุหมวดที่ 1 ปราศไมปที่ธาตุด้วย เช่น योजति, रहति, वचति และ वृजति ตามลำดับ

²⁰ ธาตุนี้นักเติมอุปสรรค आ

สันสกฤตขั้นต้น 1

ธาตุ	ไทย	ตัวอย่าง	ความหมาย
राज् 1 อ.	ราช	राजति, राजते	ส่องแสง
रुच् (रोच्) 1 อา.	รุจ (โรจ)	रोचते	ยินดี, ส่องแสง
रुज् 6 ป.	รุช	रुजति	เสียดแทง
रुष् 10 อ.	รุษ	रुषयति, रुषयते	โกรธ
रुह (रोह) 1 ป.	รุห (โรห)	रोहति	งอก
रूप् 10 อ.	รูป	रूपयति, रूपयते	คุม, แสดงรูป
लक्ष् ²¹ 10 อ.	ลกษ	लक्षयति, लक्षयते	ดู, เห็น, พิจารณา
लङ् 1 อา.	ลัฆ	लङ्यते	กระโดด
लङ् 10 อ.	ลัฆ	लङ्यति, लङ्यते	กระโดด
लप् 1 ป.	ลป	लपति	กล่าว, พูด
लभ् 1 อา.	ลภ	लभते	ได้
लल् 10 อา.	ลล	लालयते	เล่น, เล่นสนุก
लष् 1 ป.	ลษ	लषति	ปรารภ
लस् 1 ป.	ลส	लसति	ส่องแสง
लिख् 6 ป.	ลิข	लिखति	เขียน
लिप् (लिम्प) 6 อ.	ลีป (ลิมป)	लिम्पति, लिम्पते	ฉาบ, ทา
ली 4 อา.	ลี	लीयते	ติด, ยึดมั่น
लुद् (लुप्) 1 ป.	ลูจ (ลูปจ)	लुप्यति	ลัก
लुप् (लुम्प) 6 อ.	ลูป (ลูมป)	लुम्पति, लुम्पते	ทำลาย, ปล้น
लुभ् 4 ป.	ลูภ	लुभ्यति	โลภ
लोक् 1 อา.	โลก	लोकते	มองดู, เห็น

²¹ เป็นธาตุหมวดที่ 1 อาตมเนปที่ธาตุ เช่น लक्षते

ธาตุ	ไทย	ตัวอย่าง	ความหมาย
लोक 10 อ.	โลก	लोकयति, लोकयते	มองดู, เห็น
लोच 10 อ.	โลจ	लोचयति, लोचयते	กล่าว, ส่องแสง
वच् 10 อ. *	วจ	वाचयति, वाचयते	กล่าว
वद् 1 ป.	วท	वदति	กล่าว, พูด
वद् ²² 10 อ. *	วท	वदयति, वदयते	พูด, บอก, แจ้ง
वन्द 1 อา.	วนท	वन्दते	ไหว้
वप् 1 อ.	วป	वपति, वपते	หว่าน, ไพรย
वम् 1 ป.	วม	वमति	อาเจียน
वर 10 อ.	วร	वरयति, वरयते	ใคร่, อยากได้, ขอ
वर्ण 10 อ.	วรณ	वर्णयति, वर्णयते	พรรณนา, อธิบาย
वर्ध 10 อ.	วรธ	वर्धयति, वर्धयते	ตัด, แบ่ง, บรรจุ
वृ 10 อ. *	วฤ	वारयति, वारयते	เลือก
वृज् 10 อ. *	วฤช	वर्जयति, वर्जयते	หลีกเลี่ยง, เว้น
वृत् (वर्त्) 1 อา.	วฤต (วรต)	वर्तते	เป็นไป
वृध् (वर्ध) 1 อา.	วฤธ (วรธ)	वर्धते	เจริญ, งอกงาม
वृष् (वर्ष) 1 ป.	วฤษ (วรษ)	वर्षति	(ฝน) ตก
वल् 1 อา.	วล	वलते	เดิน, เคลื่อนที่
वस् 1 อ.	วล	वसति, वसते	อยู่, อาศัยอยู่
वस् 10 อ.	วล	वसयति, वसयते	กลิ่นหอม, ตัด, ฆ่า
वह 1 อ.	วห	वहति, वहते	พาไป, ลอยไป

²² वद्, वृ และ व्यच् เป็นธาตุหมวดที่ 1 อยู่ยปที่ธาตุด้วย เช่น वदति, वदते, वरति,

वरते และ व्ययति, व्ययते ตามลำดับ

สันสกฤตขั้นต้น 1

ธาตุ	ไทย	ตัวอย่าง	ความหมาย
वाञ्छ् 1 ป.	วาณฺณ	वाञ्छति	ปรารถนา, ออยาก
विज् 6 อา.	วิชฺ	विजते	กลัว, สั่น, เขย่า
विद् 4 อา.	วิทฺ	विद्यते	รู้, ทราบ
विद् 10 อา.	วิทฺ	विद्यते	รู้, ทราบ
विद् (विन्द) 6 อุ.	วิทฺ (วินฺท)	विन्दति, विन्दते	ได้รับ, บรรลุ
विश् 6 ป.	วิศฺ	विशति	เข้าไป
वीज् 10 อุ.	วีชฺ	वीजयति, वीजयते	พัด, โบก, วี
व्यथ् 1 อา.	วฺยถ	व्यथते	กลัว, ไม่สงบ
व्यध् (विध्) 4 ป.	วฺยธฺ (วฺยธ)	विध्यति	แทง, ยิง
व्यय् 10 อุ.*	วฺยย	व्यययति, व्यययते	ใช้, จ่าย
व्रज् 1 ป.	วฺรช	व्रजति	ไป
व्रण् 10 อุ.	วฺรณ	व्रणयति, व्रणयते	ทำร้าย
वेप् 1 อา.	เวป	वेपते	เขย่า, สั่น
वे (वय्) 1 อุ.	เว-วย	वयति, वयते	ถัก, ทอ (ผ้า)
वेष्ट् 1 อา.	เวษฺฏ	वेष्टते	ล้อม
शङ्क् 1 อา.	ศงฺก	शङ्कते	สงสัย
शब्द् 10 อุ.	ศพฺท	शब्दयति शब्दयते	กล่าว, ออกเสียง
शम् (शाम्) 4 ป.	ศม (ศาม)	शाम्यति	สงบ, ระวัง
शंस् 1 ป.	ศสฺ	शंसति	สรรเสริญ
शिक्ष् 1 อา.	ศิกฺษ	शिक्षते	ศึกษา, เรียน
शील् 10 อุ.	ศีล	शीलयति, शीलयते	หัด, ฝึก
शुच् (शोच्) 1 ป.	ศฺจ-ศฺจ	शोचति	เศร้าโศก, เสียใจ
शुध् 4 ป.	ศฺจ	शुध्यति	บริสุทธิ์, หอมสด

ธาตุ	ไทย	ตัวอย่าง	ความหมาย
शुभ् (शोभ्) 1 อว.	ศุภ-โศภ	शोभते	งาม, ส่องแสง
शुष् 4 ป.	ศุષ	शुष्यति	แห้ง
अण् ²³ 10 อ.	ศรณ	विश्राणयति, विश्राणयते	ให้, ถวาย
अम्/आम् 4 ป.	ศรม-ศรाम	आम्यति	ระงับ, สงบ
श्रु ²⁴ (शृ) 1 ป.	ศรุ-ศฤ	शृणोति	ฟัง, ได้ยิน
श्लाघ् 1 อว.	ศลาฆ	श्लाघते	สรรเสริญ, ยอ
श्लिष् 4 ป.	ศลिक्ष	श्लिष्यति	กอด
श्लिष् ¹⁰ อ.	ศลिक्ष	श्लेषयति, श्लेषयते	กอด, เกาะ, รวม
श्वस् 2 ป.	ศวส	श्वसिति	หายใจ, อยู่
ष्ठिव् ²⁵ (ष्ठिव्) 4 ป.	ษฐีว-ษฐीว	ष्ठिव्यति	บ้วน
सद्, सीद् 6 ป.	สท-สீท	सीदति	นั่ง, จม
सभाज् 10 อ.	สภาช	सभाजयति, सभ ाजयते	พอใจ
सृज् 6 ป.	สฤช	सृजति	สร้าง
सृ (धाव्) 1 ป.	สฤ (ธาว)	धावति	วิ่ง
सृप (सर्प) 1 ป.	สฤป (สรูป)	सर्पति	ไป, เลื้อยไป
सृ ²⁶ (सर) 1 ป.	สฤ (सर)	सरति	เคลื่อนย้าย, เคลื่อนที่

²³ มักประกอบกับอุปสรรค वि

²⁴ श्रु เป็นธาตุหมวดที่ 1 แต่การแจกวิภक्तिเหมือนกับธาตุ หมวดที่ 8

²⁵ เป็นธาตุหมวดที่ 1 ด้วย เช่น श्रिवति

²⁶ ธาตุ सृ จะเปลี่ยนรูปเป็น धाव् ในความหมายว่า “วิ่ง” ดังนั้น धावति แปลว่า วิ่ง

สันสกฤตขั้นต้น 1

ธาตุ	ไทย	ตัวอย่าง	ความหมาย
सह् 1 อว.	สห	सहते	ทนทาน, ทรงแไว้
सह् 10 อุ.	สห	साहयति, साहयते	อดทน, อดกลั้น
सान्त्व 10 อุ.	सानตว	सान्त्वयति, सान्त्वयते	ระงับ, ปรโลบ
सिच् (सिञ्च्) 6 อุ.	สีจ (สีณจ)	सिञ्चति, सिञ्चते	รด
सिद् 4 อว.	สีท	सिद्यते	มีทุกข์, เป็นทุกข์
सिध् 4 ป.	สีธ	सिध्यति	สำเร็จ
सिब् (सीब्) 4 ป.	สีว (สีว)	सीव्यति	เย็บ
सुख् 10 อุ.	สุข	सुखयति, सुखयते	มีความสุข
सू 4 อว.	สุ	सूयते	คลอด
सूद् 1 อว.	สุท	सूदते	ฆ่า, ทำลาย
सूद् 10 อุ.	สุท	सूदयति, सूदयते	ฆ่า, ทำลาย
स्वल् 1 ป.	สขล	स्वलति	หกล้ม
स्था (तिष्ठ) 1 ป.	สธา (ติष्ठ)	तिष्ठति	ยืน, ตั้งอยู่
स्निह् 4 ป.	สนิห	स्निह्यति	รัก
स्पन्द् 1 อว.	สปนท	स्पन्दते	สั่น, ไหว, เต้น
स्पृश् 6 ป.	สปฤศ	स्पृशति	แตะ, สัมผัส
स्पृह् 10 อุ.	สปฤห	स्पृहयति, स्पृहयते	อยาก, ปรารถนา
स्पश् 10 อว.	สปศ	स्पाशयते	ร้อย, รวบรวม
स्फुट् 6 ป.	สฝฏ	स्फुटति	บาน
स्फुट् 10 อุ.	สฝฏ	स्फुटयति, स्फुटयते	บาน, แยม

ส่วน सरति แปลว่า เคลื่อนย้าย, เคลื่อนที่

ธาตุ	ไทย	ตัวอย่าง	ความหมาย
स्फु 6 ป.	สผุ	स्फुरति	เคลื่อนไหว
स्मृ (स्मร) 1 ป.	สมฤ-สมร	स्मरति	ระลึกถึง, จำ
स्यन्द् 1 อ.	สยนุ	स्यन्दते	ประพรม, ริน, กลั่น
खंस् 1 อ.	ขร้ง	खंसते	ตก, ร่วง, หล่น, จม
स्वज् 1 อ.	สวช	स्वजते	เกิด, สร้าง
स्वद् 1 อ.	สวท	स्वदते	ชิม, หวาน
स्वाद 10 อ.	สวาท	स्वादयति, स्वादयते	ชิม
स्विद् 4 ป.	สวิท	स्विद्यति	(เหงื่อ) ไหล
सेध् 1 ป.	เสธ	सेधति	ไป
हष् 4 ป.	หษ	हष्यति	ร่าเริง
हस् 1 ป.	หส	हसति	หัวเราะ
हिंस 10 อ.	หีส	हिंसयति, हिंसयते	ทำร้าย, เบียดเบียน
हृ (हर) 1 อ.	หรุ	हरति, हरते	นำไป
हप् 10 อ.	หุลป	हापयति, हापयते	พูด, กล่าว
ह्लाद् 1 อ.	หฺลาท	ह्लादते	ยินดี, รื่นรมย์
ह्वे (ह्वय) 1 อ.	เหว (หฺวย)	ह्वयति, ह्वयते	เรียก

ศัพทานุกรมสันสกฤต-ไทย (คำนาม)

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
अ			
अकाल (पुल.)	akāla	อกาล	ไม่มีกาล
अक्षमा (สตร.)	akṣamā	อกษมา	อิจฉา, ริษยา
अक्षर (पुल., นปुं.)	akṣra	อกษร	ความไม่เสื่อม
अक्षि (นปुं.)	akṣi	อกษิ	นัยน์ตา
अखिल (कुณ.)	akhila	อขิล	ทั้งหมด, ทั้งปวง
अगद (पुल.)	agada	อคท	ยา
अग्नि (पुल.)	agni	อคุณี	ไฟ, เทพอัคนี
अग्र (นปुं.)	agra	อคร	ยอด, ปลาย
अज (पुल.)	aja	อช	แพะ
अज्ञान (นปुं.)	ajñāna	อชฺญาน	ความไม่รู้
अटवी (สตร.)	aṭavī	อฏวี่	ดง, ป่า
अण्ड (นปुं.)	aṇḍa	อณฺฑ	ไข่
अतः (อพย.)	ataḥ	อตะ	เพราะฉะนั้น, ดังนั้น
अतिथि (पुल.)	atithi	อติถิ	แขก, ผู้มาเยือน
अतीव (อพย.)	atīva	อตีว	อย่างยิ่ง, เกิน, มาก
अत्र (อพย.)	atra	อตร	ที่นี่
अत्यय (पुल.)	atyaya	อตฺยย	การทำลาย
अथवा (อพย.)	athavā	อถวา	หรือ, อีกอย่างหนึ่ง
अद्य (อพย.)	adya	อทย	วันนี้
अधमर्ण (पुल.)	adhamarṇa	อธมรณ	ลูกหนี้

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
अध्ययन (นปฺง.)	adhyayana	อธฺยยณ	การเรียน, ศึกษา
अधर्म (ปฺล.)	adharma	อธฺรม	อธรรม, บาป
अधिपति (ปฺล.)	adhipati	อธิปติ	นาย, เจ้านาย
अधुना (อฺพย.)	adhunā	อธฺนา	เดี๋ยวนี้
अधुव (ปฺล., นปฺง.)	adhuva	อธฺว	ความไม่แน่นอน
अनल (ปฺล.)	anala	อนล	ไฟ
अनुज्ञा (สตร.)	anujñā	อนฺจุญฺา	การอนุญาต
अनुराग (ปฺล.)	anurāga	อนฺราราก	ความรัก
अनृत (นปฺง.)	anṛta	อนฤต	คำโกหก, คำเท็จ
अन्ध (คฺณ.)	andha	อนธ	มืด, บอด
अन्न (นปฺง.)	anna	อนน	ข้าว, อาหาร
अपाय (ปฺล.)	apāya	อปาย	อบาย
अपि (อฺพย.)	api	อปี	แม้, แม้แต่, บ้าง
अप्रिय (คฺณ.)	apriya	อปรีย	ไม่ชอบ, ไม่เป็นที่รัก
अभिधान (นปฺง.)	abhidhāna	อภิธาน	ชื่อ
अभिषेक (ปฺล.)	abhiṣeka	อภิเชก	การอภิเชก, พิธีสวมมงกุฎ
अमात्य (ปฺล.)	amātya	อมาตย	อำมาตย์
अम्बर (นปฺง.)	ambara	อมพร	ท้องฟ้า
अयोध्या (สตร.)	ayodhyā	อโยธยา	เมืองอโยธยา
अरण्य (นปฺง.)	araṇya	อรณฺย	ป่า
अरि (ปฺล.)	ari	อริ	ข้าศึก, ศัตรู
अर्चन (นปฺง.)	arcana	อรจน	การบูชา
अर्जुन (ปฺล.)	arjuna	อรชฺน	ชื่ออรชฺน

สันสกฤตขั้นต้น 1

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
अलंकार (ปु.ล.)	alaṃkāra	อลังการ	เครื่องประดับ
अलम् (อ.พย.)	alam	อลม	พอ, อย่างเดียว
अलि (ป.ล.)	ali	อลิ	ผึ้ง
अल्प (ค.ณ.)	alpa	อลป	น้อย, เล็ก
अवकाश (ป.ล.)	avakāśa	อวกาศ	อวกาศ, ห้อง
अश्रु (น.ป.ง.)	aśru	อศรุ	น้ำตา
अश्व (ป.ล.)	aśva	อศว	ม้า
असत्य (น.ป.ง.)	asatya	อสตย	ความจริง, ไม่จริง
असि (ป.ล.)	asi	อสิ	ดาบ
असुर (ป.ล.)	asura	อสุร	อสูร, ปีศาจ
अस्थि (น.ป.ง.)	asthi	อสถิ	กระดูก
अहि (ป.ล.)	ahi	อหิ	งู
आ			
आकाश (ป.ล.)	ākāśa	อากาศ	อากาศ, ท้องฟ้า
आचार (ป.ล.)	ācāra	อาจาร	ความประพฤติ
आचार्य (ป.ล.)	ācārya	อาจารย์	อาจารย์
आज्ञा (ส.ตร.)	ājñā	อาชญา	คำสั่ง, อาชญา
आदर (ป.ล.)	ādara	อาทร	นับถือ, เคารพ
आदेश (ป.ล.)	ādeśa	อาเทศ	คำสั่ง
आम्र (น.ป.ง.)	āmra	อามร	มะม่วง
आयास (ป.ล.)	āyāsa	อายาส	ความพยายาม
आरम्भ (ป.ล.)	ārambha	อารมภ	การเริ่มต้น

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
आराधन (นปฺง.)	ārādhana	อาราธน	อาราธนา
आर्य (ปฺล.)	ārya	อารย	อารยัน, ผู้ประเสริฐ
आवरण (นปฺง.)	āvaraṇa	อาวรณ	อาภรณ์, เครื่องนุ่งห่ม
आशा (สตร.)	āsā	อาศา	ความหวัง
आशीर्वाद (ปฺล.)	āsīrvāda	อาศีรวาท	คำอวยพร
आश्रम (ปฺล.)	āśrama	อาศรม	อาศรม
आसन (นปฺง.)	āsana	อาสน	อาสนะ, ที่นั่ง
आहार (ปฺล.)	āhāra	อาหาร	อาหาร
इ			
इच्छा (สตร.)	icchā	อิจฉา	ความต้องการ, ความอยาก
इति (อฺพย.)	iti	อิติ	ดังนี้, ดังนั้น
इत्थम् (อฺพย.)	ittham	อิตถม	ด้วยเหตุนี้
इन्दु (ปฺล.)	indu	อินทุ	พระจันทร์
इन्द्र (ปฺล.)	indra	อินทร	พระอินทร์
इन्धन (นปฺง.)	indhana	อินธน	น้ำมัน, เชื้อเพลิง
इव (อฺพย.)	iva	อิว	เพี่ยงดัง, เหมือน
इषु (ปฺล.)	iṣu	อิษุ	ลูกศร
इह (อฺพย.)	iha	อิห	ที่นี่
ई			
ईश्वर (ปฺล.)	īśvara	อีศฺวร	พระเจ้า, พระอีศฺวร
ईति (สตร.)	īti	อีติ	ความจัญไร, วิบัติ

สันสกฤตขั้นต้น 1

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
उ			
उटज (पुल.)	utaja	อุฏจ	กระท่อม
उत्साह (पुल.)	utsāha	อุตสาห	ตั้งมั่น, พยายาม
उदक (नपुं.)	udaka	อุทก	น้ำ
उदधि (पुल.)	udadhi	อุทธิ	ทะเล
उद्यम (पुल.)	udyama	อุทยม	ความพยายาม, อุตสาหะ
उद्यान (नपुं.)	udyāna	อุทยาน	สวน, อุทยาน
उदार (कुณ.)	udāra	อุธาร	ใจกว้าง
उपकार (पुल.)	upakāra	อุปการ	อุปการะ, ช่วยเหลือ
उपदेश (पुल.)	upadeśa	อุเทศ	คำแนะนำ, สั่งสอน
उपाय (नपुं.)	upāya	อุบาย	อุบาย
ऋ			
ऋग्वेद (पुल.)	ṛgveda	ฤคเวท	คัมภีร์ฤคเวท
ऋजु (कुण.)	ṛju	ฤจุ	ตรง, ซื่อตรง
ऋतु (पुल.)	ṛtu	ฤตุ	ฤดู
ऋषि (पुल.)	ṛṣi	ฤษี	ฤาษี
ए			
एक (सं.)	eka	เอก	หนึ่ง
एव (अप्य.)	eva	เอว	นั่นเทียว
एवम् (अप्य.)	evam	เอวม	ดังนั้น, ฉะนั้น

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
ओ			
ओदन (पुल.)	odana	โอทน	ข้าวสุก
औ			
औषध (पुल.)	auṣadha	เอาชธ	ยา, โอสถ
क			
कट (पुल.)	kaṭa	กฏ	เสื่อ
कणकट (पुल., นปु.)	kaṇkaṭa	กณกฏ	หนาม
कण्ठ (पुल.)	kaṇṭha	กณฐ	คอ
कथम् (อัพ.)	katham	กถม	อย่างไร
कथा (สตรี.)	kathā	กถา	เรื่องราว
कदा (पुल.)	kadā	กทา	เมื่อไร
कन्या (สตรี.)	kanyā	กนยา	สาวน้อย, ลูกสาว
कपि (पुल.)	kapi	กปี	ลิง
कपोल (पुल.)	kapola	กโปล	แก้ม
कमल (นปु.)	kamala	กมล	ดอกบัว
कर (पुल.)	kara	กร	มือ
करुणा (สตรี.)	karuṇā	กรุณา	ความกรุณา
कलह (पुल.)	kalaha	กลท	การทะเลาะ, วิวาท
कला (สตรี.)	kalā	กลา	ศิลปะ
कलि (पुल.)	kali	กลี	ต่อสู้, แข่งขัน
कल्याण (นปु.)	kalyāṇa	กลยาณ	ดี, งาม

สันสกฤตขั้นต้น 1

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
กวี (ปฺล.)	kavi	กวี	กวี, ผู้รู้
काञ्चन (นปฺง.)	kāñcana	กาญจน	ทอง
कान्ता (สตรീ.)	kāntā	กานตา	หญิงสาว
काम (ปฺล.)	kāma	กาม	ความอยาก, กาม
कारण (นปฺง.)	kāraṇa	การณ	เหตุ
कारागृह (นปฺง.)	kārāgrha	การาคฤห	คุก, เรือนจำ
कारुण्य (นปฺง.)	kāruṇya	การุณย	เมตตา, การุณย์
काय (ปฺล.)	kāya	กาย	กาย, ร่างกาย
कार्य (นปฺง.)	kārya	การย	การทำงาน
काल (ปฺล.)	kāla	กาล	กาล, เวลา
काष्ठ (นปฺง.)	kāṣṭha	กาษฐ	ไม้
कासार (ปฺล.)	kāsāra	กาसार	ทะเลสาบ
किंकर (ปฺล.)	kiṃkara	กีกัร	คนใช้
किंतु (อฺพย.)	kimtu	กี้ตุ	แต่ว่า
किरि (ปฺล.)	kiri	กิริ	หมีป่า
कीर्ति (สตรী.)	kīrti	กี้รติ	เกียรติ
कीश (คฺณ.)	kīśa	กี้ศ	ผม
कुक्कुर (ปฺล.)	kukkura	กุกกูร	สุนัข
कुत्र (อฺพย.)	kutra	กุตฺร	ที่ไหน
कुमारी (สตรী.)	kumārī	กุมารี่	เด็กหญิง
कुम्भकार (ปฺล.)	kumbhakāra	กุมภการ	ช่างปั้นหม้อ
कुशल (คฺณ.)	kuśala	กุศล	ฉลาด, ดี
कुसुम (นปฺง.)	kusuma	กุสุม	ดอกไม้

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
कूप (पुल.)	kūpa	กูป	บ่อ
कूर्म (पुल.)	kūrma	กูรม	เต่า
कृपा (สตร.)	krpā	กฤปา	ความกรุณา, สงสาร
कृष्ण (कुณ.)	kr̥ṣṇa	กฤษณ	ดำ
केवलम् (अण्.)	kevalam	เกวลม	เดียว, เท่านั้น
कोप (पुल.)	kopa	โกป	ความโกรธ
कोश (पुल.)	kośa	โกศ	ชุมทรัพย์
कौमुदी (सत्र.)	kaumudī	เกามูดี	แสงจันทร์
क्रीडा (सत्र.)	krīḍā	กรีฑา	กรีฑา, การเล่น
क्रोध (पुल.)	krodha	โกรธ	โกรธ
क्लेश (पुल.)	kleśa	เกลศ	เจ็บปวด, เสียใจ, ทุกข์
क्षमा (सत्र.)	kṣamā	กษมา	การให้อภัย
क्षेत्र (नपुं.)	kṣetra	เกษตร	นา, ทุ่ง
ख			
खग (पुल.)	khaga	ขค	นก
खङ्ग (पुल.)	khaṅga	ขงค	ดาบ
खनित्र (नपुं.)	khanitra	ขนิตร	จอบ
खल (पुल.)	khala	ขล	คนร้าย, อันทพาล
ग			
गङ्गा (सत्र.)	gaṅgā	คงคา	แม่น้ำคงคา
गज (पुल.)	gaja	คช	ช้าง
गति (सत्र.)	gati	คติ	การไป

สันสกฤตขั้นต้น 1

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
गन्धर्व (ปฺล.)	gandharva	คนธรรว	คนธรรพ์
गमन (นปฺง.)	gamana	คมน	การไป
गर्ता (สตร.)	gartā	ครฺตา	หลุม
गात्र (นปฺง.)	gātra	คาตฺร	ชา, กิ่งก้าน
गान (นปฺง.)	gāna	คาน	การร้อง
गायक (ปฺล.)	gāyaka	คายก	นักร้อง
गिरि (ปฺล.)	giri	คิริ	ภูเขา
गीत (นปฺง.)	gīta	คิต	เพลง
गुण (นปฺง.)	guṇa	คุณ	คุณ, ความดี
गुरु (ปฺล.)	guru	คุรุ	ครู, อุปัชฌาย์
गृह (ปฺล.)	gr̥ha	คฤห	บ้าน, เรือน
गृहपति (ปฺล.)	gr̥hapati	คฤหปติ	เจ้าบ้าน
गेहिनी (สตร.)	gehinī	เคหินี	ภรรยา
गोत्र (นปฺง.)	gotra	โคตฺร	โคตร, เชื้อชาติ, เผ่าพันธุ์
गोप (ปฺล.)	gopa	โคป	คนเลี้ยงสัตว์
गोपाल (ปฺล.)	gopāla	โคपाल	คนเลี้ยงวัว, คนเลี้ยงสัตว์
ग्रन्थ (ปฺล.)	grantha	ครนถ	งาน, ชุระ, หนังสือ
ग्रहण (นปฺง.)	grahana	ครหณ	การจับกุม, กักขัง
ग्राम (ปฺล.)	grāma	คราม	หมู่บ้าน
ग्रीष्म (ปฺล.)	grīṣma	ครีษฺม	ฤดูร้อน, หน้าร้อน
घ			
घट (ปฺล.)	ghaṭa	ฆฏ	หม้อ, ตุ่ม, โอ่ง

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
घण्डिका (สตรี.)	ghaṇḍikā	ฆณฑิกา	ระฆัง, กระดิ่ง
घृत (นปु.)	ghṛta	ฆฤต	เนยใส
च			
च (अप्य.)	ca	จ	ด้วย, และ
चकोर (पुल.)	cakora	จโคร	นกจโคระ
चक्र (नपु.)	cakra	จกร	ล้อ, จักร
चन्द्र (पुल.)	candra	จนทร	ดวงจันทร์
चाप (पुल.)	cāpa	จาป	คันธนู
चारु (कुण.)	cāru	จารุ	สวย, งาม
चित्त (नपु.)	citta	จิตต	จิต, ใจ
चिन्ता (สตรี.)	cintā	จินตา	ความกังวล, กระวนกระวาย
चिर (कुण.)	cira	จिर	ยาวนาน, ยั่งยืน
चोर (पुल.)	cora	โจร	โจร
छ			
छात्र (पुल.)	chātra	छाตร	นักเรียน, ลูกศิษย์
छाया (สตรี.)	chāyā	छाया	ร่ม, เงา
ज			
जगत्कर्तृ (पुल.)	jagatkartṛ	ชคตกรตฤ	พระเจ้า, ผู้สร้างโลก
जन (पुल.)	jana	ชน	ชน, ประชาชน
जनक (पुल.)	janaka	ชนก	พ่อ, บิดา
जननी (สตรี.)	jananī	ชนนี	แม่, มารดา

สันสกฤตขั้นต้น 1

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
जम्बूक (पुल.)	jambūka	ชมพูก	สุนัขจิ้งจอก
जरा (स्त्री.)	jarā	ชรา	ชรา, ความแก่
जल (नपु.)	jala	ชล	น้ำ
जलधि (पुल.)	jaladhi	ชลธิ	ทะเล
जव (पुल.)	java	ชว	ความเร็ว
जाति (स्त्री.)	jāti	ชาติ	เกิด, ชาตินิกำเนิด
जामातृ (पुल.)	jāmātr	ชามาตฤ	ลูกเขย
जाल (पुल.)	jāla	ชाल	ตาข่าย
जिह्वा (स्त्री.)	jihvā	ชีหฺวา	ลิ้น
जीव (पुल.)	jīvana	ชีว	สิ่งมีชีวิต, สัตว์
जीवित (नपु.)	jīvita	ชีวิต	ชีวิต
जेतृ (कुณ.)	jetr	เชตฤ	ผู้ชนะ
ज्ञान (नपु.)	jñāna	ชฺญาน	ความรู้
ज्योत्स्ना (स्त्री.)	jyotsnā	ชโยตฺสฺนา	แสงจันทร์
त			
तण्डुल (नपु.)	taṇḍula	ตณฺฑุล	ข้าวสาร
ततः (अप्य.)	tataḥ	ตตะ	ด้วยเหตุนี้, ดังนั้น
तत्र (अप्य.)	tatra	ตตฺร	ที่นั่น
तदा (अप्य.)	tadā	ตทา	เมื่อนั้น
तनय (पुल.)	tanaya	ตนย	ลูกชาย
तनु (कुณ.)	tanu	ตनु	เล็ก, น้อย
तमिस्रा (स्त्री.)	tamisrā	ตมิสฺรา	กลางคืน

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
तरु (ปูล.)	taru	ตรู	ต้นไม้
तल (นปฺง.)	tala	ตล	พื้น, พื้นดิน
तारा (สตรீ.)	tārā	ตารา	ดวงดาว
तालु (นปฺง.)	tālu	ตาลู	เพดาน
तिल (ปูล.)	tila	ติล	งา
तीर (นปฺง.)	tīra	ตีร์	ฝั่ง, ท่า
तुल्य (คุณ.)	tulya	ตุลย	เสมอภาค, เท่าเทียม
तूल (ปูล.)	tūla	ตุล	ฝ้าย, สำลี
तृण (นปฺง.)	tr̥ṇa	ตฤณ	หญ้า
तृष्णा (สตรী.)	tṛṣṇā	ตฤษณา	อยาก, กระหาย, โโลภ
द			
दक्ष (คุณ.)	dakṣa	ทกษ	ขยัน, หมั่นเพียร
दण्ड (ปูล.)	daṇḍa	ทณฺฑ	ไม้เท้า, การลงโทษ
दरिद्र (คุณ.)	daridra	ทริทร	ยากจน, ขัดสน
दर्शन (นปฺง.)	darśana	ทรฺศน	ทรรศนะ, การมองเห็น
दर्शनीय (คุณ.)	darśanīya	ทรฺศนีย	น่ารัก, น่าชม
दधि (นปฺง.)	dadhi	ทธิ	นมส้ม
दन्त (ปูล.)	danta	ทนฺต	ฟัน, เขี้ยว
दया (สตรী.)	dayā	ทยา	ความสงสาร
दातृ (ปูล., นปฺง.)	dātr̥	ทาตฤ	ผู้ให้
दारुण (คุณ.)	dāruṇa	ทารุณ	ทารุณ, โหดร้าย
दास (ปูล.)	dāsa	ทาส	ทาส, คนรับใช้

สันสกฤตขั้นต้น 1

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
दासी (สตรี.)	dāsī	ทาสี	ทาสี, คนรับใช้ผู้หญิง
दिन (पुल.)	dina	ทิน	วัน
दिवा (अप्य.)	divā	ทิวา	กลางวัน
दिशा (สตรี.)	diśā	ทิศา	ทิศ
दीन (कुम्.)	dīna	ทีน	ยากจน
दीप (पुल.)	dīpa	ทีป	ตะเกียง, ประทีป
दीर्घ (कुम्.)	dīrgha	ทีรฆ	ยาว
दुःख (नपुं.)	duḥkha	ทุะข	ความทุกข์
दुराचार (पुल.)	durācāra	ทุราจาร	การประพฤติชั่ว
दुर्ग (नपुं.)	durga	ทุรค	ความยาก, ลำบาก
दुर्गा (สตรี.)	durgā	ทุรคา	เจ้าแม่ทุรคา
दुर्जन (पुल.)	durjana	ทุรชน	ทรชน
दूत (पुल.)	dūta	ทูต	ทูต
दूर (कुम्.)	dūra	ทุร	ไกล
देव (पुल.)	deva	เทว	เทวดา
देवता (สตรี.)	devatā	เทวตา	เทวดา
देवी (สตรี.)	devī	เทวี	พระเทวี, นางฟ้า
देश (पुल.)	deśa	เทศ	ประเทศ
देह (पुल.)	deha	เทห	ร่างกาย
दैव (नपुं.)	daiva	ไทว	โชค, ลาง, สมบัติ
द्रव्य (नपुं.)	dravya	ทรวย	ทรัพย์
द्रुतम् (กี.วิ.)	drutam	ทรุตม	เร็ว, ไว
द्विज (पुल.)	dvija	ทวิข	พราหมณ์

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
द्वीप (पुल., नपुं.)	dvīpa	ทวีป	เกาะ, ทวีป
घ			
धन (नपुं.)	dhana	ธน	ทรัพย์
धनपति (पुल.)	ghanapati	ธนปति	เทพแห่งทรัพย์, ความร่ำรวย
धनिक (पुल.)	ghanika	ธนิก	ผู้มีทรัพย์, เศรษฐี
धर्म (पुल.)	dharma	ธรรม	ธรรม
धर्मिक (कुณ.)	dharmaika	ธรรมิก	ผู้มีธรรม
धरा (स्त्री.)	dharā	ธรา	แผ่นดิน
धातृ (पुल.)	dhātṛ	ธาดฤ	ผู้สร้าง, พระเจ้า
धान्य (नपुं.)	dhānya	ธานย	ข้าวโพด, ธัญพืช
धीर (कुณ.)	dhīra	ธีร	ผู้มีปัญญา
धुव (कुณ.)	dhuva	ธูว	แน่นอน
धूर्त (पुल.)	dhūrta	ธูรต	คนเจ้าเล่ห์
धूलि (स्त्री.)	dhūli	ธูลิ	ผง, ธุลี
धेनु (स्त्री.)	dhenu	ธนู	แม่โค
ध्यान (नपुं.)	dhyāna	ธ्यान	ฌาน
ध्वनि (पुल.)	dhvani	ธวนิ	เสียง
न			
न (अप्.)	na	น	ไม่
नख (नपुं.)	nakha	นข	เล็บ
नगर (नपुं.)	nagara	นคร	เมือง

สันสกฤตขั้นต้น 1

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
नगरी (สตรี.)	nagarī	นครี	ชาวเมือง
नटी (สตรี.)	naṭī	นฏี	นักแสดง, นักฟ้อน
नदी (สตรี.)	nadī	นที	แม่น้ำ
नन्दिनी (สตรี.)	nandinī	นนทินี	เด็กหญิง
नपु (पुल.)	napṭṛ	นปตฤ	หลานชาย
नयन (पुल.)	nayana	นยน	ดวงตา
नर (पुल.)	nara	นร	คน, มนุษย์
नव (कुल.)	nava	นว	ใหม่
नाग (पुल.)	nāga	นาค	ช้าง
नाटक (पुल.)	nāṭaka	นาฏก	ละคร, การแสดง
नाम (अण.)	nāma	นาม	ชื่อ
नायक (पुल.)	nāyaka	นายก	ผู้นำ
नारी (สตรี.)	nārī	นารี	หญิงสาว
नाविक (पुल.)	nāvika	นาวิก	ชาวทะเล, ทหารเรือ
नाश (पुल.)	nāśa	นาศ	การทำลาย, ความวิบัติ
नित्यम् (गि.वि.)	nityam	นิตยम्	เป็นนิตย์, เนิ่งนิตย์
निधि (पुल.)	nidhi	นิธิ	ชุมทรัพย์
निन्दा (สตรี.)	nindā	นินทา	การนินทา
निपुण (कुल.)	nipuṇa	นิปุณ	เชี่ยวชาญ
निरतिशय (कुल.)	niratiśaya	นิรติศย	สมบูรณ์, ไม่มีที่เปรียบ
निशा (สตรี.)	niśā	นิศา	กลางคืน
निशित (कुल.)	niśita	นิสิต	คม
निष्क (पुल.)	niṣka	นิษก	เหรียญทอง

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
निष्फल (คุณ.)	niṣphala	นิษฺพล	ไร้ผล, หมด, เสียเปล่า
नीच (คุณ.)	nīca	นีจ	ต่ำ
नीति (สตรี.)	nīti	নীติ	การเมือง
नृप (ปฺล.)	nrpa	นฤป	พระเจ้าแผ่นดิน, พระราชา
नृपति (ปฺล.)	nrpati	นฤปติ	พระเจ้าแผ่นดิน, พระราชา
नृत्य (ปฺล.)	nrtya	นฤตย	การฟ้อน, การรำ
नृपत्व (ปฺล.)	nrpatva	นฤปตว	เจ้านาย, ราชนวงศ์
नृशंस (คุณ.)	nrśamsa	นฤศํส	บาป, ชั่ว, เลว
नेत्र (นปฺง.)	netra	เนตฺร	ดวงตา
प			
पङ्क (ปฺล.)	pañka	ปงก	เปลือกตม, โคลน
पञ्जर (ปฺล.)	pañjara	ปณฺจร	กรง
पण्डित (ปฺล.)	paṇḍita	ปณฺฑิต	บัณฑิต, ผู้รู้
पण्य (ปฺล.)	pañya	ปณฺย	ราคา
पतन (นปฺง.)	patana	ปตฺน	การตก, หล่น
पत्र (นปฺง.)	patra	ปตฺร	ใบไม้
पत्नी (สตรี.)	patnī	ปตฺনী	ภรรยา
पद (นปฺง.)	pada	ปท	การเดิน, การก้าว
पद्म (นปฺง.)	padma	ปทฺม	ดอกบัว
परशु (ปฺล.)	paraśu	ปรศุ	ขวาน
परुष (คุณ.)	paruṣa	ปรุษ	หยาบ, แข็งกระด้าง
पर्ण (นปฺง.)	parṇa	ปรณ	ใบไม้

สันสกฤตขั้นต้น 1

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
पर्वत (ปฺล.)	parvata	ปรวต	ภูเขา
पल्लव (ปฺล., นปฺง.)	pallava	ปลลว	บ่อน้ำ
पवन (ปฺล.)	pavana	ปวน	ลม
पशु (ปฺล.)	paśu	ปศุ	สัตว์, สัตว์เลี้ยง
पांसु (ปฺล.)	pāṃsu	ปาสุ	ฝุ่น
पाठ (ปฺล.)	pāṭha	ปาฐ	บทเรียน
पाठशाला (สตร.)	pāṭhaśālā	ปาฐศาลา	โรงเรียน
पाणि (ปฺล.)	pāṇi	ปาณี	ฝ่ามือ
पात (ปฺล.)	pāta	ปาต	การตก
पाद (ปฺล.)	pāda	ปาท	เท้า
पादप (ปฺล.)	pādapa	ปาทป	ต้นไม้
पान्थ (ปฺล.)	pāntha	ปานถ	นักเดินทาง, นักท่องเที่ยว
पाप (คฺณ.)	pāpa	ปาป	บาป, ชั่ว, เลว
पार (ปฺล.)	pāra	ปาร	ฝั่ง
पार्थिव (ปฺล.)	pārthiva	ปารถิว	พระราช
पालक (คฺณ.)	pālaka	पालก	ผู้รักษา, ผู้คุ้มครอง
पिण्ड (ปฺล.)	piṇḍa	ปิณฑ	ก้อนข้าว
पीडा (สตร.)	pīḍā	ปีทา	ความเจ็บปวด, บีบคั้น
पीन (คฺณ.)	pīna	ปীন	อ้วน
पुण्य (นปฺง.)	punya	ปฺณย	บุญ, ความดี
पुत्र (ปฺล.)	putra	ปฺตร	บุตร, ลูกชาย
पुनर् (อฺพย.)	punar	ปฺนร	อีก
पुरः (อฺพย.)	purah	ปุระ	หน้า, ก่อน

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
पुराण (นปฺง.)	purāṇa	ปฺราณ	ปฺราณะ
पुरी (สตร.)	purī	ปฺรีย	เมื่อง
पुरुष (ปฺล.)	puruṣa	ปฺรุษะ	ปฺรุษะ, ผู้ชาย
पुस्तक (นปฺง.)	pustaka	ปฺสุตก	หนังสือ
पुष्प (นปฺง.)	puṣpa	ปฺุชป	ดอกไม้
पूजा (สตร.)	pūjā	ปฺูชา	การบูชา
पृथ्वी (สตร.)	pr̥thvī	ปฺฤถวีย	แผ่นดิน
प्रकाश (ปฺล.)	prakāśa	ปฺรกาศ	แสงสว่าง
प्रजा (สตร.)	prajā	ปฺรชา	ประชาชน
प्रज्ञ (ปฺล.)	prajña	ปฺรชญ	นักปราชญ์
प्रभा (สตร.)	prabhā	ปฺรภา	แสงสว่าง
प्रसाद (ปฺล.)	prasāda	ปฺรสาท	เลื่อมใส, ศรัทธา
प्राची (สตร.)	prācī	ปฺราจี	ทิศตะวันออก
प्राज्ञ (ปฺล.)	prājña	ปฺราชญ	นักปราชญ์
प्राण (ปฺล.)	prāṇa	ปฺราณ	ชีวิต, ปราณ
प्रार्थना (สตร.)	prārthanā	ปฺรารธนา	ความปรารถนา
प्रासाद (ปฺล.)	prāsāda	ปฺราสาท	ปราสาท
प्रिय (คฺณ.)	priya	ปฺรีย	ที่รัก, น่ารัก
प्रीति (สตร.)	prīti	ปฺรียตี	ปิติ, พอใจ, ชอบใจ
फ			
फल (นปฺง.)	phala	ผล	ผลไม้

สันสกฤตขั้นต้น 1

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
ब			
बन्धु (ปฺล.)	bandhu	พันธู	พวกพ้อง
बल (ปฺล.)	bala	พล	กำลัง, พล
बहु (คฺณ.)	bahu	พหุ	มาก
बाण (ปฺล.)	bāṇa	พาณ	ลูกศร
बाल (ปฺล.)	bāla	พาล	เด็กชาย
बालक (ปฺล.)	bālaka	พาลก	เด็กชาย
बाहु (ปฺล.)	bāhu	พาหุ	แขน
बिडाल (ปฺล.)	biḍāla	พิฑาล	แมว
बिन्दु (ปฺล.)	bindu	พินทุ	หยดน้ำ
बिम्ब (นปฺง.)	bimba	พิมพ	จาน
बीज (นปฺง.)	bīja	พีช	พีช
बुद्धि (สตร.)	buddhi	พุทธิ	ปัญญา, รู้แจ้ง
बुध (ปฺล.)	budha	พุธ	ผู้มีปัญญา, ผู้รู้แจ้ง
ब्राह्मण (ปฺล.)	brāhmaṇa	พราหมณ	พราหมณ์
भ			
भक्ति (สตร.)	bhakti	ภกติ	ความภักดี
भगिनी (สตร.)	bhaginī	ภคินี	น้องสาว
भङ्ग (ปฺล.)	bhaṅga	ภงค	การทำลาย
भद्र (นปฺง.)	bhadra	ภทร	ความดี, ประโยชน์
भय (นปฺง.)	bhaya	ภย	ภัย, ความกลัว
भर (นปฺง.)	bhara	ภร	น้ำหนัก

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
भर्तृ (ปฺล.)	bhartṛ	ภรตฤ	สามี
भार (ปฺล.)	bhāra	ภาร	ภาระ
भार्या (สตร.)	bhāryā	ภारยา	ภรรยา
भाषा (สตร.)	bhāṣā	ภาษา	ภาษา
भिक्षा (สตร.)	bhikṣā	ภิกษา	ทาน, ของบริจาค
भिक्षुक (ปฺล.)	bhikṣuka	ภิกษุก	ผู้ขอ, ภิกษุ
भीति (สตร.)	bhīti	ภีติ	กลัว, อันตราย
भूत (นปฺง.)	bhūta	ภูต	สิ่งมีชีวิต, สัตว์
भूतार्थ (ปฺล.)	bhūtārtha	ภูตารุธ	ความจริง
भूति (สตร.)	bhūti	ภูติ	ความเจริญ, รุ่งเรือง
भूप (ปฺล.)	bhūpa	ภูป	พระราชา
भूपति (ปฺล.)	bhūpati	ภูปติ	พระราชา
भूमि (สตร.)	bhūmi	ภูมิ	แผ่นดิน
भूरि (คฺณ.)	bhūri	ภูริ	มาก
भूषण (นปฺง.)	bhūṣaṇa	ภูษณ	เครื่องประดับ
भृत्य (ปฺล.)	bhṛtya	ภฤตย	คนรับใช้
भोग (ปฺล.)	bhoga	โภค	โภคะ, สมบัติ
भोजन (นปฺง.)	bhojana	โภชน	อาหาร
भ्रमर (ปฺล.)	bhramara	ภรมร	แมลงภู่
ม			
मक्षिका (สตร.)	makṣikā	มกฺษิกา	แมลงวัน
मणि (ปฺล.)	maṇi	มณี	แก้วมณี

สันสกฤตขั้นต้น 1

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
मणिकार (पुल.)	maṇikāra	มณิการ	ช่างแก้วมณี
मण्डप (पुल.)	maṇḍapa	มณฑป	ซุ้ม
मति (สตร.)	mati	มตี	ความรู้
मत्स्य (पुल.)	matsya	มตสย	ปลา
मद (पुल.)	mada	มท	ความหยิ่ง, ยโส, อวดดี
मदन (पुल.)	madana	มทน	กามเทพ
मदिरा (สตร.)	madirā	มทिरา	น้ำเมา, สุรา
मधु (นปง.)	madhu	มธู	น้ำผึ้ง
मधुकर (पुल.)	madhukara	มธูกร	ผึ้ง
मन्त्र (นปง.)	mantra	มนตร	มนต์, บทสวด
मन्द (कुณ.)	manda	มนท	ช้า
मयूर (पुल.)	mayūra	มยूर	นกยูง
मरण (นปง.)	maraṇa	มรณ	ความตาย, มรณะ
महाराज (पुल.)	mahārāja	มหาราช	มหาราช
महिला (สตร.)	mahilā	มหิลา	ผู้หญิง
महिष (पुल.)	mahiṣa	มหิษ	ควาย
मही (สตร.)	mahī	มही	แผ่นดิน
महोत्सव (ปง.)	mahotsava	มโหตสว	เทศกาล
मा (อพย.)	mā	มา	อย่า
मांस (นปง.)	māṁsa	มาंस	เนื้อ
माधुर्य (นปง.)	mādhurya	มาธูรย	ความหวาน
माणव (पुल.)	māṇava	มาณว	มาณพ, ชายหนุ่ม
मार्ग (पुल.)	mārga	มาร์ค	หนทาง, ถนน

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
माला (สตรี.)	mālā	มาลา	พวงมาลัย, พวงดอกไม้
मास (ปुल.)	māsa	มาส	เดือน
मित्र (นปु.)	mitra	มิตร	มิตร, เพื่อน
मित्रता (สตรี.)	mitratā	มิตรตา	ความเป็นเพื่อน
मुभा (สตรี.)	muktā	มุกตา	ไข่มุก, มุกดา
मुभि (สตรี.)	mukti	มุกติ	ความหลุดพ้น
मुख (นปु.)	mukha	मुख	ปาก
मुख्य (คุณ.)	mukhya	มุขย	สำคัญ, หัวหน้า
मुनि (ปुल.)	muni	มุณี	ผู้รู้, มุนี
मूक (คุณ.)	mūka	มูก	เงียบ, ใบ้
मूर्ख (ปुल.)	mūrkhā	มูรข	คนโง่
मूल (นปु.)	mūla	มูล	ราก, เหง้า, เท้า
मृग (ปुल.)	mṛga	มฤค	กวาง, เนื้อ
मृत्यु (นปु.)	mṛtyu	มฤตย	ความตาย
मृदु (คุณ.)	adj, m, n	มฤทุ	อ่อน, ละเอียดย
मेघ (ปुल.)	megha	เมฆ	เมฆ
मेघजाल (नपु.)	meghajāla	เมฆจาล	กลุ่มเมฆ
मेदिनी (สตรี.)	medinī	เมทีนี	แผ่นดิน
मेल (पुल.)	mela	เมล	การรวม, การคบ
मोक्ष (पुल.)	mokṣa	โมกษ	ความหลุดพ้น
मोदक (नपु.)	modaka	โมทก	ของหวาน, ขนม

สันสกฤตขั้นต้น 1

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
ย			
यक्ष (ปฺล.)	yakṣa	ยักษ	ยักษ์
यजमान (ปฺล.)	yajamāna	ยจมาน	ผู้บูชาัยญ, ผู้บวงสรวง
यत्र (อฺพย.)	yatra	ยตร	ที่ใด
यति (ปฺล.)	yati	ยติ	ฤาษี, นักบวช
यत्न (ปฺล.)	yatna	ยตฺน	ความพยายาม, ความมานะ
यत्र (อฺพย.)	yatra	ยตร	ที่ใด
यथा (อฺพย.)	yathā	ยถา	ฉันใด
यदि (อฺพย.)	yadi	ยทิ	ถ้า
यन्त्र (นปฺง.)	yantra	ยนฺตร	เครื่องยนต์
यष्टि (สตร.)	yaṣṭi	ยษฺฐิ	ไม้เท้า
याचक (ปฺล.)	yācaka	ยาจก	ขอทาน, ยากจก
यात्रिक (ปฺล.)	yātrika	ยาตริก	ผู้แสวงบุญ
यावत् (อฺพย.)	yāvat	ยาวต	ตราบใด
युद्ध (นปฺง.)	yuddha	ยุทฺธ	การต่อสู้, การรบ
यूथ (นปฺง.)	yūtha	ยูถ	ฝูง, กลุ่ม
योजन (นปฺง.)	yajana	โยชน	โยชน์ (16 ก.ม.)
योध (ปฺล.)	yodha	โยธ	ทหาร, นักรบ
ร			
रक्षा (สตร.)	rakṣā	รกฺษา	การรักษา, การป้องกัน
रभ (कुณ.)	rakta	รกฺต	สีแดง
रचनी (สตร.)	racanī	รจนี	กลา่งคีน

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
रज्जु (สตรീ.)	rajju	ราชู	เชือก
रति (สตรീ.)	raṭi	รติ	ความยินดี
रथ (นปुं.)	ratha	รถ	รถ
रथ्य (पुल.)	rathya	รถย	ม้า
रथ्या (สตรी.)	rathyā	รถยา	ถนน
रमण (पुल.)	ramaṇa	รมณ	สามี
रवि (पुल.)	ravi	รวี	พระอาทิตย์
रस (पुल.)	rasa	รส	รส
राजपुत्र (पुल.)	rājaputra	ราชบุตร	ราชบุตร
राजपुरुष (पुल.)	rājapuruṣa	ราชบุรุษ	ราชบุรุษ, มหาดเล็ก
राज्ञी (สตรी.)	rājñī	ราชญี	พระราชินี
राज्य (นपुं.)	rājñā	ราชย	ราชสมบัติ
रश्मि (पुल.)	raṣmi	รศมิ	รัศมี, แสง
रात्रि (สตรी.)	rātri	ราตรี	กลางคืน
राम (पुल.)	rāma	ราม	พระราม
रावण (पुल.)	rāvaṇa	ราวณ	ราวณะ (ทศกัณฐ์)
राशि (पुल.)	rāśi	ราศี	กอง
रोदन (नपुं.)	rodana	โรทน	การร้องไห้
ल			
लक्ष्मण (पुल.)	lakṣmaṇa	ลักษมน	พระลักษณ
लक्ष्मी (สตรी.)	lakṣmī	ลักษมี	พระนางลักษมี
लग्नवेला (สตรी.)	lagnavelā	ลคนเวลา	ความโชคดี

สันสกฤตขั้นต้น 1

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
लगु (คุณ.)	laghu	ลฆุ	สั้น
लज्जा (สตรี.)	lajjā	ลชฺชา	ความละอาย
लता (สตรี.)	latā	ลตา	เถาวัลย์
लतागृह (นปฺ.)	latāgr̥ha	ลตาคฤห	ซุ้มเถาวัลย์
ललना (สตรี.)	lalanā	ลลนา	หญิงสาว
लवण (สตรี.)	lavaṇa	ลวณ	เกลือ, เค็ม
लाङ्गूल (นปฺ.)	lāṅgūla	ลาङ्กุล	หาง
लाम (ปฺ.)	lābha	ลาภ	ลาภ, สิ่งที่ได้มา
लिङ्ग (นปฺ.)	liṅga	ลิงค	เพศ
लोक (ปฺ.)	loka	โลก	โลก
लोभ (ปฺ.)	lobha	โลภ	ความโลภ
व			
वंश (ปฺ.)	vaṁśa	วศ	วงศ์, ตระกูล, เชื้อสาย
वभृ (ปฺ.)	vṛkta	วคฺตฤ	ผู้กล่าว
वचन (นปฺ.)	vacana	วจน	คำพูด
वचनीय (คุณ.)	vacanīya	วจนีย	สิ่งที่ควรพูด
वच्चक (ปฺ.)	vañcaka	วญจก	คนโกหก, หลอกลวง
वत्स (ปฺ.)	vatsa	วตฺส	เด็ก
वध (ปฺ.)	vadha	วธ	นายพราน, การฆ่า
वधू (สตรี.)	vadhū	วธู	หญิงสาว
वन (นปฺ.)	vana	วน	ป่า
वर (คุณ.)	vara	วร	ประเสริฐ, ดี

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
वराह (ปฺล.)	varāha	วราห	หมู
वर्ण (ปฺล.)	varaṇa	วรณ	วรรณะ, สีผิว
वर्ष (นปฺง.)	varṣa	วรัช	ฝน
वल्लभ (ปฺล.)	vallabha	वल्लภ	สามี, คนรัก
वशा (สตร.)	vaśā	วศา	ภรรยา
वसन्त (ปฺล.)	vasanta	วสนต	ฤดูใบไม้ผลิ
वसु (นปฺง.)	vasu	วสุ	ทรัพย์
वसुधा (สตร.)	vasudhā	วสุธา	แผ่นดิน
वस्तु (นปฺง.)	vastu	วสตฺ	วัสดุ, สิ่งของ
वस्त्र (นปฺง.)	vastra	วสตร	ผ้า
वा (อฺพย.)	vā	วา	หรือ, หรือว่า
वाचा (สตร.)	vācā	วาจา	คำพูด, วาจา
वात (ปฺล.)	vāta	วาต	ลม
वातायन (นปฺง.)	vātāyana	วาตายน	หน้าต่าง
वापी (สตร.)	vāpī	วาปี	สระน้ำ
वायस (ปฺล.)	vāyasa	วายส	มงกุฏ
वायु (ปฺล.)	vāyu	วายุ	ลม
वारि (นปฺง.)	vāri	วาริ	น้ำ
वास (ปฺล.)	vāsa	วาส	ที่อยู่
विकार (ปฺล.)	vikāra	วิการ	การเปลี่ยนรูป, พิการ
विकास (ปฺล.)	vikāsa	विकास	พัฒนาการ, ความก้าวหน้า
विघ्न (ปฺล.)	vighna	วิฆน	อุปสรรค
विचित्र (คฺณ.)	vicitra	วิจิตฺ	หลากหลาย, แตกต่าง

สันสกฤตขั้นต้น 1

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
विद्या (สตร.)	vidyā	วิทยา	ความรู้
विद्युत (สตร.)	vidhuta	วิชุด	สายฟ้า, ไฟแลบ
विना (อพย.)	vinā	วินา	เว้น
विनाश (पुल.)	vināśa	วินาศ	ความพินาศ
विपत्ति (สตร.)	vipatti	วิปตติ	ความวิบัติ, ความทุกข์ยาก
विभव (पुल.)	vibhava	วิภว	มั่งคั่ง, รวย
वृद्ध (คุณ.)	vṛddha	วฤทธ	แก่, เฒ่า
विमार्ग (पुल.)	vimārga	วิมารุค	หลงทาง, ประพลิตชั่ว
वियोग (पुल.)	viyoga	วิโยค	ความวิโยค, พลัดพราก
विराव (นปु.)	virāva	วิราว	การร้องไห้
विवाह (पुल.)	vivāha	วิวาห	การแต่งงาน
विविध (คุณ.)	vividha	วิวิธ	ต่างๆ
विशुद्धि (สตร.)	viśuddhi	วิสุทธิ	ความบริสุทธิ์
विश्व (นปु.)	viśva	วิศว	จักรวาล
विश्वास (पुल.)	viśvāsa	วิศवास	ความมั่นใจ, เชื่อมั่น
विशाल (คุณ.)	viśāla	วิศาล	กว้าง, ไพศาล
विष (पुल.)	viṣa	วิษ	พิษ, ยาพิษ
विष्णु (पुल.)	viṣṇu	วิษณุ	พระวิษณุ
विहग (पुल.)	vihaga	วิหค	นก
वीथि (สตร.)	vīthi	วีถิ	หนทาง
वीर (पुल.)	vīra	วีร	นักรบ
वीर्य (นปु.)	vīrya	วีรย	วีรบุรุษ, ผู้กล้าหาญ
वृक्ष (पुल.)	vṛkṣa	วฤกษ	ต้นไม้

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
वृथा (อพย.)	vr̥thā	วฤธา	เปล่า
वृष (ปุล.)	vr̥ṣa	วฤษ	วัว
वेद (ปุล.)	veda	เวท	คัมภีร์พระเวท
वैद्य (ปุล.)	vaidya	ไวทย	หมอ
व्याघ्र (ปุล.)	vyāghra	วยาฆร	เสือ, พยัคฆ์
व्याधि (ปุล.)	vyādhi	วยาธิ	โรค
व्रीहि (ปุล.)	vr̥hi	วรีหิ	ข้าวเปลือก
वुद्धि (สตร.)	vuddhi	วูทธิ	ความรู้
वेदि (สตร.)	vedi	เวทิ	เวที, แท่นบูชา
श			
शङ्का (สตร.)	śaṅkā	ศงกา	ความสงสัย
शठ (ปุล.)	śaṭha	ศฐ	คนโกง, คนพาล
शत्रु (ปุล.)	śatru	ศตรู	ศัตรู
शचैस् (อพย.)	śacais	ศไจส	ซ้ำๆ
शर (ปุล.)	śara	ศร	ลูกศร
शरीर (นป.)	śarīra	ศรีร	ร่างกาย, สรีระ
शय्या (สตร.)	śayyā	ศยยา	เตียง
शव (นป.)	śava	ศว	ศพ
शस्त्र (นป.)	śatra	ศสตร	อาวุธ
शाखा (สตร.)	śākhā	ศาขา	สาขา, กิ่งไม้
शान्ति (สตร.)	śānti	ศานติ	ความสงบ
शाला (สตร.)	śālā	ศาลา	ศาลา

สันสกฤตขั้นต้น 1

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
शालि (สตรี.)	śāli	ศาลิ	ข้าวสาลี
शास्त्र (นปฺ.)	śātra	ศาสตร	ความรู้
शिखर (ปฺล., นปฺ.)	śikhara	ศิขร	ยอด, บน
शिला (สตรี.)	śilā	ศิลา	หิน, ศิลา
शिव (ปฺล.)	śiva	ศิว	พระศิวะ
शिवालय (ปฺล.)	śivālaya	ศิวาลัย	วัดของพระศิวะ
शिशिर (ปฺล., นปฺ.)	śiśira	ศิศิร	ฤดูหมอกหรือฤดูน้ำค้าง
शिशु (ปฺล.)	śiśu	ศิสุ	เด็กทารก, เด็กน้อย
शिष्य (ปฺล.)	śiṣya	ศิษย์	ศิษย์
शीर्ष (นปฺ.)	śīrṣa	ศีรุษ	หัว, ศรีษะ
शुक (ปฺล.)	śuka	ศุก	นกแก้ว
शूद्र (ปฺล.)	śūdra	ศูทร	คนวรรณะศูทร
शृगाल (ปฺล.)	śṛgāla	ศฤกาล	สุนัขจิ้งจอก
शोभन (คุณ.)	śobhana	โศภน	ดี, งาม
शोभा (สตรี.)	śobhā	โศภา	ความงาม
श्याम (คุณ.)	śyāma	ศยาม	มืด, มัว
श्यामिका (สตรี.)	śyāmikā	ศยามิกา	ความมัวหมอง, ไม่บริสุทธิ์
श्रद्धा (สตรี.)	śraddhā	ศรทธา	ความเชื่อ, ความศรัทธา
श्रद्धेय (คุณ.)	śraddheya	ศรทธเยย	น่าเชื่อถือ
श्रम (ปฺล.)	śrama	ศรม	กรรมกร, แรงงาน
श्रवण (นปฺ.)	śravaṇa	ศรวณ	การฟัง, การได้ยิน
श्रेष्ठ (คุณ.)	śreṣṭha	เศรษฐ	ดีที่สุด, ประเสริฐที่สุด
श्लोक (ปฺล.)	śloka	โศลก	โศลก, บทประพันธ์

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
श्च (สตรீ.)	śvaśrū	ศวศรู	แม่ยาย
श्वेत (कुณ.)	śveta	เศวต	สีขาว
ส			
संगम (नपुं.)	saṃgama	สังคม	การประชุม, การรวมกัน
संगीत (नपुं.)	saṃgīta	สังคีต	เพลง, การร้องเพลง
संदेश (पुल.)	saṃdeśa	สังเทศ	ข่าวสาร, สารสัน
संदेह (पुल.)	saṃdeha	สังเทห	ความสงสัย
सन्निधि (पुल.)	saṃnidhi	สังนิธิ	ความใกล้ชิด
संभार (पुल.)	saṃbhāra	สังภาร	การจัดเตรียม, เตรียมพร้อม
संमार्जन (नपुं.)	saṃmārjana	สังมารจน	การขัดกวาด
सक्थि (नपुं.)	sakthi	สกุธิ	ชาอ่อน
सखि (पुल.)	sakhi	สขิ	เพื่อน
सखी (सत्रि.)	sakhī	สขี	เพื่อนผู้หญิง
सत्त्व (नपुं.)	sattva	สตตว	ความจริง, ความดี
सत्य (कुण., नपुं.)	satya	สตย	ความจริง, ความสัตย์
सत्यम् (कि.वि.)	adv	สตยम्	จริงแท้
स्थूल (कुण.)	sthūla	สธุล	อ้วน, ใหญ่
सदा (अप्य.)	sadā	สทา	ทุกเมื่อ
सदाचार (पुल.)	sadācāra	สทาจาร	ความประพฤติดี
सन्ध्या (सत्रि.)	sandhyā	สนธยา	พลบค่ำ, เวลาเย็น
सभा (सत्रि.)	sabhā	สภา	สภา, ที่ประชุม
समराङ्गण (नपुं.)	samarāṅgaṇa	สมรางคน	สนามรบ

สันสกฤตขั้นต้น 1

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
समर्थ (คุณ.)	samartha	สมารถ	สามารถ
समाज (ปูล.)	samāja	สมาช	ที่ประชุม
समुद्र (ปูล.)	samudra	สมุทร	ทะเล
समुह (ปูล.)	samuha	สมุห	การประชุม, การชุมนุม
सम्यक् (กิ.วิ.)	samyak	สมยก	ดี
सर्प (ปูล.)	sarpa	สรูป	งู
सर्वत्र (อพย.)	sarvatra	สรวตฺร	ในที่ทั้งปวง
सह (อพย.)	saha	สห	พร้อมด้วย, พร้อมกับ,
सहसा (อพย.)	sahasā	สหสา	ทันที, ทันใด
साधु (ปูล.)	sādhū	สาธู	ฤาษี, นักบวช
सारथि (ปูล.)	sārthi	สารถิ	สารถี, คนขับรถ
सारमेय (ปูล.)	sārameya	สารเมย	สุนัข
सार्थ (ปูล.)	sārtha	สารถ	คาราวาน, ขบวน
साहस (นปุง.)	sāhasa	สาหส	การผจญภัย, การเสี่ยงภัย
सिंह (ปูล.)	simha	สีห	สิงห์โต
सिंहासन (นปุง.)	simhāsana	สีหาสน	ราชบัลลังก์
सीता (สตรี.)	sītā	สีตา	นางสีดา
सुख (นปุง.)	sukha	สุข	ความสุข
सुगन्धि (คุณ.)	sughandhi	สุคนธิ	มีกลิ่นหอม
सुचरित (นปุง.)	sucarita	สุจริต	การประพฤติดี
सुजन (ปูล.)	sujana	สุชน	คนดี
सुन्दर (คุณ.)	sundara	สุนทร	สวยงาม
सुरभि (คุณ.)	surabhi	สุรภิ	มีกลิ่นหอม

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
सुवर्ण (นปु.)	suvarṇa	สุวรณ	ทอง, สุวรรณ
सुवर्णकार (पुल.)	suvarṇakāra	สุวรณการ	ช่างทอง
सुष्ठु (अप्य.)	suṣṭhu	สุษุฑู	ดี
सूद (पुल.)	sūda	สูท	พ่อครัว
सूनु (पुल.)	sūnu	สุนุ	ลูกชาย
सूर्य (पुल.)	sūrya	สุรย	ดวงอาทิตย์
सृष्टि (सद्री.)	sr̥ṣṭi	สฤษฏี	การสร้าง (โลก)
सेना (सद्री.)	senā	เสนา	กองทัพ
सेनापति (पुल.)	senāpati	เสนาปติ	เสนาบดี
सैनिक (पुल.)	sainika	ไสนิก	ทหาร
सोम (पुल.)	soma	โซม	น้ำโซม (ใช้ในพิธีบูชา)
स्तुति (सद्री.)	satuti	สตติ	บทสวดดี, บทสรรเสริญ
स्तेन (पुल.)	stena	เสตน	ขโมย
स्थान (नपु.)	sthāna	สถาน	สถานที่
स्नेह (पुल.)	sneha	เสนห	ความรัก, ความเสน่หา
स्वप्न (पुल.)	svapna	สวปน	ความฝัน
स्वर्ग (पुल.)	svarga	สวรค	สวรรค์
स्वस्ति (अप्य.)	svasti	สวสติ	การทักทาย, ร้องเรียก
स्वादु (कुल.)	svādu	สวาทุ	อร่อย
ह			
हरण (नपु.)	haraṇa	หรณ	การนำไป
हरिण (पुल.)	hariṇa	หริน	กวาง

สันสกฤตขั้นต้น 1

สันสกฤต	โรมัน	ไทย	คำแปล
हलाल (นปฺง.)	halāhala	หลาลล	ยาพิษชนิดร้ายแรง
हस्त (ปฺล.)	hasta	หลต	มือ
हित (คฺณ.)	hita	หลต	ประโยชน์
हिम (นปฺง.)	hima	หลม	หิมะ
हृदय (นปฺง.)	hr̥daya	หลทย	หัวใจ
ह्यस् (อฺพย.)	hyas	หลส	เมื่อวาน, วันวาน